

T.C.
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ÜMMÜ'L-FAZL'IN HADİS İLMİNDEKİ YERİ

Hazırlayan

Semra YÜKSEL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Prof. Dr. Nusrettin BOLELLİ

Bingöl-2019

T.C.
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

ÜMMÜ'L-FAZL'IN HADİS İLMİNDEKİ YERİ

Hazırlayan

Semra YÜKSEL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Prof. Dr. Nusrettin BOLELLİ

Bingöl-2019

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ	III
TEZ KABUL VE ONAY	IV
ÖNSÖZ.....	V
ÖZET.....	VII
ABSTRACT	VIII
KISALTMALAR	IX
TABLO LİSTESİ.....	IX
GİRİŞ	1
Araştırmanın Konusu ve Önemi	1
Araştırmanın Amacı ve Yöntemi	2

BİRİNCİ BÖLÜM

ÜMMÜ'L-FAZL'IN HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ

1.1. Doğumu ve Nesebi.....	3
1.2. Ahlakı ve Fazileti.....	4
1.3. Zekâsı ve İlmî Kişiliği.....	5
1.4. Vefatı.....	6

İKİNCİ BÖLÜM

ÜMMÜ'L-FAZL'IN *KÜTÜB-İ TİS'A*'DAKİ RİVAYETLERİ

2.1. <i>Sahîh-i Buhârî</i> 'de Yer Alan Rivâyetleri.....	7
2.2. <i>Sahîh-i Müslim</i> 'de Yer Alan Rivâyetleri.....	20
2.3. <i>Ebû Dâvud'un Sünen</i> 'inde Yer Alan Rivâyetleri	33
2. 4. <i>Tirmizî'nin Sünen</i> 'inde Yer Alan Rivâyetleri.....	37
2. 5. <i>Nesâî'nin Sünen</i> 'inde Yer Alan Rivâyetleri	42
2.6. <i>Sünen-i İbn Mâce</i> 'deki Rivâyetleri	47
2.7. <i>Süneni'd-Dârimî</i> 'de Yer Alan Rivâyetleri	52
2.8. <i>Muvattâü'l-İmâm Mâlik</i> 'te Yer Alan Rivâyetleri.....	55
2.9. <i>Müsned-i Ahmed b. Hanbel</i> 'de Yer Alan Rivâyetleri	58

SONUÇ	71
KAYNAKÇA	73
ÖZGEÇMİŞ	79

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım **ÜMMÜ'L-FAZL'IN HADİS İLMİNDEKİ YERİ** adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

26 /08/ 2019

Semra YÜKSEL

TEZ KABUL VE ONAY

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Semra Yüksel tarafından hazırlanan **ÜMMÜ'L-FAZL'IN HADİS İLMİNDEKİ YERİ** başlıklı bu çalışma, .../.../2019 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda *[oybirliği/oy çokluğuyla]* başarılı bulunarak jürimiz tarafından Hadis Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Başkan : İmza:

Danışman : İmza:

Üye : İmza:

ONAY

Bu Tez, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun .../.../ 2019 tarih ve sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Unvanı Adı Soyadı

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

İslam dininin temel esaslarından biri olan hadis, vahyin anlaşılması ve islamî ilimlerin kaynağı olması açısından önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle İslam dinini anlama ve yaşama noktasında Hz. Peygamber'in sünneti büyük önem arz etmektedir. Hz. Peygamber'in sünnetinin sonraki kuşaklara ulaşmasında en büyük pay şüphesiz sahâbe nesline aittir. Allah Resulünün, aldığı vahyi tebliğ, tebyin ve örneklik noktasında görevleri bulunmaktadır.

Hiz. Pygamber, tebliğ vazifesini ifa ederken kadınları erkeklerden ayrı tutmamış kadınların da İslam'ı doğru anlamaları ve yaşamaları hususunda eğitime tabi tutmuştur. Hiz. Peygamber, dinî anlatırken bazen sahâbe kadınlara özel sohbet ortamları oluşturmuş, Mescid-i Nebevi'de ders halkalarına kadınların da dâhil olmasına ehemmiyet göstermiştir. Kadınlar, ayrıca mescid dışında da günlük hayatta karşılaştıkları sorunları rahatlıkla Hiz. Peygamber'e sorabilmişlerdir. Bu durum hadis rivâyetinde hanım sahâbilerin de yer almalarına olanak sağlamıştır.

Hadis rivâyetinde başta ezvâcî tahirât olmak üzere hanım sahâbiler, önemli bir yere sahiptirler. Hiz. Peygamber'i gören, sözlerini işiten, davranışlarına bizzat şahit olan kadın sahâbilerin biyografilerini incelemek ve onlara ait rivâyetlerin tarihî gelişimini mercek altına almak, hadis ilimleri açısından farklı bir öneme sahiptir. Hiz. Peygamber'e en yakın olabilecek sahâbî şahsiyetlerden biri olan Ümmü'l-Fazl'ın hadis ilmindeki yerini çalışmak, ilmî araştırmalara farklı bir boyut sunacağı ümidindeyiz.

Çalışma giriş ve beraber iki ana bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında araştırmanın konusu, önemi, amacı, yöntemi ve çerçevesi anlatılmış iken birinci bölümde Ümmü'l-Fazl'ın ismi, ailesi ve nesebi, doğumu, sosyal ve ilmî çevresi, evliliği, cesareti, zekâsı, ahlakı, ilmî kişiliği ve vefatı hakkında bilgilere yer verilmiştir. İkinci bölümde ise Ümmü'l-Fazl'ın hadis ilmîndeki yeri incelenmiş, *Kütüb-i Tis'a*'daki rivâyetlerine yer verilmiş, rivâyetler arasındaki farklılara işaret edilmiştir.

Tez çalışmamın her aşamasında emeği geçen danışman hocam Prof. Dr. Nusrettin Bolelli'ye teşekkür sunmayı bir borç bilirim. Ayrıca bu çalışmada tavsiye, öneri ve yardımlarını esirgemeyen Dr. Öğr. Üyesi Tahsin Kazan hocama ve emeği geçen diğer hocalarıma da çok teşekkür ediyorum. Tezin hazırlanması esnasında

mânevî desteklerini gördüğüm başta abim Prof. Dr. Alaaddin Yüksel olmak üzere,
kıymetli aileme şükranlarımı sunarım.

Semra Yüksel

25 Kasım 2019

ÖZET

Tezin Başlığı: Ümmü'l-Fazl'ın Hadis İlimindeki Yeri
Tezin Yazarı: Semra YÜKSEL
Danışman: Prof. Dr. Nusrettin BOLELLİ
Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri
Bilim Dalı: Hadis
Kabul Tarihi:
Sayfa Sayısı : ... (ön kısım) + ... (tez) + ... (ekler)
<p>Ashâb İslamiyet'i, Kur'ân'ın emirlerinden ve Hz. Peygamber'in sünnetinden oluşmuş bir bütün olarak tanımıştır. Peygamberimizin vefatından sonra İslâmiyet, Kur'ân ve sünnetin belirttiği esaslar ışığında anlaşılmış ve bu şekilde uygulanmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede Müslümanların Hz. Peygamber'in sünnetini öğrenme hususundaki istekleri, çabaları ve başvurdukları metodlar hakkında malumat sahibi olmak önem arz etmektedir. Ashâp, Hz. Muhammed'den öğrendikleri rivâyetleri korumak amacıyla hıfz etmeye çalışmış, manası ve lafzına sadık kalarak sonraki nesle aktarmış, bu rivâyetleri tahsil eden tabiîn sonrası nesiller de hadislerin günümüze güvenli bir şekilde gelmesine katkı sunmuşlardır.</p> <p>Gayemiz, rivâyetlerin sağlıklı bir şekilde gelmesini amaç edinen muhaddislerin çaba ve çalışma metodları hakkında bilgi sahibi olmak ve dağınık halde bulunan malumatları bir araya toplamaktır. Kadın sahâbî râvîlerinden olan Ümmü'l-Fazl'ın ilmî çabaları ve hadis rivâyetindeki metodları hedefimize ulaşmamız açısından bizlere yol gösterecektir.</p> <p>Yapılan çalışma, sahâbe döneminde hadis ilmînin durumu hakkında bilgi sahibi olunması açısından önemlidir.</p>
Anahtar Kelimeler: Hadis, Sahâbe, Rivâyet, Ümmü'l-Fazl, Kütüb-i Tis'a

ABSTRACT

Bingöl University Institute of Social Sciences Abstract of Master's Thesis

Title of the Thesis: The Place of Ummu'l-Fazl in the science of Hadith
Author : Semra YUKSEL
Supervisor : Prof. Dr. Nusrettin BOLELLI
Department : Hadith
Sub-field :
Date :
<p>Ashab (friends of Prophet) recognized Islam as a whole composed of the Sunnah of the Prophet and the orders of Quran. After the death of the Prophet, Islam, while explaining the principles stated by the Qur'an and the Sunnah was understood and tried to be applied in this way. In this context, it is important to have knowledge about the wishes, efforts, and methods of learning the Sunnah of the Prophet of Muslims.</p> <p>Ashab, aimed to preserve those who have learned from Hz. Muhammad (S.A.V.) are told that the narratives are preserved, they have worked in the care of sanitation, they have been transferred to the next generation by remaining true to their meaning and wording and that the hadiths that have collected these narratives have not become capable of presenting the present generation.</p> <p>Our aim is in this study, to collect the scattered knowledge to have information of efforts and working methods of Muhaddis who aim to provide a healthy future of narrations.</p> <p>From this point,</p> <p>It is possible to talk about systematic methodology in the unexamined hadith field in the period in which Ummu'l-Fazl lived.</p>
Key Words: Ashab, Ummu'l-Fazl , Hadith, Kutub-i Tis'a, Rumour

KISALTMALAR

B.	: Bin/İbn
Bkz.	: Bakınız.
Bnt.	: Bint
B.y.	: Basım yeri yok.
DİA.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
İAD.	: İslâm Araştırmaları Dergisi
İFAV.	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları
İİVY.	: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları
H.	:Hicrî
M.	:Milâdî
MÜSBE.	: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ö.	:Ölümü
S.	: Sayfa
Sy.	: Sayı
TDVY.	: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
Thk.	: Tahkik
Trz.	: Tarihsiz.
Yy.	: Yayın evi yok.

TABLO LİSTESİ

Tablo 2.1. <i>Sahîh’i Buhârî</i> ’de Yer Alan Rivâyetlerin Râvî Şeması	19
Tablo 2.2. <i>Sahîh’i Müslim</i> ’de Yer Alan Rivâyetlerin Râvî Şeması	31
Tablo 2.3. <i>Sahih’i Müslim</i> ’de Yer Alan Rivâyetlerin Râvî Şeması	32
Tablo 2.4. Ebû Dâvûd’un <i>Sünen</i> ’indeki Rivâyetlerin Râvî Şeması.....	36
Tablo 2.5. Tirmizi’nin <i>Sünen</i> ’indeki Rivâyetlerin Râvî Şeması	41
Tablo 2.6. Nesâî’nin <i>Sünen</i> ’indeki Rivâyetlerin Râvî Şeması	46
Tablo 2.7. <i>Sünen</i> -i İbn Mâce’deki Rivâyetlerin Râvî Şeması	52
Tablo 2.8. Dârimî’nin <i>Sünen</i> ’indeki Rivâyetlerin Râvî Şeması.....	54
Tablo 2.9. Mâlik’in <i>Muvattâ</i> ’ındaki Rivâyetlerin Râvî Şeması	57
Tablo 2.10. Ahmed b. Hanbel’in <i>Müsned</i> ’indeki Rivâyetlerin Râvî Şeması.....	68
Tablo 2.11. Ahmed b. Hanbel’in <i>Müsned</i> ’indeki Rivâyetlerin Râvî Şeması.....	69
Tablo 2.12. Ahmed b. Hanbel’in <i>Müsned</i> ’indeki Rivâyetlerin Râvî Şeması.....	70

GİRİŞ

Hadislerin dinî hayatın yaşanılması noktasında Kur'ân'dan sonra ikinci kaynak olduğu hususunda Müslümanlar arasında ittifak vardır. Hadisler, sened ve metin diye iki ana bölümden oluşmaktadır. Sened, sıhhatin tesbiti bağlamında metin kadar ehemmiyetlidir. İsnatta yer alan râvîlerin taşıması gereken özellikler arasında bazı kriterler ileri sürülmüştür. İsnatta yer alan her râvî için cerh ve ta'dîl âlimleri değerlendirmelerde bulunmuşlardır. İsnatta yer alan her râvî için mutlaka olumlu veya olumsuz kıstaslar belirlenmiştir.

Ehl-i Sünnet inancına göre, sahâbe udûl kabul edilmektedir. Bu itibarla sahâbe cerh ve ta'dîl dışında tutulmuştur. Bir hadise sahîh hükmünü vermek için neredeyse üzerinde ittifak sağlanan şartlar, senedin muttasıl, râvîlerin âdil ve zabt sahibi olması, metnin şaz ve illetten hali olması gerekmektedir.

Müslümanların nezdinde sahâbe nesli sadece, hadisleri aktaran bir nesil değil, aynı zamanda Kur'ân'ı da aktararak nesil olarak görülmektedir. Nitekim onlara göre, sahâbeye güvenmek Kur'ân'ın bir emri olarak algılanmıştır.

Hadisleri aktaran sahâbe içerisinde her ne kadar erkek sahâbîlerin yoğunluğu dikkat çekiyorsa da, kadın sahâbîlerin gayreti inkâr edilmez bir gerçektir. Muhaddise kadın sahâbîler içerisinde Hz. Âişe önemli bir yer edinmektedir. Allah Resulünün diğer eşleri de bu görevi hasbel kader ifa etmişlerdir. Hz. Abbas'ın eşi Ümmü'l-Fazl da bu misyonu yerine getirenlerden biridir. O'nun otuz kadar rivâyette bulunduğu ifade edilmektedir.¹

ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

Hadis, İslâm dininin anlaşılması ve yaşanması noktasında Kur'ân-ı Kerim'den sonra ikinci sırada yer almaktadır. Bu nedenledir ki, hadislerin sağlam ve güvenilir bir şekilde tesbit edilmesi, öğrenilmesi, öğretilmesi ve sonraki nesillere aktarılması büyük önem arz etmektedir. Hadislerin günümüze kadar ulaşmasında önemli bir yere sahip olan ve isnad sisteminin temelini oluşturan râvîlerin hayatları, hadisleri

¹ en-Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî, *Tehzibü'l-Esmâ ve'l-Lügât*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts, II: 354.

nasıl ve hangi yollarla aldıkları gibi konular ilk dönemlerden beri üzerinde titizlikle çalışılan konu olagelmıştır. Hadislerin günümüze kadar sağlam yollarla gelip gelmediğini anlamak için, hadislerin sonraki nesillere intikali konusunda büyük gayretler sarf eden sahâbîlerin biyografilerini ve hadis ilmîne katkılarını incelemek büyük önem arz etmektedir. Hadis rivâyetinde ilk nesil ve vahyin ilk muhatapları olmalarından dolayı Müslümanlar nezdinde ayrı bir yere sahip olan sahâbîlerin hayatlarını ve hadis ilmîndeki yerlerini incelemenin gerekliliği bizi böyle bir çalışmaya sevk etmiştir.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Hadislerin nesilden nesile aktarılmasında ve sağlam bir şekilde günümüze kadar ulaşmasında önemli bir yere sahip olan sahâbîlerin hayatlarının araştırılması, rivâyet işlemi konusunda ortaya koydukları titizliklerinin tesbiti, bu işi nasıl yaptıkları ve hangi hususlara dikkat ettikleri gibi konular ilk yıllardan itibaren hadis araştırmalarının ana konularından olmuştur. Çalışmada Ümmü'l-Fazl'ın hayatı ile ilgili bilgilerle beraber *Kütüb-i Tis'a'daki* rivâyetlerine yer vermek sûretiyle bayan bir sahâbînin hadis ilmîne katkısının ortaya konması amaçlanmıştır.

Araştırmanın konusu kısmen biyografi olması hasebiyle öncelikle ricâl ve tabakât eserleri temel alınmış, çalışılan kişi *Kütüb-i Tis'a* râvîlerinden hanım bir sahâbî olduğu için bu özellikleri taşıyan eserlerden de istifade edilmiştir. Ümmül-Fazl'ın soyu, ailesi ve hayatına dair bilgilere ulaşmak için neseb kitapları incelenmiş ve mümkün olduğu kadarıyla Ümmü'l-Fazl hakkında bilgilerin yer aldığı bütün kaynaklara ulaşılmaya çalışılmıştır. Ümmü'l-Fazl'ın hadisçiliği ve hadis ilmîndeki yeri ile ilgili bilgiler için de bu konulara yönelik eserler taranmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÜMMÜ'L-FAZL'IN HAYATI VE İLMÎ KİŞİLİĞİ

Bu başlık altında Ümmü'l-Fazl'ın ismi, doğumu, ailesi, ahlakı ve fazileti, zühd ve takvası, ilmî kişiliği, sünnet ve bid'atlara karşı tutumu, tabakası, talebeleri, vefatı, hadis rivâyetinde bulunduğu hocaları ve bu hocalarından sahâbe olarak meşhur olanlardan bazılarının hayatından kısaca bahsedilecektir.

1.1. Doğumu ve Nesebi

Tam ismi Lübâbe bnt. el-Hâris b. Hazm b. Buceyr b. Hüzem b. Rueybe b. Abdullâh b. Hilâl b. Amir b. Sa'sa'b. Muâviye b. Bekr b. Hevâzin b. Mansûr b. İkrime b. Hasafe b. Kays b. Aylân b. Mudar'dır.² Hz. Abbâs'ın eşi olup altı seçkin erkeğin annesidir.³ Ümmü'l-Fazl lakabıyla meşhur olmuştur.⁴ O, Resulullah (s.a.s.)'ın hanımı Meymune'nin kız kardeşidir. Aynı zamanda Hâlid b. Velid'in annesi Lübâbe ve Esmâ bnt. Umeys'in kız kardeşidir.⁵ Hâlid'in annesinin de ismi Lübâbe olduğundan kendisine "Lübâbe el-Kübrâ", Hâlid'in annesine ise "Lübâbe el-Suğrâ" denilmiştir.⁶ Aynı zamanda Hz. Peygamber'in eşi Meymune ile Anne-baba bir kardeşirler.⁷ Annesinin ismi Hind olup, tam ismi Hevlet bnt. Avf b. Züheyr b. el-Hâris b. Hemâte b. Zî Huleyl b. Cübeyr'dir.⁸ Bir gün Hz. Peygamber'in yanında Meymûne bnt. Hâris, Ümmü'l-Fazl bnt. Hâris ve onların kardeşleri Lübâbe Suğrâ, Huzeyle, Azze, Esmâ, Selmâ isimleri zikredildiğinde Hz. Peygamber, bunların Hz.

² İbn Sa'd, Muhammed b. Munî', *Kitâbü't-tabakâti'l-kübrâ*, thk. Ali Muhammed Ömer, Mektebetü'l-Hancı, Kâhire, 2001, X, 262; Hayyât, Halife, *Târîhu Halife b. Hayyât*, Thk. Ekrem Ziya Ömerî, Dâru't-Tâyûbe, Riyad, 1985, s. 338; el-Mizzî, Ebü'l-Haccâc Yusûf b. ez-Zekî, *Tehzîbu'l-Kemal fî Esmâ'r-Rical*, Thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1983, XXXV, 297; Ebü Abdillâh Şemşuddîn Muhammed b. Ahmed Zehebî, *Siyeru A'lami'n Nübelâ*; Thk. Beşâr Avvâd Ma'rûf, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1988, II, 314. İbn Sa'd, *a.g.e.*, X, 262-263; Ebü Amr Halife b. Hayyât b. Halife eş-Şeybânî el-Basrî, *Tabakâtü'r-ruvât*, Daru'l-fikr, 1993, s. 338; İbn Abdilberr, Ebü Ömer Yûsuf b. Abdullâh b. Muhammed, 1992, *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, Thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Dâru'l-Cil, Beyrut, 1992, IV, 1907; el-Mizzî, *a.g.e.* 35, 297.

³ ez-Zehabî, Ebü Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Fârkinî ed-Dimaşkî, *Siyeru A'lami'n Nübelâ*; Thk. Beşâr Avvâd Ma'rûf, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1988, II, 314.

⁴ Zirikli, Hayruddîn, *el-A'lâm Kamus Terâcim li Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisa mine'l-Arab ve'l-Müsta'rabîn ve'l-Müsteşrikîn*, Darü'l-İlm li'l-Melayîn, Beyrut, 2002, V, 239.

⁵ İbn Abdilber, *a.g.e.* 1907-1908; Zehebî, *a.g.e.* II, 238, 314.

⁶ Zirikli, *a.g.e.* V, 239.

⁷ İbn Sa'd, *a.g.e.* X, 263.

⁸ İbn Sa'd, *a.g.e.* X, 263; Halife b. Hayat, *a.g.e.* s. 338.

Meymûne'nin kızkardeşleri olduğunu ifade etmiştir.⁹ Meymûne, Hz. Peygamber ile Ümmü'l-Fazl, Hz. Abbâs ile Selmâ, Hz. Hamza ile Esmâ ise Caferi Tayyâr ile evlenmişti. Cafer'in vefatından sonra da Esmâ, Hz. Ebû Bekir ve daha sonra da Hz. Ali ile evlenmiştir.

Ümmü'l-Fazl'ın Hz. Abbâs ile olan evliliğinden Abdullah, Fazl, Übeydullah, Ma'bed, Kusem, Abdurrahman adlarında altı erkek ve Ümmü Habib adında bir kız çocuğu dünyaya gelmiştir. Bunların her biri İslam tarihinde önemli yere sahiptirler. Şair Abdullah b. Yezid el-Hilâlî, Ümmü'l-Fazl'ın çocukları hakkında şöyle demiştir: "Hiçbir asil kadın Ümmü'l-Fazl gibi altı seçkin erkek çocuk dünyaya getirmemiştir. Kocasını da, Hz. Muhammed'in amcası Abbâs'tır."¹⁰

1.2. Ahlakı ve Fazileti

Nübüvvetin ilk günlerinde İslâm dini ile tanışan Ümmü'l-Fazl, Hz. Hatice validemizden sonra Müslüman olan ikinci kadın olarak bilinmektedir.¹¹ Kendisi Hz. Abbâs'tan önce İslamiyet'i seçmiştir. Ancak kendisi Mekke'nin fethinden sonra Medine'ye hicret etmiştir. Bu ise onun ilk muhacirlerden olmadığını göstermektedir.¹²

Kadınların en seçkinlerinden sayılan¹³ Ümmü'l-Fazl, İslâm'ın en azılı düşmanlarına karşı zulme rıza göstermemiş, karşılıklarına dikilip mazlumu korumuştur. Rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber'in âzatlısı Ebû Râfi' henüz Abbâs'ın kölesi iken Zemzem Kuyusu civarında ağaçtan oyarak bardak yapmakla meşgul idi. Ümmü'l-Fazl'ın da orada hazır bulunduğu bir sırada yanlarına Ebû Süfyân gelmişti. Ebû Süfyân, Bedir Savaşı'ndaki yenilgiyi anlatırken Müslümanların yardımına gelen yağız atlara binmiş, beyaz elbiseler giyinmiş insanlar tarafından bozguna uğratıldıklarını söyleyince Ebû Râfi' onların insan değil melek olduğunu ifade etmiştir. Orada bulunan ve buna öfkelenen Ebû Leheb onu dövmüş, Ümmü'l-Fazl da

⁹ İbn Sa'd, *a.g.e.* X, 263; İbn Abdilber, *a.g.e.* 1909.

¹⁰ İbn Sa'd, *a.g.e.* X, 263; İbn Abdilber, *a.g.e.* 1908; İbn Esir, *Üsdü'l-ğabe*, s. 253-254; el-Mizzî, *a.g.e.* XXXV, 298; Zirikli, *a.g.e.* V, 239.

¹¹ İbn Sa'd, *a.g.e.* X, 263; İbn Abdilber, *a.g.e.* 1908; Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *Üsdü'l-ğabe fî ma'rifeti's-sahâbe*, Daru İbn Hazm, 2014, s. 253; Zehebî, *a.g.e.* II, 315; Zirikli, *a.g.e.* V, 239.

¹² İbn Sa'd, *a.g.e.* X, 264; Zehebî, *a.g.e.* II, 315.

¹³ Zirikli, *a.g.e.* V, 239.

cesaretle onun karşısına dikilip¹⁴ değnekle Ebû Leheb'i yaralamıştı. Ebû Leheb, bu yaralamadan yedi gün sonra ölmüştür.¹⁵

Hz. Peygamber, ailesiyle birlikte Ümmü'l-Fazl'ı, evinde sık sık ziyaret etmiştir.¹⁶ İbn Abbâs, bir rivâyette annesi Ümmü'l-Fazl hakkında şöyle demiştir, "aklettiğimden/idrak ettiğimden beri annem, pazartesi ve perşembe oruçlarını tutuyordu."¹⁷ Bu da, Ümmü'l-Fazl'ın nafilere dikkat eden biri olduğunu göstermektedir.

1.3. Zekâsı ve İlmî Kişiliği

Ümmü'l-Fazl, sahâbe arasında zekâsı ile tanınan biridir. Sahâbe Arafât'ta iken Allah Resulü'nün oruçlu olup olmadığını anlayamamıştı. Ancak bunu sormaya da çekinmişlerdi. Sahâbenin bu durumunu gören Ümmü'l-Fazl, devesinin üzerinde tavaf yapmakta olan Allah Resulü'ne bir bardak süt göndermiş, O da bu süttten içince oruçlu olmadığı anlaşılmıştır.¹⁸

Ümmü'l-Fazl, Müslüman kadınlar içerisinde önemli bir yere sahip olup özellikle yetiştirdiği çocuklarıyla İslâmî ilimlere büyük katkı sunmuştur. Kendisi sürekli görüştüğü Hz. Peygamber'den birçok hadis işitmiş¹⁹ kendisinden de oğlu Abdullah b. Abbâs ve 'Umeyr (Abdullah b. Abbâs'ın mevlası) rivâyette bulunmuşlardır. Ayrıca kendisinden Enes b. Mâlik, Abdullah b. el-Hâris b. Nevfel²⁰ Kâbûs b. Ebî el-Muhârik, Kureyb ve başkaları²¹ hadis rivâyetinde bulunmuşlardır. Ümmü'l-Fazl'ın Hadis İlmî'ne katkısı, ikinci bölümde işleneceğinden bu kadarıyla iktifa etmemiz yerinde olacaktır.

¹⁴ Abdulkadir Şenel, "Ümmü'l-Fazl", *DİA*, XXXII, 317-318.

¹⁵ Zirikli, *a.g.e.* V, 239.

¹⁶ İbn Sa'd, *a.g.e.* V, 264; Zirikli, *a.g.e.* V, 239.

¹⁷ İbn Sa'd, *a.g.e.* V, 264.

¹⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâvût-İbrâhîm Zeybak, Beyrut,

Müessesetu'r-Risâle, 1998, I, 217-278-279-344-359; IV, 338-340; et-Tirmizî, *Sünen*, Savm,

¹⁹ Zehebî, *a.g.e.* II, 314-315.

²⁰ İzzudd b. el-Esir Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Cezerî, ty, yy, VI, 253; el-Mizzî, *a.g.e.* 35, 297; Zehebî, *a.g.e.* II, 315.

²¹ el-Mizzî, *a.g.e.* XXXV, 297; İbn Hacer, *el-İsâbe*, VIII, 266.

1.4. Vefatı

Ümmü'l-Fazl'ın Hicrî 30 yılında vefat ettiği rivayet edilmektedir.²² İbn Hibbân, Ümmü'l-Fazl'ın, Hz. Osman (ra)'ın halifeliği döneminde ve kocasından önce vefat ettiğini ve cenaze namazını Hz. Osman'ın kıldırıldığını belirtmektedir.²³

²² Zehebi, *a.g.e.* III, s.536

²³ Zehebî, *a.g.e.* II, 315; Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi 's-Sahâbe*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, trs. VIII, 267.

İKİNCİ BÖLÜM

ÜMMÜ'L-FAZL'IN KÜTÜB-İ TİS'A'DAKİ RİVAYETLERİ

2.1. *Sahîh-i Buhârî*'de Yer Alan Rivâyetleri

Abdullah b. Abbâs'ın annesi olan Ümmü'l-Fazl'ın hadis kitaplarında yer alan rivâyetlerini ele alacağımız bu bölümde hadis literatürü içerisinde en itibarlı eser olan Buhârî'nin *sahîhi* ile başlayacağız.²⁴ Buhârî, *sahîh*'inde râvîsi Ümmü'l-Fazl olan sekiz tane hadise yer vermiştir. Bu rivayetleri şu şekilde sıralamak mümkün olacaktır.

Buhârî: Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. el-Muğîre b. Berdizbeh el-Cu'fî el-Buhârî (ö. 256/870). Buhârî, Hicrî 194 milâdî 810 yılında Buhâra'da dünyaya gelmiştir. Küçük bir çocuk iken babası vefat eden Buhârî, yetim olarak büyümüştür. 11 yaşlarında iken hadis ilmî ile meşgul olmaya başlamış ve muhaddis ed- Dâhilî'nin (ö. 242/856) ilim meclisine katılmıştır. Zekâsının ve hafızasının kuvvetli oluşu ile etrafındaki insanların dikkatini çeken Buhârî'nin, rivâyetlere göre hocası ed-Dâhilî'nin hadis alanındaki bazı hatalarını düzelttiği söylenmiştir. 16 yaşında iken, annesi ve kardeşi Ahmed ile hac ibadetini ifa eden Buhârî, Mekke'de kalarak Hallâd b. Yahya ve Ebû Bekr Abdullah b. ez-Zübeyr b. İsâ el-Kureşî el-Humeydî (ö. 219/834) başta olmak üzere birçok âlimden hadis dersleri almıştır. İlim tahsil etme amacı ile İslam coğrafyasının farklı yerlerine seyahatler düzenlemiştir. Bağdat'ta Ahmed b. Hanbel, Nisâbur'da Yahya b. Yahya el-Minşârî ve Belh'te Mekkî b. İbrahim ve Küteybe b. Said ile görüşüp onlardan hadis öğrenmiştir. Buhârî'nin, 1080 kişiden hadis aldığı rivâyet edilmiştir. Bu kişilerden bazıları şunlardır: Ubeydullah b. Musa, Muhammed b. Abdillâh, el-Ensârî, Ebû 'Âsım en-Nebîl, Mekkî b. İbrahim, Ebü'l Muğîre, Ahmed b. Halid el-Vehbî vb. Kendisinden hadis alanlarının sayısının daha fazla olduğu rivâyet edilmektedir. Buhârî'nin yaşadığı dönemde İslâm âlemindeki Kur'an'ın mahlûk olup olmadığına dair tartışmalardan uzak durmaya çalışan ancak kendisine sorulan sorulara cevap veren Buhârî bundan dolayı çeşitli zorluklara maruz kalmıştır. Buhârî pek çok âlimin övgüsünü kazanmış, hadis rivâyetinde "sika"²⁵ bir râvî olarak kabul edilmiştir.²⁶

²⁴ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî, *Tedribü'r-Râvî*, thk. Ahmed Ömer Hâşim, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts, s. 42.

²⁵ "Sika" sözcüğü, Hadis istilâhında adalet ve zapt özelliklerini taşıyan râvîler için kullanılan bir terimdir. Râvînin güvenilir olduğunu gösteren bir kavramdır. Ahmet Yücel, "Sika", *DİA*, İstanbul

Hadis alanında yazılmış kaynaklar içerisinde en çok itibar gören *el-Câmiu's-Sahih* adlı eserin yazarı olan Buhârî, Hicrî 256, milâdî 870 yılında vefat etmiş, Semerkand yakınlarındaki Hartenk köyünde defnedilmiştir.²⁷

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، قَالَ: أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّهُ قَالَ: إِنَّ أُمَّ الْفَضْلِ سَمِعَتْهُ وَهُوَ يَقْرَأُ: ﴿وَالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًا فَقَالَتْ: يَا بُنَيَّ، وَاللَّهِ لَقَدْ نَكَّرْتَنِي بِقِرَاءَتِكَ «هَذِهِ السُّورَةُ، إِنَّهَا لَأَخْرُ مَا سَمِعْتُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ بِهَا فِي الْمَغْرِبِ.﴾

1. Abdullah b. Yusuf→Mâlik→İbn Şihâb→Ûbeydullah b. Abdullah b. Ûtbe→İbn Abbas. İbn Abbâs dedi ki; “*Ümmü'l-Fazl benim (namazda) “ve'l-Mürselât-ı urfen”²⁸ ayetini okuduğumu işitince şöyle dedi: Evladım! Bu sureyi okumakla Hz. Peygamber'in en son bu sureyi akşam namazında kıraâtını bana hatırlatmış oldun.*”²⁹

a. Abdullah b. Yusuf: Abdullah b. Yusuf et-Tuneysî, onuncu tabakadan olup künyesi Ebû Muhammed'dir. İbn Hacer el-Askalanî, Abdullah b. Yusuf et-Tuneysî'nin “sika” bir râvî olduğunu söylemiştir.³⁰ Hicrî 218 tarihinde Mısır'da vefat etmiştir.

b. Mâlik b. Enes: Tam ismi Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik bin Ebî Âmir b. Amr b. el-Hâris b. Ğeymân b. Hüseyl b. Amr b. el-Hâris el-Asbahi el-Medenî el-Yemenî'dir (ö. 179/795). Mâlikî Mezhebinin kurucusu olan Mâlik b. Enes, hadis ilmîndede önemli bir yere sahiptir. İmam Mâlik'in hocaları arasında, İbn Şihâb ez-Zührî, Yahya b. Ebî Kesîr, Yahya b. Said, Yezid b. el-Hâd, Zeyd b. Ebî Üneyse, Ömer b. Muhammed b. Zeyd gibi önemli muhaddisler bulunmaktadır. Bu

2009, XXXVII, 175;Aydınlı, Abdullah, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, İstanbul, 2016, s. 277 vd.).

²⁶ Ebû Abdillâh Şemşuddin Muhammed b. Ahmed ez-Zehbî, *Siyeru A'lami'n Nübelâ'*, Thk. *Beşâr Avâd Ma'rûf, Müessesetü'r-Risâle*, Beyrut, 1988, XII, 391; İbn Hacer, *Hedyu's-Sâri Mukaddimetu Fethi'l-Bârî el-Mektebetü'l-Asriyye*, Beyrut 2005, s. 8; a. mlf. *Tehzîbu't-Tehzîb*, IX, 39;Brockelmann, Carl, “Buhârî”, *İslâm Ansüklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1979, II, 58.

²⁷ Zehbî, a.g.e. XII, 468; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb, Matbatü Dâiretü'l-Maârifü'n-Nizâmiyye, Hindistan, 1326*, IX, 42;Brockelmann, a.g.m. II, 771; a. mlf. *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî, thk, Abdülhalim en-Neccâr, Daru'l-Meârif, Kahire, 1959*. III, 173;Fuat Sezgin, *Tarihu't-Turâsi'l-Arabî*, y.y. I, 220; Muhammed Mustafa el-A'Zamî, “Buhârî, Muhammed b. İsmail”, *DİA*, VI, 368; Ebû Zehv Muhammed, *Hadîs ve Hadîşçiler*, (trc. Selman Başaran, M.Ali Sönmez), Ensâr Neşriyat, İstanbul, 2007, s. 375;Talat Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara,1977. s. 253;İsmail Çakan, *Hadîs Edebiyatı*, M.U. İ.F.Y. , İstanbul, 1989,s. 80.

²⁸ Mürselât, I.

²⁹ Buhârî, “Kitâbu'l-ezân”, 97.

³⁰ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*

değerli muhaddisler aynı zamanda kendisinden hadiste rivâyet etmişlerdir. Yaşadığı zamanda hadis otoritesi olarak kabul edilen Mâlik hadislerin sahihliği, isnadların sağlamlığı ve râvîlerin “sika” olup olmadığı araştırma konularında önemli bir yere sahipti.³¹ Bununla beraber îmam Mâlik, râvîlerin tespiti konusunda farklı eleştiriler de almıştır. Bundan dolayı İmam Mâlik’in adalet ve zapt yönünden “sika” kabul ettiği bazı râvîler, diğer âlimlerce “sika” kabul edilmemişlerdir. Bu durumun aksi olarak da Mâlik’in sika olarak görmediği bazı râvîler de diğer âlimler tarafından sika kabul edilmişlerdir. Hicrî 179, milâdî 795 yılında vefat eden Mâlik b. Enes hem fıkıh ta hem de hadis alanında kaynak eserlerden biri olarak kabul edilen *el-Muvattâ'nın* yazarıdır.

c. İbn Şihâb ez-Zührî: Hicrî 51 milâdî 671 yılında Medine’de dünyaya gelen, Ebû Bekr Muhammed b. Müslim b. Ubeydillah b. Abdillâh b. Şihâb b. Abdillâh b. el-Hâris b. Zuhre b. Kilâb b. Mürre el-Kureşî ez-Zührî, (ö. 124/742) Kureyş Kabilesi’nin Zühre oğulları koluna mensuptur. Kur’ân-ı Kerim’i seksen günde hıfz eden Zührî’nin yaklaşık olarak on sahâbîyi gördüğü rivâyet edilmiştir. Enes b. Mâlik’in talebesi olarak kabul edilmiştir. Zührî, tabîinin önde gelenlerinden olan Said b. Müseyyeb, ‘Urve b. Zubeyr,³² Ata b. Ebî Rabâh, Abdurrahman b. Hürmüz ve ‘Amre bint Abdirrahman gibi önemli şahsiyetlerden hadis nakletmiştir. Zührî, “sika” bir râvî olarak kabul edilmiştir.³³ Zührî, Hicrî 124 milâdî 742 yılında Filistin yakınlarında vefat etmiştir. Başka bir görüşe göre ise vefat tarihi Hicrî 123 veya 125 olarak kabul edilmiştir.³⁴

d. ‘Ubeydullâh b. Abdillâh: Dedesi ‘Utbe, Abdillâh b. Mes’ud’un kardeşi olan Ebû Abdillâh ‘Ubeydullâh b. Abdillâh b. ‘Utbe b. Mes’ûd el-Hüzelî, (ö. 98/716) Hüzeyl kabilesine mensuptur. Medine’nin önde gelen âlimlerinden olan ‘Ubeydullah, tâbîinin ikinci tabakasında bulunur. Hadis alanında önemli bir yeri olan ‘Ubeydullah, başta İbn Âbbâs (ö.68/688) olmak üzere sahâbenin ileri gelenlerinden hadis

³¹ Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh el-Asfâhânî, *Hilyetu'l- Evliyâ ve Tabakâtu'l- Esfiyâ*, X. Dâru't-Türâsü'l-Arâbi 2001,

³² Urve b. Zubeyr’in Kütüb-i Tis’a’daki rivâyetleri için bkz. Fikret Özçelik, “Urve b. Zübeyr ve Kütüb-i Tis’a’daki Rivâyetleri”, *Artuklu Akademi*, cilt: 2, sayı: 2, Mardin 2015, s. 29.

³³ Bkz. Zehebî, *a.g.e.V*, 326 vd; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IX, 385 vd; a.mlf, *Takrîbu't-Tehzîb*, thk, *Muhammed Avvâme, Daru'r-Reşid, Dimeşk, 1406/1986*, II, 216; Halit Özkan, “Zührî”, *DİA*, İstanbul 2013, XXXIV, 544 vd.; Talat Koçyiğit, “Zührî” *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1986, XIII, 643 vd.

³⁴ Zehebî, *a.g.e. V*, 349 vd; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IX, 387; a.mlf, *Takrîbu't-Tehzîb*, II, 216; Özkan, “Zührî”, *DİA*, İstanbul 2013, XXXIV, 544; Koçyiğit, “Zührî”, *İslam Ansiklopedisi*, XIII, 647.

nakletmiştir. “Sika” bir râvî olarak kabul edilen Ubeydullah’ın rivâyetleri, *Kütüb-i Sitte’de* yer almıştır. Hadis rivâyet ettiği kişiler arasında Hz. Aişe, Ebû Hüreyre, Abdullah b. Ömer, Ammâr b. Yasir, ‘Urve b. Zübeyr, Ebû Said el-Hudrî, Osman b. Huneyf, Sehl b. Huneyf Abdullah b. Zem’a, Hz. Meymûne, Fâtı-ma bint Kays ve Ümmü Seleme gibi sahâbenin önde gelenleri bulunmaktadır. İbn Şihab ez-Zührî, Ebû’z-Zinâd, Salih b. Keysân, Mûsa b. Ebî Aişe, Damre b. Said ve daha pek çok kişi ondan hadis nakletmişlerdir. Ayrıca kardeşi ‘Avn da ondan hadis rivâyet edenlerdendir. ‘Ubeydullah, birçok talebe yetiştirmiştir. Kendisinden de ders alan talebelerinin içerisinde Ömer b. Abdülazîz ve Hz. Hüseyin’in (ö. 61/680) oğlu Zeynelâbidîn Ali (ö. 94/712), bulunmaktadır. Hicrî 98 milâdî 716 yılında Medine’de vefat eden ‘Ubeydullah’ın, vefat tarihi konusunda h. 92, 94 ve 99 gibi farklı rakamlar da kaynaklarda yer edinmiştir.³⁵

e. İbn Abbâs: Tam ismi Abdullah b. Abbas b. Abdilmuttalib el-Haşimî el-Küreşî’dir (ö. 68/687-688). Peygamberimiz’in amcasının oğlu olan İbn Abbâs, hicretten üç yıl önce Mekke’de doğmuştur. Doğduğu zaman babası Hz. Abbâs tarafından Peygamberimiz’e (s.a.v.) götürülen İbn Abbâs, Hz. Peygamber’in duasına mazhar olmuştur.³⁶ İbn Abbâs, hadis ilmînin yanında tefsir ve fıkıh ilmînde de önemli bir yere sahiptir. Peygamber Efendimiz’i (s.a.v.) çok seven ve onun ilmînden istifade etmeye çalışan İbn Abbâs müksirûndan kabul edilmıştır.³⁷ Ancak naklettiği 1660 hadisin çoğunu sahâbeden nakletmiştir. Çünkü Hz. Muhammed (s.a.v.) vefat ettiği zaman, İbn Abbâs 13 yaşlarında idi. Naklettiği hadisler, başta *Kütüb-i Sitte*

³⁵ Zehebî, *a.g.e.* IV, 475 vd; İbn Hacer, *Tehzibu’t-Tehzib*, VII, 522 vd; a. mlf. *Takribü’t-Tehzib*, I, 496. Abdullah Kahraman, “ ‘Ubeydullah b. Abdullah”, *DİA*, İstanbul XXXII, 2012, 18 vd.

³⁶ Buhârî, *İlim*, 17, hadis no: 75, Vudu’, 10, hadis no: 143; Müslim, *Fadailu’s-Sahâbe*, 138, hâdis no: 2477; İbn Sa’d, *a.g.e.* II, 365, 370.

³⁷ Talat Koçyiğit, “Muksirûn”, *Hadis Tarihi*, s. 329; Aydınlı, “Muksirûn”, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 208; Cemal Ağırman, “Müksirûn”, *DİA*, İstanbul 2006, XXXI, 534. Karakaş, *Abdullah b. Ömer’in Hayatı ve Hadis İlmindeki Yeri*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır 1999, s. 2. “Müksirûn” kelimesinin zıttı, “mukillûn”*Aüt*. “Mukillûn”, “mukil kelimesinin çoğuludur ve o da, “ekelle” fiilinin isimi fâilidir. “Ekelle” fiili, herhangi bir şeyi az yapmak veya azaltmak demektir. Hadis kültüründe “mukillûn” tabiri, az sayıda hadis nakleden sahâbe için kullanılmaktadır. Başka bir ifade ile binden az hadis rivâyet eden sahâbeye, “mukillûn” adı verilmiştir. Buna göre, muksirûn dışında kalıp Hz. Muhammed’den(s.a.v.) hadis rivâyet eden her sahâbî, mukillûn sınıfından sayılmaktadır. Örneğin, dört halife, Abdullah b. Mes’ûd (Ö.32/652), Abdullah b. ‘Amr b. el-‘Âs (Ö.65/684), Sa’d b. Ebî Vakkâs (Ö.55/675), Ebû Zer el-Gıffârî(ö. 32/653) ve daha pek çok sahâbî, mukillûna örnek olarak verilebilir. (Şakir, *el- Bâ’isui-Hasîs*, s. 180 vd. Koçyiğit, “Mukillûn”, *Hadis Tarihi*, s. 329; Aydınlı, “Mukillûn”, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 207; Ağırman, *Müksirûn*, *DİA*, XXXI, 534.; Karakaş, *Abdullah b. Ömer’in Hayatı ve Hadis İlmindeki Yeri*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır 1999, s. 3. Ahmed b. Hanbel, *Müsned* V, 357.

olmak üzere pek çok hadis kaynaklarında yer almıştır. Abdullah b. Abbas için ilmînin çokluğundan dolayı, “*el-Hibr ve el-Bahr*” yani mürekkep ve deniz ifadeleri kullanılmaktadır. “*Tercümânül-Kur’ân*” yani “*Kur’ân’ın Tercümanı*” lakabını alan İbn Abbâs’a Hz. Muhammed (s.a.v.) “Allahım, ona kitabı öğret ve onu dinde fakih kıl.”³⁸ diye dua etmiştir. Hicrî 68 milâdî 687 yılında Taifte 71 yaşında vefat eden İbn Abbâs’ın vefat tarihinin Hicrî 67, 69 ve 70 olduğu da ifade edilmektedir.

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ، حَدَّثَنَا اللَّيْثُ، عَنْ عُقَيْلٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، عَنْ أُمِّ الْفَضْلِ بِنْتِ الْحَارِثِ، قَالَتْ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَقْرَأُ فِي الْمَغْرِبِ بِالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًا، ثُمَّ مَا صَلَّى لَنَا بَعْدَهَا حَتَّى قَبِضَهُ اللَّهُ.»

2. Yahya b. Bükeyr→Leys→’Ukayl→İbn Şihâb→Übeydullah b. Abdullah→ Abdullah b. Abbâs→ Ümmü’l-Fazl bnt. Hâris. Ümmü’l-Fazl “*Hz. Peygamber’in akşam namazında “ve’l-mürselâti ‘urfen” okuduğunu işittim. Allah onun ruhunu kabz edinceye kadar bir daha bize namaz kaldırmadı.*”³⁹

a.Yahya b. Bükeyr: Benî Temîm kabilesine mensup olan Yahya b. Bükeyr’in, tam adı Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Yahyâ b. Bekr (Bükeyr) b. Abdırrahman b. Yahyâ b. Hammâd et-Temîmî el-Minkarî en-Nîsâbûrî’dır (ö. 226/840). Hicrî 142 tarihinde Nişâbur’da dünyaya gelmiştir. İlim talep etmek için Hicaz, Mısır, Şam, Yemen ve Irak gibi şehirlere gitmiştir. Pek çok âlimin, “sika” bir râvî olarak kabul ettiği Yahya b. Yahya, Hadis ricali konusunda görüşlerine değer verilen büyük bir rical âlimidir.

b.Leys b. Said: Hicrî 94 yılında Mısır’ın Karkaşende köyünde doğmuştur. Hicrî 92 ve 93 yıllarında doğduğu da rivâyet edilmiş olsa da âlimler, doğru doğum tarihinin hicrî 94 olduğunu söylemiştir. Aslen İsfahanlı’dır. İlim almak için Mısır, Hicaz, Şam, Kudüs ve Bağdat gibi önemli ilim şehirlerine gitmiştir. Özellikle Mısır ve Hicaz’da birçok âlimden ilim dersleri almıştır. Leys, fıkıh ve hadis alanında pek çok sayıda talebe yetiştirmiş. Leys b. Sa’d, Hicrî 175 tarihinde Mısır’da vefat etmiştir.⁴⁰

c. ‘Ukayl b. Hâlid: ‘Ukayl b. Hâlid b. ‘Ukayl’in künyesi Ebû Hâlid’tir. Altıncı tabakadan olup Mısırda vefat etmiştir. Vefat tarihi hakkında ki görüşler Hicrî 141,

³⁸ Buhârî, İlim, 17, hadis no: 75, Vudu’, 10, hadis no: 143; Müslim, Fadailu’s-Sahâbe, 138, hadis no: 2477; İbn Sa’d, *a.g.e.*, II, 365, 370.

³⁹ Buhârî, “Kitâbu’l-megâzî” 85.

⁴⁰ İbn Hallikân, *Şemsüddin Ahmed b. İbrahim b. Ebî Bekr el-İrbîlî, Vefâyâtü’l-A’yân ve Enbâu Ebnâi’z-Zamân, thk, İhsân Abbâs, Daru Sâdır, Beyrut, 1994, IV, 128; Zehebî, SiyeruA’lâmi’n-Nubelâ, VIII, 161; İbn Hacer, Tehzîbu’t-Tehzîb, VIII, 404; Özen, Şükri, “Leys b. Sa’d”, *DİA*, Ankara, 2003., *DİA*, XXVII, 165.*

142 veya 144 şeklindedir.

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، حَدَّثَنَا سَالِمٌ قَالَ: سَمِعْتُ عُمَيْرًا مَوْلَى أُمِّ الْفَضْلِ، عَنْ أُمِّ الْفَضْلِ، شَكَ النَّاسُ يَوْمَ عَرَفَةَ فِي صَوْمِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، «فَبَعَثْتُ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِشَرَابٍ فَشَرِبَهُ.

3. Ali b. Abdullah→Süfyân→ez-Zührî→Sâlim. Sâlim der ki; Ümmü'l-Fazl'ın azadlı kölesi 'Ûmeyr'den duydum ki, Ümmü'l-Fazl şöyle dedi: “İnsanlar, Hz. Peygamber'in Arefe günü oruç tutup tutmadığı hususunda şüpheye düştüler. Ben Peygamber'e bir içecek gönderdim. O da içti.”⁴¹

a. Ali b. Abdillâh: Hicrî 161 yılında Basra'da dünyaya gelen Ebü'l-Hasen Ali b. Abdillâh b. Ca'fer b. Necîh es-Sa'dî el-Medînî (ö. 234/848) “İbnü'l-Medînî” lakabı ile tanınır. Ali b. Abdillâh, dönemin en önemli âlimleri olan Süfyân b. 'Uyeyne, Yahya b. Saîd, Hammâd b. Zeyd ve Abdürrazzâk gibi âlimlerden dersler almıştır. Buhârî, Müslim, gibi birçok büyük muhaddis, Ali b. Abdillâh'dan hadis nakletmişlerdir. Buhârî, “*el-Câmiu 's-Sahîh*” adlı hadis kitabını, ilk olarak hocası İbnü'l-Medînî'ye sunmuş, onun onayını aldıktan sonra, okutmaya başlamıştır. Hadis nakletme konusunda eleştiriye maruz kalsa da, İbnü'l-Medînî kaydı ve güvenilirliği hususunda ciddî anlamda destek görmüş ve savunulmuştur. Nesâî, İbnü'l-Medînî için “Adeta muhaddis olmak için yaratılmıştır.” sözleriyle Onu överken Hatip el-Bağdâdî de kendisi için, “Hiç kimsenin şahitliğine lüzum kalmadan güvenilirliği sabit olan büyüklerdendir.” demiştir.⁴²

b. Süfyân: Tam ismi Ebü Muhammed Süfyân b. 'Uyeyne b. Meymûn el-Hilâlî, (ö. 198/814)⁴³ olan Süfyân, küçük yaşlardan itibaren hadis meclislerine iştirak etmiştir. Çok kuvvetli bir hafızaya sahip olan Süfyân yaşlı hadisçilerin söyledikleri hadisleri kayıt ederek, hadislerin kaybolmasının önüne geçmiştir. Süfyân'nın hocası olan İbn Şihâb ez-Zührî, onunla özel olarak ilgilenerek hadis alanında kendisini geliştirmesine yardımcı olmuştur. Bu yüzden Süfyân, hocası olan ez-Zührî'den aldığı rivâyetler konusunda en güvenilir muhaddislerden biri olarak kabul görmüştür.

⁴¹ Buhârî, “Kitabu'l-hac”, 85.

⁴² Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XI, 41 vd; Sönmez, M. Ali, “Ali b. Medînî”, *DİA*, İstanbul 1989.11.411.

⁴³ Aynî, Mahmud b. Ahmed b. Musa b. Ahmed b. Hüseyin, *Umdetu'l-Kâri Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Daru İhyâu't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, trs, XIV, 538; Kastalânî, Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdülmelik, *İrşâdu's-Sârî li Şerhi Sahîh, i'l-Buhârî*, thk, Muhammed Fuad Abdülbâkî, el-Matbaati'l-Kübrâ el-Emiriyye, Mısır, 1323, XII, 291.

Süfyân, ez-Zührî haricinde Ma'mer b. Râşid olmak üzere, birçok tabiîn'den ders almıştır. el-Humeydî, İmam eş-Şafîi ve daha pek çok o dönemin meşhur âlimleri, Süfyân'dan ders almıştır. Süfyân'ın, rivâyetleri *Küttüb-i Sitte'de*'de yer almaktadır. Süfyân, hiç evlenmemiş ve Hicrî 198 yılında Mekke'de hayata gözlerini yummuştur.⁴⁴

c. Sâlim b. Ebî Ümeyye el-Kureşî: Künyesi Ebû'n-Nadr olan Salim b. Ebî Ümeyye el-Kureşî, beşinci tabakadan olup Hicrî 129 tarihinde vefat etmiştir. Bu tarihin Hicrî 133 olduğu hakkında görüşler de vardır. Ebû'n-Nadr hakkında Zehebî, Ali b. Medîni, Yahya b. Main başta olmak üzere muhaddislerin çoğu “sika” lafzını kullanmışlardır. İbn Hacer, Ebû'n-Nadr için bazen irsal yapsa da “sika”dır demiştir.⁴⁵

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ أَبِي النَّضْرِ، عَنْ عُمَيْرِ مَوْلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْعَبَّاسِ، عَنْ أُمِّ الْفَضْلِ بِنْتِ الْحَارِثِ، أَنَّ نَاسًا اخْتَلَفُوا عِنْدَهَا يَوْمَ عَرَفَةَ فِي صَوْمِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ بَعْضُهُمْ: هُوَ صَائِمٌ، وَقَالَ بَعْضُهُمْ: لَيْسَ بِصَائِمٍ، «فَأَرْسَلْتُ إِلَيْهِ بِقَدَحِ لَبَنٍ وَهُوَ واقِفٌ عَلَى بَعِيرِهِ، فَشَرِبَهُ.

4. Hadisin isnad halkası şöyledir: Abdullah b. Mesleme→Mâlik→Ebû'n-Nadr→'Umeyr (Abdullah b. Abbâs'ın mevlası) Ümmü'l-Fazl bnt. Hâris “Ümmü'l-Fazl'in yanındaki insanlar Arefe günü Hz. Peygamber'in orucu hakkında ihtilâf ettiler. Bazıları onun oruçlu olduğunu diğer bazıları ise onun oruçlu olmadığını söylediler. (Durumun netleşmesi için) bir kap süt gönderdim. O, bineğinin üzerinde iken sütü içti.”⁴⁶

a. 'Umeyr b. Abdullah: Künyesi Ebû 'Abdullah olan, 'Umeyr b. Abdullah el-Hilâlî üçüncü tabakadır. 'Umeyr b. Abdullah'ın Abdullah b. Abbâs veya başka bir görüşe göre 'Ubeydullah b. Abbâs'ın kölesi olduğuna dair rivâyetler bulunmaktadır. Nesâî, 'Umeyr'in “sika” ve güvenilir olduğunu söylemiştir.⁴⁷

b. Abdullah b. Mesleme: Künyesi Ebû Abdurrahman olan Abdullah b. Mesleme b. Ka'neb el-Ka'nebî, dokuzuncu tabakadandır. Basra ve Mekke'de ikamet

⁴⁴ Sa'd, *a.g.e.* VII, 497; Zehebî, *a.g.e.* VIII, 454; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IV, 106; a. mlf. *Takrîbü't-Tehzîb*, I, 303; Hatiboğlu, İbrahim, “Süfyân b. Uyeyne”, *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII, 29.

⁴⁵ İbn Sa'd, *a.g.e.* VII, 506; Zehebî, *a.g.e.* VIII, 454.

⁴⁶ Buhârî, “Kitabu'l-hac”, 88.

⁴⁷ İbn Hibban, *es-Sikat*, V, 251 256.

eden el-Ka'nebî, Hicrî 220 veya 221 yılında vefat etmiştir. Ebû Zur'a, el-Ka'nebî hakkında: “ Benim gözümde Ka'nebi'den daha değerli birinden hadis yazmadım,” demiştir.⁴⁸

حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ، حَدَّثَنَا يَحْيَى، عَنْ مَالِكٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي سَالِمٌ، قَالَ: حَدَّثَنِي عُمَيْرٌ، مَوْلَى أُمِّ الْفَضْلِ، أَنَّ أُمَّ الْفَضْلِ، حَدَّثَتْهُ ح وَحَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ، أَخْبَرَنَا مَالِكٌ، عَنْ أَبِي النَّضْرِ، مَوْلَى عَمْرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ عُمَيْرٍ، مَوْلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْعَبَّاسِ، عَنْ أُمِّ الْفَضْلِ بِنْتِ الْحَارِثِ، أَنَّ نَاسًا تَمَارَوْا عِنْدَهَا يَوْمَ عَرَفَةَ فِي صَوْمِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ بَعْضُهُمْ: هُوَ صَائِمٌ، وَقَالَ بَعْضُهُمْ: لَيْسَ بِصَائِمٍ، «فَأَرْسَلْتُ إِلَيْهِ بِقَدَحٍ لَبَنٍ وَهُوَ وَقَفَ عَلَى بَعِيرِهِ، فَشَرِبَهُ».

5. Hadisin isnad halkası: Müsedded→Yahya→Mâlik→Sâlim→'Umeyr→Ümmü'l-Fazl bnt. Haris. “İnsanlar onun yanında Arefe günü Hz. Peygamber'in orucunu tartı. Bazıları oruçlu olduğunu diğerleri ise oruçlu olmadığını söylediler. (Ümmü'l-Fazl) Hz. Peygamber (s.a.v.) devesinin üzerinde iken ona bir kap süt gönderdi o da içti.”⁴⁹

a. Müsedded: Hicrî 150 yılında doğan Ebu'l-Hasen Müsedded b. Müserhed b. Müserbel el-Esedî el-Basrî, (ö. 228/843) Buhârî'nin hocalarındandır. Müsedded muhaddisler tarafından “sika, sadûk, sept, hüccet ve hafız” gibi lafızlarla övülmüştür. Basra'da Hicrî 228 yılında vefat etmiştir.⁵⁰

حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ، سَمِعَ سُفْيَانَ، أَخْبَرَنَا سَالِمٌ أَبُو النَّضْرِ، أَنَّهُ سَمِعَ عُمَيْرًا، مَوْلَى أُمِّ الْفَضْلِ، يُحَدِّثُ عَنْ أُمِّ الْفَضْلِ، قَالَتْ: «شَكَكَ النَّاسُ فِي صِيَامِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ عَرَفَةَ، فَأَرْسَلْتُ إِلَيْهِ بِإِنَاءٍ فِيهِ لَبَنٌ فَشَرِبَ»، فَكَانَ سُفْيَانُ رُبَّمَا قَالَ: «شَكَكَ النَّاسُ فِي صِيَامِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ عَرَفَةَ، فَأَرْسَلْتُ إِلَيْهِ أُمَّ الْفَضْلِ» فَإِذَا وَقَفَ عَلَيْهِ، قَالَ: هُوَ عَنْ أُمِّ الْفَضْلِ.

6. Rivâyetin isnadı şu râvîlerden oluşmaktadır: Humeydî→Süfyân→Sâlim Ebû'n-Nadr→'Umeyr→Ümmü'l-Fazl. Ümmü'l-Fazl dedi ki; “İnsanlar Arefe günü Hz. Peygamber'in orucu hususunda şüpheye düştüler. İçinde süt bulunan bir kabı

⁴⁸ Zehebi, , *Siyeru A 'lâmi 'n-Nubelâ*, X, 258.

⁴⁹ Buhârî, “Kitabu'l-Hac”, 64.

⁵⁰ İbn Sa'd, *a.g.e.* VII, 307; İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, X, 99.

ona gönderdim. O da onu içti.” Hadisin râvîsi olan Süfyân’a hadisin mevkuf oluşu sorulduğunda o, bu rivâyetin Ümmü’l-Fazl’dan mervî olduğunu söylerdi.”⁵¹

a. Humeydî: Tam ismi Ebû Bekr Abdullah b. Zübeyr b. Îsâ el-Küreşî el-Mekkî el-Humeydî, (ö. 219/834) olup dedelerinden biri olduğundan dolayı ona nispet edilerek “Humeydî” adı verilmiştir.⁵² Humeydî, Kusay’da Peygamber Efendimiz’in (s.a.v.) soyu ile birleşmektedir. Süfyân b. ‘Uyeyne, Vekî’ b. Cerrâh gibi dönemin önemli âlimlerden hadis dersleri alan Humeydî, aynı zamanda İmam eş-Şafîî’den de fikhî öğrenmiştir. Buhârî dâhil pek çok kişi Humeydî’den hadis nakletmiştir. Süfyân’ın hadislerini en iyi bilen kişi Humeydî olarak kabul edilmektedir. Bunun nedeni ise Humeydî’nin 19 yıl boyunca Süfyân b. ‘Uyeyne’nin yanında bulunmasıdır. Hadis eleştirmenleri tarafından “hüccet, hâfız ve sika” gibi nitelikler ile vasıflandırılan Humeydî, aynı zamanda İshâk b. Râhûye, Ahmed b. Hanbel ve. Buhârî tarafından hadis ilmînde “*imam*” olarak kabul görmüştür. Humeydî’nin hadisleri, İbn Mâce’nin *es-Sünen’in* dışındaki *Kütüb-i Sitte’de* tahrir edilmiştir. Humeydî’nin hadis alanında çok önemli çalışmaları bulunmaktadır. Humeydî’nin en çok bilinen eseri, “*el-Müsned*” isimli hadis kitabıdır. Humeydî, Hicrî 219 yılında Mekke’de vefat etmiştir.⁵³

حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أَبِي سَلَمَةَ، أَخْبَرَنَا أَبُو النَّضْرِ، عَنْ عُمَيْرِ،
مَوْلَى ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنْ أُمِّ الْفَضْلِ بِنْتِ الْحَارِثِ: «أَنَّهَا أُرْسِلَتْ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
بِقَدْحِ لَبَنٍ، وَهُوَ وَاقِفٌ عَشِيَّةَ عَرَفَةَ، فَأَخَذَ بِيَدِهِ فَشَرِبَهُ» زَادَ مَالِكٌ، عَنْ أَبِي النَّضْرِ: «عَلَى
بِعِيرِهِ.

7. Hadisin isnad zinciri şu râvîlerden müteşekkildir: Mâlik b. İsmail→Abdülaziz b. Ebû Seleme→Ebu’n-Nadr→’Umeyr (İbn Abbâs’ın azadlı kölesi)→Ümmü’l-Fazl. Bu habere göre, “Ümmü’l-Fazl Hz. Peygamber’e Arefe gününün akşamında vakfede iken, ona bir kap süt gönderdi. Hz. Peygamber sütü eline aldı ve içti.”⁵⁴

⁵¹ Buhârî, “Kitâbu’l-eşribe”, 12.

⁵² Aynî, ‘*Umdetu’l-Kârî*, XIV, 538; Kastalânî, *İrşâdu’s-Sârî*, XII, 291.

⁵³ İbn Sa’d, *a.g.e.* VII, 502; İbn Hayr, Muhammed b. Hayr b. Ömer b. Halife el-İşbilî, *Fihrist, thk, Beşşar Avvâd Ma’rûf, Daru’l-Garbi’l-İslâmî, Tunus, 2009*, s. 144; Zehebî, *a.g.e.* X, 374; Ahmet Yücel, “Humeydî, Abdullah b. Zübeyr”, *DİA*, İstanbul 1998, XVIII, 357.

⁵⁴ Buhârî, “Kitâbu’l-eşribe”, 17.

a. Mâlik b. İsmail: Künyesi Ebû Ğassân olan Mâlik b. İsmail b. Dirhem, dokuzuncu tabakadan olup Hicrî 219 başka bir görüşe görede Hicrî 218 tarihinde Kûfe’de vefat etmiştir. Yahya b. Mâin, Mâlik hakkında Ahmed b. Hanbel’e şöyle demiştir: “ Eğer kalbinde hiçbir endişe olmadan birisinden hadis yazmak istiyorsan Ebû Ğassân’ın hadisini yaz.”⁵⁵

b. Abdul’aziz b. Abdullah b. Ebû Seleme: Künyesi Ebû Abdullah olan Abdul’aziz b. Abdullah b. Ebû Seleme’ye Ebû Esbağ da denilmektedir. Yedinci tabakadandır. Ebû Hatim, Ebû Zur’a başta olmak üzere birçok muhaddis tarafından “sika” olarak kabul edilmıştır. Hicrî 164 yılında Bağdat’ta vefat etmiştir. Vefat tarihini Hicrî 166 olarak kabul edenler de vardır.⁵⁶

حَدَّثَنِي عَمْرُو بْنُ عَبَّاسٍ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ، حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ سَالِمِ أَبِي النَّضْرِ، عَنْ عَمِيرٍ، مَوْلَى أُمِّ الْفَضْلِ، عَنْ أُمِّ الْفَضْلِ: أَنَّهُمْ شَكُّوا فِي صَوْمِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ عَرَفَةَ، «فَبَعَثَتْ إِلَيْهِ بِقَدَحٍ مِنْ لَبَنٍ فَشَرِبَهُ».

8. Hadisin rivâyet halkası şu râvîlerden oluşmaktadır: 'Amr b. Abbâs→Abdurrahman→Süfyân→'Umeyr(Ümmü'l-Fazl'ın azadlı kölesi)→Ümmü'l-Fazl. Buhârî'nin bu isnadla yer verdiği hadisin tercümesi ise şöyledir: “Onlar Arefe günü Hz. Peygamber'in orucu hakkında şüpheye düştüler. Bunun üzerine (Ümmü'l-Fazl) ona bir kap süt gönderdi o da aldı, içti.”⁵⁷

a. 'Amr b. Abbâs: Künyesi Ebû Osman olan Amr b. Abbâs el-Bâhilî, onuncu tabakadandır. Hicrî 235 yılında vefat etmiştir. Hâkim en-Neysâbûrî onun “sika” olduğunu söylemiştir. İbn Hacer el-İbn Hacer ise bazen vehim yapmakla birlikte o “sadûk”tur demiştir.⁵⁸

b. Abdurrahman b. Mehdî b. Hassân: Künyesi Ebû Said olan Abdurrahman b. Mehdî b. Hassân, dokuzuncu tabakadandır. Hicrî 198 tarihinde Basra’da vefat etmiştir. Yahya b. Said el-Kattân Abdurrahman b. Mehdî'nin rivâyetlerini insanların

⁵⁵ İbn Hacer, *Târihu'l-Kebîr* 7/315 vd; İbn Hibbân, *es-Sikât*, IX, 164 Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, X,430.

⁵⁶ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 110 v; İbn Sa'd, *a.g.e.* VII, 581.

⁵⁷ Buhârî, “Kitâbu'l-eşribe”, s. 29.

⁵⁸ İbn Hacer, *Târihu'l-Kebîr*, VI, 362 vd; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII, 486.

işittiği en sağlam şey olarak ifade etmiştir. İbn Sa'd'da Abdurrahman b. Mehdî'nin "sika" olduğunu ve çok hadis rivâyet ettiğini söylemiştir.⁵⁹

Değerlendirme

Buhârî'nin *Sahih*'inde Ümmü'l-Fazl'dan aktardığı rivâyetlerde birinci hadis ile ikinci hadisin isnâdında müşterek üç râvî bulunmaktadır. Bu râvîlerin, sırasıyla İbn Şihâb, 'Ubeydullah b. Abdullah b. 'Utbe ve İbn Abbâs olduklarını görmekteyiz. Birinci hadiste "ve'l-mürselâti 'urfen"i okuyan kişinin İbn Abbâs olduğu ifade edilmîş iken ikinci rivâyette ise böyle bir detay yer almamaktadır. Ayrıca birinci rivâyette bu namazın Hz. Peygamber'in son kıraâtı olduğu şeklinde bir bilgi yer alırken ikinci hadiste "bir daha bize namaz kıldırmadı" ifadesiyle Hz. Peygamber'in bu namazdan sonra bir daha cemaatle namaz kılmadığının tasrih edildiğini müşâhede etmekteyiz.

Üçüncü, dördüncü ve beşinci hadislerin müşterek râvîsinin Ümmü'l-Fazl'ın azatlı kölesi 'Umeyr olduğunu tespit ettik. Müşterek râvî teorisi açısından bu noktanın önemli olduğunu düşünmekteyiz. Üçüncü rivâyette *شك* fiili yer alırken dördüncü rivâyette ise *اختلفوا* fiili yer almıştır. Beşinci rivâyette ise, *تماروا* kalıbı yer almaktadır. Her ne kadar üç kelimenin anlamı arasında yakın bir ilişki söz konusu ise de aralarında nüans farkı vardır. Zira şekk daha çok iki olgunun varlığının eşit olduğunu ortaya koymaktadır.

Üçüncü rivâyette sadece içecekten söz edilirken, dördüncü rivâyette içeceğin cinsi süt olarak belirtilmektedir. Ayrıca, dördüncü rivâyette "bineğin üzerinde" olduğu şeklinde bir detay daha bulunmaktadır. Bu iki ayrıntıdan dolayı, dördüncü hadis, üçüncü hadis ile içerik olarak aynı olmakla birlikte, daha tafsilatlıdır.

Beşinci hadisin metninde yer alan *تَمَارُوا* kalıbı ihtilafın tartışma kaynaklı olduğunu da ortaya koymaktadır. Ümmü'l-Fazl'ın, Hz. Peygamber'e göndediği içeceğin süt olduğu ve bu sütü bineğinin üzerinde iken içtiği beşinci ve altıncı rivayette de yer alırken yedinci rivayette ziyade olarak yer almaktadır. Buradan hareketle, Arefe günü Hz. Peygamber'in oruçlu olup olmadığının belirlenmesi ile ilgili rivayetlerde, dördüncü, beşinci, altıncı ve yedinci hadislerin, üçüncü ve sekizinci hadislere göre daha tafsilatlı bilgi içerdiğini rahatlıkla söylebiliriz. Bu

⁵⁹ İbn Hibbân, *es-Sikât*, VIII, 373, vd; İbn Hacer, *Târihu'l-Kebîr*, V, 354.

durum, aynı zamanda râvî tasarrufu açısından üzerinde durulması gereken önemli bir noktadır.

Buhârî'nin Ümmü'l-Fazl'dan aktardığı hadisleri anlam açısından ikiye ayırmak mümkündür.

a. Hz. Peygamber'in akşam namazında okuduğu bir sürenin tesbiti,

b. Arefe günü Hz. Peygamber'in oruçlu olup olmadığının belirlenmesi.

Ümmü'l-Fazl'ın hadislerinden yola çıkarak Buhârî'nin *Sahîh*'inde yer alan mükerrer hadislere dair bilgi sahibi olmak mümkündür. Ayrıca Buhârî'nin yöntemi olan hadisleri taktî' usulüyle vermek gibi metodunu ortaya koymak zor olmasa gerek.

Tablo 2.1. Sahîh’i Buhârî’de Yer Alan Rivâyetlerin Râvî Şeması

1. Rivâyet (ve’l Mürselât)	2. Rivâyet (ve’l Mürselât)	3. Rivâyet (Arefe Günü Oruç)	4. Rivâyet (Arefe Günü Oruç)	5. Rivâyet (Arefe Günü Oruç)	6. Rivâyet (Arefe Günü Oruç)
1. Abdullah b. Yusuf 2. Mâlik 3. İbn Şihâb 4. ‘Ubeydullah b. Abdullah b. ‘Utbe 5. İbn Abbas 6. Ümmü’l-Fazl	1. Yahya b. Bükeyr 2. Leys 3. ‘Ukayl 4. İbn Şihab 5. ‘Ubeydullah b. Abdullah 6. Abdullah b. Abbâs 7. Ümmü’l-Fazl	1. Ali b. Abdullah 2. Süfyân 3. Zührî 4. Sâlim 5. ‘Umeyr 6. Ümmü’l-Fazl	1. Abdullah b. Mesleme 2. Mâlik 3. Ebû’n Nadr (Salim) 4. ‘Umeyr 5. Ümmü’l-Fazl	1. Müsedded 2. Yahya 3. Mâlik 4. Sâlim 5. ‘Umeyr 6. Ümmü’l-Fazl	1. Humeydî 2. Süfyân 3. Salim Ebû’n-Nadr 4. ‘Umeyr 5. Ümmü’l-Fazl
7. Rivâyet (Arefe Günü Oruç)	8. Rivâyet (Arefe Günü Oruç)	Buhârî’nin Ortak Râvîleri	Diğer Râvîler	Buhârî ve Müslim’in Ortak Râvîleri	
1. Mâlik b. İsmâil 2. Abdulaaziz b. Ebu Selem 3. Ebû’n-Nadr 4. ‘Umeyr 5. Ümmü’l-Fazl	1. ‘Amr b. Abbâs 2. Abdurrahmân 3. Süfyân 4. ‘Umeyr 5. Ümmü’l-Fazl	1. Mâlik b. İsmâil 2. İbn Şihab 3. ‘Ubeydullah b. Abdullah 4. Yahya b. Bükeyr 5. Süfyân 6. Salim Ebû’n-Nadr 7. ‘Umeyr (Mevlâ İbn Abbâs) 8. İbn Abbâs	1. Abdullah b. Yusuf 2. Leys 3. ‘Ukayl 4. Ali b. Abdullah 5. Zührî 6. Abdullah b. Mesleme 7. Müsedded 8. Humeydî	1. Mâlik (b. İsmâil) 2. İbn Şihâb 3. İbn Abbâs 4. Ebû’n-Nadr 5. ‘Umeyr 6. ‘Ubeydullah b. Abdullah	

2.2. *Sahîh-i Müslim*'de Yer Alan Rivâyetleri

Müslim b. Haccâc (ö. 261) Abdullah b. Abbâs'ın annesi olan Ümmü'l-Fazl'dan birden fazla rivâyet aktarmıştır. Önce rivâyetlerin isnadına yer verip ardından metnini zikredeceğiz.

Müslim: Hicrî 206, milâdî 821 yılında Nişabur'da doğan Müslim'in tam ismi Ebu'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim b. Verd b. Kûşâz el-Kuşeyrî en-Nîsâbûrî'dir (261/875). Bazı âlimlere göre ise bu rakamlar farklılık göstermektedir. İlk eğitimci olan babasından din dersi ve eğitim alan Müslim, 12 yaşına varınca hadis öğrenmeye başlamıştır. Müslim, hadis ilmîve dini bilgiler için Nişâbur, Mekte, Medine, Basra, Belh, Kûfe, Rey, Bağdât, Mısır gibi ilim merkezi olan şehirlerde bulunmuştur. Müslim, pek çok kişiden hadis almıştır.

Birçok hadis münekkileri tarafından güvenilir bir râvî olarak kabul edilen Müslim'in, hafızasının çok kuvvetli olduğu söylenir. Müslim, *el-Müsnedü 's-Sahîh* isimli hadis kitabını on beş yılda yazmış ve 220 hocasından rivâyette bulunmuştur. Müslim'in hadis âlimleri hakkındaki söyledikleri muteber kabul edilmıştır. O, aynı zamanda bir cerh ve ta'dîl⁶⁰ âlimidir. Müslim'e *Bezzâz* lakabı, elbise ve kumaş ticareti ile uğraştığı için verilmiştir. Müslim, iş yerinde talebelerine hadis rivâyet etmiştir. Müslim, güzel ahlaklı, çevresindekileri incitmeyen, gıybet ve dedikodu gibi davranışlardan uzak duran, garip gurabaya yardım etmeyi seven zengin ve cömert bir insandı. Müslim'in, *el-Müsnedü 's-Sahîh* isimli hadis kitabında, tekrarlar ile birlikte 12 bin hadisi bulunmaktadır. Bazı âlimler ise bu rakamın 7275 veya 7582 olduğunu söylemektedir. *el-Müsnedü 's-Sahîh* isimli bu kitaptaki hadislerin, tekrarsız olarak 4 bin veya 3033 olduğu kaydedilmektedir. Müslim'in, *el-Müsnedü 's-Sahî* hkitabında yer verdiği hadisleri, 300 bin hadisin içinden seçtiği söylenmektedir.

⁶⁰ *Cerehe-yecrehu*" fiilinin maştan olan "cerh" kelimesi, sözcük olarak elle, alet ile veya dil ile yaralamak anlamına gelmektedir. Buna göre yaralamak, maddi yönden olduğu gibi, manevi yönden de olabilir. Hadis kültüründe ise "cerh", herhangi bir râvîyi adalet veya zabt sıfatını iptal ve ihlal edici bir kusuru nedeni ile tenkid etmektir. Bu tenkid sonucu râvînin rivâyet ettiği hadis, ya kabul edilir veya da reddedilir. Cerhe konu olan râvî, mecruh olmuş olur. "Addele" fiilinin mastarı olan "ta'dîl" ise, kelime olarak tezkiye etmek demektir. Hadis kültüründe ise "ta'dîl", râvînin adalet ve zabt kriterlerini taşıdığına hükmetmek demektir. Bu durumda ta'dîl edilen râvînin rivâyetleri, sağlam kabul edilir ve o da "sika, sebt ve hüccet" gibi özelliklerle vasıflandırılır. Bu tanımlara göre râvîlerin adalet ve zabt kriterlerini taşıyıp taşımadıkları açısından araştırmayı konu edinen hadis çalışmalarına, "cerh ve ta'dîl" denilmektedir. Diğer bir ifade le "cerh ve ta'dîl", râvî eleştiri ilmî olarak kabul edilmektedir. Başlangıcından bu yana hadis usûlü ilmînde "cerh ve ta'dîl" ile ilgili pek çok çalışmalar yapılmıştır. Kasimî, Muhammed Cemâluddîn b. Muhammed Saîd b. Kasım, *Kavâidü't-Tahdîs min Funûni Mustalahi'l-Hadis*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, trs, s. 195 vd; Kattân, Mennâ', *Mebâhis fi Ulûmi'l-Hadis*, Mektebetü Vahbe, Kahire, 1412/1992, *Mebâhis fi Ulûmi'l-Hadis*, s. 65 vd. Özek, Afî, *Hadis Ricâli*, Fatih Matbaası, İstanbul 1967, 116 vd; Koçyiğit, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, s. 71 vd; 446 vd.; Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 48 vd; 299 vd; Çakan, *Hadis Usûlü*, s. 90 vd.; Yücel, *Hadis Usûlü*, s. 202 vd.).

Müslim'in yazmış olduğu *el-Müsnedü's-Sahîh* adlı eser, Buharî'nin eserinden sonra ikinci muteber eser olarak kabul görmüştür. Müslim Hicrî 261, milâdî 875 yılında Nişabur'da vefat etmiştir.

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى، قَالَ: قَرَأْتُ عَلَى مَالِكٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: إِنَّ أُمَّ الْفَضْلِ بِنْتَ الْحَارِثِ، سَمِعَتْهُ وَهُوَ يَقْرَأُ وَالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًا فَقَالَتْ: يَا بُنَيَّ لَقَدْ ذَكَرْتَنِي بِقِرَاءَتِكَ هَذِهِ السُّورَةَ. إِنَّهَا لِأَجْرٍ مَا سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ بِهَا فِي الْمَغْرَبِ.

1. Hadisin isnâdı: Yahya b. Yahya→Mâlik→İbn Şihâb→'Ubeydullah b. Abdullah→İbn Abbâs.

Müslim'deki bu hadisin tercümesi şöyledir: “*Ümmü'l-Fazl, İbn Abbâs'ı namazda “ve'l-mürselâti ‘urfen”i okurken dinlemişti. Evladım bu sureyi okumakla Hz. Peygamber'in akşam namazında en son okuduğu sureyi bana hatırlattın, dedi.*”⁶¹

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى، وَيَحْيَى بْنُ أَيُّوبَ، وَقُتَيْبَةُ، وَابْنُ حُجْرٍ، - قَالَ يَحْيَى بْنُ يَحْيَى: أَخْبَرَنَا، وَقَالَ الْأَخْرُونَ: - حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ وَهُوَ ابْنُ جَعْفَرٍ، عَنْ مُحَمَّدٍ وَهُوَ ابْنُ أَبِي حَرْمَلَةَ، عَنْ كُرَيْبٍ، أَنَّ أُمَّ الْفَضْلِ بِنْتَ الْحَارِثِ، بَعَثَتْهُ إِلَى مُعَاوِيَةَ بِالشَّامِ، قَالَ: فَقَدِمْتُ الشَّامَ، فَقَضَيْتُ حَاجَتَهَا، وَاسْتَهَلَّ عَلَيَّ رَمَضَانُ وَأَنَا بِالشَّامِ، فَرَأَيْتُ الْهَيْلَالَ لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ، ثُمَّ قَدِمْتُ الْمَدِينَةَ فِي آخِرِ الشَّهْرِ، فَسَأَلَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، ثُمَّ ذَكَرَ الْهَيْلَالَ فَقَالَ: مَتَى رَأَيْتُمُ الْهَيْلَالَ؟ فَقُلْتُ: رَأَيْنَاهُ لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ، فَقَالَ: أَنْتَ رَأَيْتَهُ؟ فَقُلْتُ: نَعَمْ، وَرَأَاهُ النَّاسُ، وَصَامُوا وَصَامَ مُعَاوِيَةَ، فَقَالَ: " لَكِنَّا رَأَيْنَاهُ لَيْلَةَ السَّبْتِ، فَلَا نَزَالَ نَصُومُ حَتَّى نُكْمِلَ ثَلَاثِينَ، أَوْ نَرَاهُ، فَقُلْتُ: أَوْ لَا تَكْتَفِي بِرُؤْيَا مُعَاوِيَةَ وَصِيَامِهِ؟ فَقَالَ: لَا، هَكَذَا أَمَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

2. Hadisin râvî zinciri şöyledir: Yahya b. Yahya, Yahya b. Eyyûb, Kuteybe ve İbn Hucr→İsmail b. Ca'fer→Muhammed b. Ebû Harmele→Küreyb.

Müslim'in mezkûr isnâdla zikrettiği hadisin tercümesi şöyledir: “*Ümmü'l-Fazl, beni (Küreyb) Şam'da bulunan Mu'âviye'nin yanına gönderdi. Şam'a geldim. Ümmü'l-Fazl'ın ihtiyaçlarını giderdim. Ben Şam'da iken Ramazan ayının hilâli cuma gecesi görüldü. Ramazanın bitiminde Medine'ye döndüm. Abdullah b. Abbâs hilâlden söz ederek bana şu soruyu sordu; “Hilâli ne zaman gördünüz?” dedi. “Cuma gecesi gördüğümüzü” söyledim. İbn Abbâs: “Sen bizzat hilâli gördün mü?”*

⁶¹ Müslim, “Kitâbu's-salât”, s. 35.

diye sordu. “Evet, gördüm. İnsanlar da hilâli gördüler ve de oruç tuttular, Mu’âviye de oruç tuttu” dedim. İbn Abbâs ise; “Fakat biz hilâli cumartesi gecesi gördük. Ramazan ayını otuza tamamlayıncaya ya da hilâli görünceye kadar oruca devam edeceğiz” dedi. Kendisine: “Mu’âviye’nin orucu ve rüyeti ile yetinmeyecek miyiz?” dedim. İbn Abbâs: “Hayır, Allah’ın Resûlü bize böyle öğretti dedi.”⁶²

a. Kuteybe b. Sa’îd: Tam adı Ebû Reça’ Kuteybe b. Sa’îd b. Cemil b. Tarif b. Abdillâh es-Sekâfî, (ö. 240/855) olan Kuteybe Hicrî 148 yılında doğmuştur. Fakat doğum tarihinin Hicrî 149 veya 150 olduğuna dair farklı bilgiler de mevcuttur. Kuteybe b. Sa’îd Bağdat, Şam, Mısır, Mekke ve Medine gibi ilim şehirlerini gezip hadis toplayan büyük bir hadis hafızıdır. Buhârî 380, Müslim ise 668 hadis Kuteybe b. Sa’îd’den nakletmiştir. Kuteybe, birçok âlimin övgüsünü kazanmıştır. Kuteybe b. Saîd hadis rivâyetinde “sika, sadûk ve me’mun” olduğu söylenmektedir. Aynı zamanda şair olan Kuteybe çok varlıklı bir âlimdi.⁶³ Hicrî 240 yılında Belh’e bağlı Bağlan köyünde vefat eden Kuteybe b. Sa’îd’in vefat tarihinin Hicrî 241 olduğu da ifade edilmektedir.⁶⁴

b. Kureyb: Tam ismi Ebû Rişdîn Kureyb b. Ebî Müslim el-Hâşimî’dir (ö. 98/716). Kureyb, Hz. Osman ve birçok sahâbî ile bir araya gelip onlardan hadis nakletmiştir. Kureyb’in “sika” bir râvî olduğunu birçok muhaddis rivâyetetmiştir. Kureyb, Hicrî 98 yılında Medine’de vefat etmiştir.⁶⁵

c. Yahya b. Eyyüb: Künyesi Ebû Zekeriya olan Yahya b. Eyyüb el-Mekâbirî, onuncu tabakadandır. Hicrî 233 tarihinde Bağdat’ta vefat etmiştir. Vefat tarihini h.234 olarak kabul edenlerde vardır. Ali b. Medînî ve Ebû Hatim onun “sadûk” olduğunu ifade etmişlerdir.⁶⁶

d. İbn Hucr: Künyesi Ebû Hasan olan Ali b. Hucr b. İyâd, dokuzuncu tabakadan olup h. 241 tarihinde Merv şehrinde vefat etmiştir. Vefat tarihini h. 244 olarak kabul edenlerde vardır. Nêsâî, Ali b. Hucr b. İyâd hakkında “hafız ve sika”

⁶² Müslim, “Kitâbu’s-siyâm”, s. 5.

⁶³ Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nubelâ*, XI, 13 vd; İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, VIII, 311 vd; a. mlf. *Takrîbü’t-Tehzîb*, II, 130; Çakın, Kamil, “Kuteybe b. Saîd”, *DİA*, Ankara 2002, XXVI, 491 vd.

⁶⁴ Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nubelâ*, XI, 19; İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, VIII, 313; a. mlf. *Takrîbü’t-Tehzîb*, II, 130; Çakın, “Kuteybe b. Saîd”, *DİA*, XXVI, 492.

⁶⁵ İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, VIII, 377; a. mlf. *Takrîbü’t-Tehzîb*, II, 143.

⁶⁶ İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, IV, 343 vd; İbn Hibbân, *es-Sikât*, IX, 264, vd; İbn Hacer, *Târihu’l-Kebîr*, VIII, 260, vd; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-Ta’dîl IX*, 128

lafızlarını kullanmıştır. İbn Hacer'de kendisini "sika" olarak kabul etmiştir.⁶⁷

e. İsmail b. Ca'fer: İsmail b. Ca'fer b. Ebî Kesîr el-Ensârî, sekizinci tabakadan olup Ebû İshâk ve Ebû İbrahim künyeleriyle bilinir. Hicrî 180 tarihinde Bağdat'ta vefat etmiştir. Ahmed b. Hanbel, Hâkim en-Neysâbûrî ve Nesâî onun için "sika" lafzını kullanmışlardır.⁶⁸

f. Muhammed b. Ebû Harmele: Künyesi Ebû Abdullah olan Muhammed b. Harmele el-Kureyşî, altıncı tabakadan olup h.130 tarihlerinde vefat etmiştir. İbn Hacer ve Nesâî onun "sika" olduğunu söylerken İbn Sa'd'da Muhammed b. Harmele'de çok hadis olduğunu söylemiştir.⁶⁹

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى، قَالَ: قَرَأْتُ عَلَى مَالِكٍ، عَنْ أَبِي النَّضْرِ، عَنْ عُمَيْرٍ، مَوْلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ، عَنْ أُمِّ الْفَضْلِ بِنْتِ الْحَارِثِ، " أَنَّ نَاسًا تَمَارَوْا عِنْدَهَا يَوْمَ عَرَفَةَ، فِي صِيَامِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ بَعْضُهُمْ: هُوَ صَائِمٌ، وَقَالَ بَعْضُهُمْ: لَيْسَ بِصَائِمٍ، فَأَرْسَلْتُ إِلَيْهِ بِقَدَحِ لَبَنٍ، وَهُوَ وَقَفَّ عَلَى بَعِيرِهِ بِعَرَفَةَ، فَشَرِبَهُ.

3. Hadisin isanadı: Yahya b. Yahya→Mâlik→Ebû'n-Nadr→'Umeyr→Ümmü'l-Fazl şeklindedir. Hadisin tercümesi ise şu şekildedir: "Bir takım insanlar Arefe günü Ümmü'l-Fazl'in yanında Rasûlullah'ın oruçlu olup olmadığı hususunda münakaşa ettiler. Bazıları, Rasûlullah oruçludur dedi. Bazıları da Rasûlullah oruçlu değildir, dedi. Bunun üzerine ben Rasûlullah'a bir kadeh süt gönderdim. Kendisi bu sırada Arafât'ta devesinin üzerinde vakfe yapmakta idi ve o da sütü içti."⁷⁰

وَحَدَّثَنِي هَارُونُ بْنُ سَعِيدٍ الْأَيْلِيُّ، حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، أَخْبَرَنِي عَمْرُو، أَنَّ أَبَا النَّضْرِ، حَدَّثَهُ أَنَّ عُمَيْرًا، مَوْلَى ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، حَدَّثَهُ أَنَّهُ سَمِعَ أُمَّ الْفَضْلِ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، تَقُولُ: «شَكَكَ نَاسٌ مِنْ أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي صِيَامِ يَوْمِ عَرَفَةَ، وَنَحْنُ بِهَا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَرْسَلْتُ إِلَيْهِ بِقَدَحٍ فِيهِ لَبَنٌ، وَهُوَ بِعَرَفَةَ، فَشَرِبَهُ.

4. Hadisin râvî zinciri şöyledir; Harun b. Saîd el-Eyliyyu→İbn Vehb→'Amr→Ebû'n-Nadr→'Umeyr→Ümmü'l-Fazl. Hadisin tercümesi şu

⁶⁷ İbn Hacer, *Târihu'l-Kebîr*, I, 349, vd; İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzîb*, I, 145.

⁶⁸ İbn Hacer, *Târihu'l-Kebîr*, I, 349, vd; İbn Ebî Hâtîm, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, II, 162, vd; İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI, 44.

⁶⁹ İbn Hacer, *Târihu'l-Kebîr*, I, 59, İbn Hacer, vd; *Tehzibu't-Tehzîb*, III, 538, vd; İbn Hibbân, *es-Sikât*, V, 365.

⁷⁰ Müslim, "Kitâbu's-siyâm", 18.

şekildedir: “Sahâbîlerinden kimileri, Rasûlullah’ın Arefe günü oruç tutup tutmadığı hususunda şüpheye düştüler. Biz de Arafât’ta Rasûlullah ile beraber bulunuyorduk. Bunun üzerine ben Peygamber Arafât’ta bulunurken ağaçtan oyulmuş bir kab içinde kendisine süt gönderdim. Peygamber de bu sütü içti.”⁷¹

a. Harun b. Said el-Eylî: Tam ismi Ebû Ca’fer Harun b. Said b. el-Heyssem b. Muhammed b. el-Heyssem b. Feyrûz et-Temîmî el- Eylî es-Sa’dî dir. (ö. 253/867) Birçok âlim, ondan övgüyle bahsetmiş, hadis ilmînde önemli bir insan olduğunu söylemiştir. Ebû Hâtim, İbn Hibbân ve Nesâî, Harun b. Sa’îd el-Eylî hadis rivâyetinde “şeyh ve sika” olduğunu söylemiştir. Yaklaşık 83 yıl yaşayan Harun b. Said el-Eylî, Hicrî 253 yılında vefat etmiştir.⁷²

b. İbn Vehb: Tam ismi Ebû Muhammed Abdullah b. Vehb b. Müslim el-Fihri el-Mısrî, (ö. 197/813) olan İbn Vehb Hicrî 125 yılında Mısır’ın Kahire şehrinde dünyaya gelmiştir. İmam Mâlik’in önde gelen öğrencilerinden olan İbn Vehb, önemli fakih ve hadis âlimidir. “Sika” bir râvî olarak kabul edilen İbn Vehb, Hicrî 197 yılında Kahire’de vefat etmiştir.⁷³

c. ‘Amr en-Nâkid: Tam adı Ebû Osman ‘Amr b. Muhammed b. Bu-keyr b. Sâbûr en-Nâkid el-Bağdâdî, (ö. 232/846) olan ‘Amr en-Nâkid Rakka’da yaşamış olan, Huşeym, İsa b. Yunus, Hafs b. Ğiyâs, Vekî’, Ebû’n-Nadr, Yahya b. ‘Uyeyne, İbn ‘Uleyye, Abdurrazzâk, Kesir b. Hişâm, Yezid b. Hârûn, Ya’kûb b. İbrahim, İbrahim b. Sa’d ve daha pek çok âlimden hadis almıştır. Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Ebû Zur’â, Ebû Hâtim, Ebû Şeybe b. Ebî Bekr b. Ebî Şeybe, Ahmed b. Seyâr el-Mervezî, ‘Amr en-Nâkid’den hadis almışlardır. Ayrıca Nesâî, Ahmed b. Nasr en-Nisâbüri yoluyla ile ‘Amr en-Nakid’den hadis rivâyet etmiştir. Hadis münekkitleri, ‘Amr en-Nâkid’in hadis rivâyetinde “hafız, sika, emin, sebt ve sadûk” olduğunu beyan etmiştir. Başarılı bir fıkıh âlimi olan ‘Amr en-Nâkid, Hicrî 232 yılında Bağdat’ta vefat etmiştir.

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى، وَعَمْرُو النَّاقِدُ، وَإِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ، كُلُّهُمْ عَنِ الْمُعْتَمِرِ، وَاللَّفْظُ لِيَحْيَى، أَخْبَرَنَا الْمُعْتَمِرُ بْنُ سُلَيْمَانَ، عَنْ أَبِي يُونُسَ، يُحَدِّثُ عَنْ أَبِي الْخَلِيلِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَارِثِ، عَنْ أُمِّ الْفَضْلِ، قَالَتْ: دَخَلَ أَعْرَابِيٌّ عَلَى نَبِيِّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَهُوَ فِي بَيْتِي، فَقَالَ: يَا

⁷¹ Müslim, “Kitâbu’s-siyâm”, 18.

⁷² İbnHacer, *Tehzibu’t-Tehzib*, XI, 7; a. mlf. *Takribü’t-Tehzib*, II, 317.

⁷³ İbn Hacer, *Takribü’t-Tehzib*, I, 480.

نَبِيِّ اللَّهِ، إِنِّي كَانَتْ لِي امْرَأَةٌ، فَتَزَوَّجْتُ عَلَيْهَا أُخْرَى، فَزَعَمَتِ امْرَأَتِي الْأُولَى أَنَّهَا أَرْضَعَتْ
امْرَأَتِي الْحُدْنَى رَضْعَةً أَوْ رَضْعَتَيْنِ، فَقَالَ نَبِيُّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا تُحْرِمُ الْإِمْلَاجَةَ
وَالْإِمْلَاجَتَانَ».

5. Rivâyetin isnadında yer alan râvîler; Yahya b. Yahya, ‘Amr en-Nâkîd ve İshâk b. İbrahim→el-Mu‘temir b. Süleyman→Eyyûb→Ebû Halîl→Abdullah b. el-Haris→Ümmü’l-Fazl’dır. Metin tercümesi şöyledir: “Ümmü’l-Fazl şöyle dedi: “Allah’ın Peygamberi benim evimde iken, yanına bir bedevî girdi ve şöyle dedi: “Ey Allah’ın Peygamberi! Benim bir karım vardı. Ben onun üstüne başka bir kadınla daha evlendim. Bu sefer ilk hanımım yeni eşime bir yahut iki kerecik süt emzirdiğini söyledi. Bunun üzerine Allah’ın Peygamberi: “Bir kerecik ve iki kerecik süt emmek haram kılmaz” buyurdu.⁷⁴

a. İshâk b. İbrahim el-Hanzelî: Diğer adı İbn Râhûye olan Ebû Ya’kûb İshâk b. İbrahim b. Mah’led b. İbrahim b. Matar et-Tamîmî el-Hanzelî el-Mervezî (ö. 238/853). Muhaddislerin onun güvenilirliği hakkında ittifak ettikleri önemli bir muhaddisdir. *Müsned* adlı eserinde rivâyet ettiği hadisleri bir araya toplamıştır. Hadis alanında otorite kabul edilen İbn Râhûye, Hicrî 238 yılında Nisabur’da vefat etmiştir.⁷⁵

b. Mu‘temir b. Süleymân: Ebû Muhammed Mu‘temir b. Süleymân b. Tarhân et-Teymî, (ö.h. 187) 106 yılında Basra’da dünyaya gelmiştir. Doğumuyla ilgili başka tarihler de verilmektedir. Teym b. Mürre’nin mevâlîsinden olduğu için Teymî nisbesini almıştır. Ebû’l-Mu‘temir künyesiyle anılan babası Süleyman b. Tarhân, Basra’nın önde gelen âlimlerinden biri olup rivâyetleri *Kütüb-i Sitte*’de yer almıştır. “Sika ve sadûk” bir muhaddis olan ve rivâyetleri *Kütüb-i Sitte*’de yer alan Mu‘temir b. Süleymân, 187’de Basra’da vefat etmiştir.⁷⁶

c. Eyyüb b. Ebî Temîme: Künyesi Ebubekir olan Eyyüb b. Ebî Temîme Keysân es-Sihtîyânî, beşinci tabakadandır. Vefat tarihi hakkında farklı görüşler vardır. Hicrî 125, h. 131 ve h. 132 de vefat ettiğine dair farklı görüşler vardır. İbn Hacer kendisi için “esbât” olan hafızlardandır demiştir. Muhaddislerin çoğu

⁷⁴ Müslim, “Kitâbu’s-redâ”, 5.

⁷⁵ Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nübelâ*, XI, 358.

⁷⁶ İbn Sa’d, *a.g.e.* VI, 197; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dil*, VIII 402-403.

kendisini “sika” olarak kabul etmiştir.⁷⁷

d. Ebu'l Hâfîl: Künyesi Ebu'l Hâfîl olan Salih b. Ebî Meryem ed-Dabî, altıncı tabakadandır. İbn Hacer, İbn Main ve Nesâî “sika” bir râvî olduğunu söylemişlerdir.⁷⁸

e. Abdullah b. el-Hâris: Künyesi Ebû Muhammed olan Abdullah b. Hâris b. Nevfel b. Hâris b. Abdulmuttalip b. Hâşim, birinci tabakadan olup h. 84 yılında Ammân'da vefat etmiştir. Hicrî 79 yılında vefat ettiğine dair görüşlerde bulunmaktadır. Ancak muteber olan görüş ilk görüştür. Yahya b. Ma'in ve Ali İbn Medenî onun “sika” olduğunu söylemiştir.⁷⁹

وَحَدَّثَنِي أَبُو عَسَانَ الْمِسْمَعِيُّ، حَدَّثَنَا مُعَاذٌ، حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُثَنَّى، وَابْنُ بَشَّارٍ، قَالَا:
حَدَّثَنَا مُعَاذُ بْنُ هِشَامٍ، حَدَّثَنِي أَبِي، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ صَالِحِ بْنِ أَبِي مَرْيَمَ أَبِي الْخَلِيلِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ
بْنِ الْحَارِثِ، عَنْ أُمِّ الْفَضْلِ، أَنَّ رَجُلًا مِنْ بَنِي عَامِرِ بْنِ صَعْصَعَةَ، قَالَ: يَا نَبِيَّ اللَّهِ، هَلْ تُحَرِّمُ
الرَّضْعَةَ الْوَّاحِدَةَ؟ قَالَ: «لَا.»

6. Hadisin isnâd zincirinde şu râvîler yer almaktadır; Ebû Gassân el-Misme'î→Mu'âz→İbnu'l-Müsennâ ve İbn Beşşâr→Mu'âz b. Hişâm→babası→Katâde→Sâlih b. Ebî Meryem→Abdullah b. el-Hâris→Ümmü'l-Fazl'dır. “*Âmir b. Sa'sa'a oğullarından bir erkek: “Yâ Nebiyallâh! Bir tek emme haram kılar mı? diye sordu. Rasûlullah: “Hayır, diye cevap verdi.”*”⁸⁰

a. Ebû Ğassan el-Misme'i: Künyesi Ebû Ğassân olan Mâlik b. Abdulvahid el-Mesme'î, onuncu tabakadandır. Hicrî 230 tarihinde vefat etmiştir. İbn Hacer ve İbn Kâni, Ebû Ğassân'ın “sika ve sebt” olduğunu ifade etmişlerdir.⁸¹

b. Mu'âz b. Hişâm: Künyesi Ebû Abdullah olan Mu'âz b. Hişâm b. Ebî Abdullah ed-Destuvâî, Hicrî 200 tarihinde Basra'da vefat etmiştir. İbn Hacer kendisi hakkında “vehmi” olmakla beraber “sadûk”tur ifadesini kullanmıştır. İbn Kâni, Mu'âz b. Hişâm'ı “sika” bir râvî olarak kabul etmiştir.⁸²

⁷⁷ İbnHacer, *Tehzibu't-Tehzîb*, I, 200 vd; İbnHacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s. 158.

⁷⁸ İbnHacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, s. 448, vd; İbnHacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, II, 200.

⁷⁹ İbn Sa'd, *a.g.e.* VII, 28; İbn Hacer, *Târihu'l-Kebîr*, V, 63, vd; İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, II, 318.

⁸⁰ Müslim, “Kitâbu's-redâ”, 5.

⁸¹ İbnHacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IV, 102; a. mlf. *Takrîbu't-Tehzîb* s. 952.

⁸² İbnHacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IV, 102; a. mlf. *Takrîbu't-Tehzîb* s. 952.

c. **İbnu'l Müsennâ:** Künyesi Ebû Musa olan Muhammed b. Müsennâ b. 'Ubeyd el-Unezî, Hicrî 252 yılında vefat etmiştir. Abdullah b. Ahmed İbn Müsennâ'nı "sika" bir râvî olduğunu söylemiştir. Ebû Hâtim de onun "sadûk" ve "salihu'l-hadis" olduğunu belirtmiştir.⁸³

d. **İbn Beşşâr:** Künyesi Ebû Bekir olan Muhammed b. Beşşâr b. Osmân el-Abdî Hicrî, 252 yılında Basra'da vefat etmiştir. Başta Hâtib el-Bağdadi olmak üzere muhaddislerin çoğu, İbn Beşşâr'ı "sika" bir râvî olarak kabul etmiştir.⁸⁴

e. **Mu'âz b. Hişâm:** Künyesi Ebûbekir olan Hişâm b. Ebî Abdullah Senber ed-Destuvâî, yedinci tabakadandır. Hicrî 154 yılında vefat etmiştir. Ebû Davud et-Tayâlisî, Hişâm için hadiste "emirulmuminin"dir demiştir.⁸⁵

e. **Katâde:** Künyesi Ebû'l-Hattâb olan Katâde b. De'âme b. Katâde es-Sedûsî, dördüncü tabakdan olup Hicrî 117 tarihinde vefat etmiştir. Başta İbn Hacer olmak üzere birçok muhaddis onun için "sika ve sebt" bir râvî olduğunu ifade etmiştir.⁸⁶

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ، حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشِيرٍ، حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ أَبِي عَرُوبَةَ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَبِي الْخَلِيلِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَارِثِ، أَنَّ أُمَّ الْفَضْلِ، حَدَّثَتْ، أَنَّ نَبِيَّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا تَحْرِمُ الرَّضْعَةَ أَوْ الرَّضْعَتَانِ، أَوْ الْمَصَّةَ أَوْ الْمَصَّتَانِ.»

7. Rivâyetin isnadında yer alan râvîler: Ebû Bekr b. Ebî Şeybe→ Muhammed b. Bişr→Sa'îd b. 'Arûbe→Katâde>Ebu'l-Halîl→Abdullah b. Hâris. Hadisin tercümesi bir önceki tercüme ile aynıdır: "*Ümmü'l-Fazl tahdîs etti ki: "Allah'ın nebisi: «Bir emme yahut iki emme (evliliği) haram kılmaz" buyurmuştur.*"⁸⁷

a. **Ebû Bekr b. Ebî Şeybe:** Abdullah b. Muhammed b. İbrahim b. Ebî Şeybe el-'Absî el-Kûfî (ö. 235/849). İbn Ebî Şeybe, hakkında başta Ahmed b. Hanbel, İbn Hibbân ve Ebû Hâtim olmak üzere pek çok muhaddis övgüyle bahsetmiştir. Hadis münekkitleri, İbn Ebî Şeybe'nin, "sika, hafız, sadûk ve sebt" olduğunu

⁸³ İbnHacer, *Tehzibu't-Tehzib*, III, 687; a. mlf. *Takrîbu't-Tehzib* s. 892, İbn Hibbân, *es-Sikât*, IX, 111.

⁸⁴ İbnHacer, *Tehzibu't-Tehzib*, III; 519; a. mlf. *Takrîbu't-Tehzib* s. 828.

⁸⁵ İbnHacer, *Tehzibu't-Tehzib*, IV, 102 vd; a. mlf. *Takrîbu't-Tehzib* s. 952.

⁸⁶ İbnHacer, *Tehzibu't-Tehzib*, IV, 102 vd; a. mlf. *Takrîbu't-Tehzib* s. 952.

⁸⁷ Müslim, "Kitâbu's-redâ", 5.

söylemişlerdir. İbn Ebî Şeybe'nin “*el-Müsned*”, “*el-Musannef*” ve “*et-Tefsîr*” adlı eserleri de vardır. Hicrî 235 yılında vefat etmiştir.⁸⁸

b. Muhammed b. Bişr: Künyesi Ebû Abdullah olan Muhammed b. Bişr b. el-Furâfise, dokuzuncu tabakadandır. Muhammed b. Bişr Hicrî 203 tarihinde Kûfe'de vefat etmiştir. Darimî, Nesâî ve İbn Kânî onun için “sika” olduğunu söylemiştir.⁸⁹

c. Said b. Arûbe: Said b. Ebî Arûbe Mihrân El-Adevî Ebû Nadr, altıncı tabakadan olup Hicrî 156 tarihinde vefat etmiştir. Bazı âlimlere göre ise vefat tarihi Hicrî 157 veya Hicrî 158 dir. İshak b. Mansûr ve Nesâî, Said b. Arûbe'nin sika bir muhaddis olduğunu söylemiştir.⁹⁰

وَحَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عُمَرَ، حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ السَّرِيِّ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَبِي الْخَلِيلِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ نَوْفَلٍ، عَنْ أُمِّ الْفَضْلِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا تُحَرِّمُ الْإِمْلَاجَةَ وَالْإِمْلَاجَانَ.»

Sekizinci hadisin isnadı şu şekildedir: İbn Ebî Ömer→Bişr b. es-Seriyî→Hammâd b. Seleme>Katâde→Ebu'l-Halîl→Abdullah b. el-Hâris b. Nevfel→Ümmü'l-Fazl'dır. Hadisin tercümesi şöyledir: “*Bir defa emmek haram kılarmı? diye sordu. Peygamber: “Hayır”, diye cevap verdi.*”⁹¹

a. İbn Ebî Ömer: Künyesi İbn Ebî Ömer olan Ebû Abdillâh Muhammed b. Yahya b. Ebî Ömer (ö. 243/858). Yemen asıllı olup dedesinden dolayı İbn Ebî Ömer diye bilinmektedir. Bazı konularda tenkid edilmesine rağmen, İbn Ebî Ömer, genellikle muhaddislerce övülmüştür İbn Ebî Ömer, Hicrî 243 tarihinde, Mekke'de vefat etmiştir.⁹²

b. Hammâd b. Seleme: Künyesi Ebû Seleme olan Hammâd b. Seleme b. Dinâr el-Basrî (ö. 167/784). Hicrî 90 yılında doğmuştur. Hammâd b. Seleme “sika” bir râvî olarak kabul edilmesine rağmen ömrünün sonlarında yaşadığı hafıza sorunlarından dolayı Buhârî kendisinden rivâyet almamıştır. *Kütüb-i Sitte*'nin Buhârî'dışındaki diğer müellifleri Hammâd b. Seleme'den hadis rivâyet etmişlerdir.

⁸⁸ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, XI, 127; İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, VI, 6.

⁸⁹ İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib I*, 140 vd; a. mlf. *Takribü't-Tehzib*, s. 136

⁹⁰ İbn Medîni, *el-İlel ve Mağrifetül Rical*, s. 95.

⁹¹ Müslim, “*Kitâbu's-redâ*”, 5.

⁹² Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, XII, 96 vd; İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, IX, 446 vd; Aşıkutlu, Emin, “İbn Ebû Ömer”, *DİA*, İstanbul 1999, XIX, 438.

Hicrî 165 tarihinde Basra’da vefat etmiştir.⁹³

c. Bişr b. es-Sirrî: Künyesi Ebû ‘Amr olan Bişr b. es-Sirrî b. Hâris el-Basrî Hicrî 195 tarihinde vefat etmiştir. Bu tarihin h.196 olduğunu kabul edenler de vardır. Darimî ve Ebû Hatim er-Râzî başta olmak üzere muhaddisler tarafından “sika” bir râvî olarak kabul edilmiştir.⁹⁴

Değerlendirme

Müslim’in *Sahih* adlı kitabında yer alan Ümmü’l-Fazl kaynaklı rivâyetleri hem Buhârî’nin rivâyetleri ile karşılaştıracğıız, hem de aynı eserde yer alan rivâyetler arasında muvâzenede bulunmak suretiyle değerlendirmeye tabi tutacağız.

Müslim’de yer alan ilk rivâyet ile Buhârî’de yer alan birinci rivâyet konu ve mana bakımından bütünlük içerisindedir. İkinci rivâyet ise, Ramazan Hilâli’nin görünmesiyle ilgili olup, hadisin zahiri, her beldenin kendisinin bizzat hilâli görmesi gerektiğine işaret etmektedir. Aynı konuyu anlatan üçüncü rivâyet ile dördüncü rivâyet arasında ayrntı vardır. Zira dördüncü rivâyette Ümmü’l-Fazl’ın da Arafât’ta olduğunu öğrenmekteyiz. Ayrıca üçüncü rivâyette بقدح yer almış iken dördüncü rivâyette ise بقدح kullanılması mana ile rivâyetin cevazlığını göstermektedir.

Beşinci, altıncı, yedinci ve sekizinci hadislerde Hz. Peygamber, bir iki emzirmenin nikâhı haram kılmadığını belirterek Sünnet-i Seniyye ile emzirme sayısına açıklık getirmiştir. Hanefî ve Mâlikî fakihler, mutlak manada emzirmenin mahremiyet sebebi olduğunu belirtmektedirler. Bunu yaparken Nisâ sûresinin 23. âyetindeki emzirme kaydına dayanmaktadırlar. Ancak Şâfiiler ve Hanbelîler Ümmü’l-Fazl’ın rivâyet ettiği hadisi delil göstererek mahremiyet için belli bir sayı şart koşmaktadırlar.⁹⁵

Beşinci hadiste geçen وَالْإِمْلَاجَتَانِ لَا تُحَرِّمُ الْإِمْلَاجَةَ geçen altıncı ve yedinci hadiste لَا تُحَرِّمُ الرِّضْعَةَ أَوْ الرِّضْعَتَانِ، أَوْ الْمَصَّةَ أَوْ الْمَصَّتَانِ şeklinde yer almıştır.

Müslim’in Ümmü’l-Fazl’dan aktardığı hadisleri anlam açısından dört başlık altında toplamak mümkündür:

⁹³ İbnHacer, *Tehzibu't-Tehzib*, III, 12; a. mlf. *Takribu't-Tehzib* I, 95.

⁹⁴ İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib* I, 227 vd; a. mlf. *Takribü't-Tehzib*, s. 169

⁹⁵ Şâfi’i, Muhammed b. İdris b. Abbâs b. Osman b. Şâfi’ b. Abdülmutalib b. Abdülmenâf, *el-Umm, Dârü'l-Ma'rife*, Beyrut, 1410/1990, V, 28; İbn Hazm, *el-Muhalla*, X, 199.

- a.** Hz. Peygamber'in akşam namazında okuduğu en son srenin tesbiti (ve'l-Mürselât)
- b.** Ramazan hilâlinin görünmesi,
- c.** Arefe günü Hz. Peygamber'in oruçlu olup olmamasının belirlenmesi,
- d.** Süt emzirme sayısı ve mahremiyet.

Tablo 2.2. *Sahih*'i Müslim'de Yer Alan Rivâyetlerin Râvi Şeması

1. Rivâyet (ve'l Mürselât)	2. Rivâyet (Ramazan Hilâli)	3. Rivâyet (Arefe Günü Oruç)	4. Rivâyet (Arefe Günü Oruç)	5. Rivâyet (Süt Emzirme Sayısı)	6. Rivâyet (Süt Emzirme Sayısı)
1. Yahya b. Yahya 2. Mâlik 3. İbn Şihâb 4. 'Ubeydullah b. Abdullah 5. İbn Abbâs 6. Ümmü'l-Fazl	1. Yahya b. Yahya 2. Yahya b. Eyyüb 3. Kuteybe 4. İbn Hucr 5. İsmail b. Ca'fer 6. Muhammed b. Ebu Harmele 7. Kureyb	1. Yahya b. Yahya 2. Mâlik 3. Ebû'n-Nadr 4. 'Umeyr 5. Ümmü'l-Fazl	1. Harun b. Said el-Eyliyyi 2. İbn Vehb 3. 'Amr 4. Ebû'n-Nadr 5. 'Umeyr 6. Ümmü'l-Fazl	1. Yahya b. Yahya 2. 'Amr en-Nakıd 3. İshak b. İbrahim 4. el Mu'temir b. Süleyman 5. Eyyüb 6. Ebû Halil 7. Abdullah b. el-Hâris 8. Ümmü'l-Fazl	1. Ebu Gassân el-Misme'i 2. Muâz 3. İbnu'l Müsennâ 4. İbn Bessâr 5. Mu'âz b. Hişâm 6. Katâde 7. Salih b. Ebi Meryem 8. Abdullah b. el-Haris 9. Ümmü'l-Fazl

Tablo 2.3. Sahih’i Müslim’de Yer Alan Rivâyetlerin Râvî Şeması

7. Rivâyet (Süt Emzirme sayısı)	8. Rivâyet (Süt Emzirme sayısı)	Ortak Râvîler	Diğer Râvîler
1. Ebu Bekir b. Ebi Şeybe 2. Muhammed b. Bişr 3. Said b. ‘Arube 4. Katâde 5. Ebu’l-Halil 6. Abdullah b. el-Hâris 7. Ümmü’l-Fazl	1. İbn Ebi Ömer 2. Bişr b. es-Seriyyi 3. Hammâd b. Seleme 4. Katâde 5. Ebu’l-Halil 6. Abdullah b. el-Hâris b. Nevfel 7. Ümmü’l-Fazl	1. Yahya b. Yahya 2. Mâlik 3. Ebu’n-Nadr 4. ‘Umeyr 5. ‘Amr en-Nakıd 6. Katâde 7. Ebu’l-Halil 8. Abdullah b. Hâris	1. İbn Şihâb 2. Ubeydullah b. Abdullah 3. İbn Abbâs 4. Yahya b. Eyyub 5. Kuteybe 6. İbn Hucr 7. İsmail b. Ca’fer 8. Muhammed b. Ebu Harmele 9. Kureyb 10. Harun b. Said el-Eyliyyi 11. İbn Vehb 12. İshak b. İbrahim 13. Mu’temir b. Süleyman 14. Eyyub 15. Ebul Gassân el-Misme’i 16. Mu’az 17. İbnu’l Müsennâ 18. İbn Bessâr 19. Mu’az b. Hişâm 20. Sâlih b. Ebi Meryem

2.3. Ebû Dâvud'un Sünen 'inde Yer Alan Rivâyetleri

İbn Hibbân, Ebû Dâvûd hakkında şunu söylemiştir: “Ebû Dâvûd fıkıh, ilim, vera', hıfz ve itkân açısından dünyadaki imamlardan biridir.”⁹⁶ Onun, ahkâm hadislerini derlediği bir süneni vardır. Bu sünen hakkında âlimler şu değerlendirmeyi yapmışlardır: “Sünen kimin evinde bulunursa sanki o evde konuşan bir peygamber vardır.”

Ebû Dâvûd: Künyesi Ebû Dâvûd olan Ebû Dâvûd Süleyman b. el-Eş'âs b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, (ö. 275/889)Hicrî 202 tarihinde Sicistân'da dünyaya gelmiştir. Bazı âlimler ise Ebû Davûd'un, doğum yılının Hicrî 203 olduğunu rivâyet ederler. Ebû 'Abdillah İbn Mende, hadislerin sağlamlığını ve güvenilirliğini ayırabilen dört büyük hadis âliminin olduğunu dile getirmiştir. Bu dört büyük hadis âlimi, Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd ve Nesâî'dir. Hicrî 275 yılında, Basra'da vefat eden Ebû Dâvûd, Süfyân es-Sevri'nin yanına defnedilmiştir.⁹⁷

Ebû Dâvud'un Sünen'inde Ümmü'l-Fazl'a ait üç tane hadis vardır.

حَدَّثَنَا الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ أُمَّ الْفَضْلِ بِنْتَ الْحَارِثِ، سَمِعَتْهُ وَهُوَ «يَقْرَأُ وَالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًا»، فَقَالَتْ: يَا بُنَيَّ لَقَدْ ذَكَرْتَنِي بِقِرَاءَتِكَ هَذِهِ السُّورَةَ إِنَّهَا «لَا خَيْرَ مَا سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ بِهَا فِي الْمَغْرَبِ».

1. Hadisin isnadı: el-Ka'nebî→Mâlik→İbn Şihâb→'Ubeydullah b. Abdullah b. 'Utbe→İbn Abbâs→Ümmü'l-Fazl.

Hadisin metin tercümesi: “Ümmü'l-Fazl bnt. Haris, İbn Abbâs'ın “ve'l-mürselâti 'urfen”i okunurken dinledi ve ona şöyle seslendi: “Evladım! Bu surenin kiraâtıyla Hz. Peygamber'in en son akşam namazında okuduğu sureyi bana hatırlatmış oldun.”⁹⁸

حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ، حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ يَعْنِي ابْنَ جَعْفَرٍ، أَخْبَرَنِي مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي حَرْمَلَةَ، أَخْبَرَنِي كُرَيْبٌ، أَنَّ أُمَّ الْفَضْلِ ابْنَةَ الْحَارِثِ، بَعَثَتْهُ إِلَى مُعَاوِيَةَ، بِالشَّامِ، قَالَ: فَقَدِمْتُ

⁹⁶ Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *es-Sikât*, thk, Muhammed Abdülmuîd Hân, Hindistan: Dairetü'l-Mearifî'l-Osmaniyye, 1393/1973, VIII, 282.

⁹⁷ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XIII, 221; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzib*, IV, 155; Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, s. 247; Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 108; Marçais, “Ebû Dâvûd”, *İslam Ansiklopedisi*, IV, 16; Kandemir, “Ebû Dâvûd es-Sicistânî”, *DİA*, X, 119.

⁹⁸ Ebû Dâvûd, “Kitabu's-salât”, 118.

الشَّامَ فَقَضَيْتُ حَاجَتَهَا فَاسْتَهَلَّ رَمَضَانُ وَأَنَا بِالشَّامِ، فَرَأَيْنَا الْهَيْلَالَ لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ، ثُمَّ قَدِمْتُ الْمَدِينَةَ فِي آخِرِ الشَّهْرِ، فَسَأَلَنِي ابْنُ عَبَّاسٍ، ثُمَّ ذَكَرَ الْهَيْلَالَ فَقَالَ: مَتَى رَأَيْتُمُ الْهَيْلَالَ؟ قُلْتُ: رَأَيْتُهُ لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ، قَالَ: أَنْتَ رَأَيْتَهُ؟ قُلْتُ: نَعَمْ، وَرَأَى النَّاسُ، وَصَامُوا، وَصَامَ مُعَاوِيَةَ، قَالَ: لَكِنَّا رَأَيْنَاهُ لَيْلَةَ السَّبْتِ، فَلَا نَزَالَ نَصُومُهُ حَتَّى نَكْمِلَ الثَّلَاثِينَ، أَوْ نَرَاهُ، فَقُلْتُ: أَفَلَا تَكْتَفِي بِرُؤْيَا مُعَاوِيَةَ وَصِيَامِهِ، قَالَ: لَا، «هَكَذَا أَمَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ».

1. Hadisin isnadı: Musa b. İsmâil→İsmâil (Ca'fer)→Muhammed b. Ebî Harmele→Kureyb→Ümmü'l-Fazl bnt. Hâris.

Hadisin metin tercümesi: “Ümmü'l-Fazl, beni (Küreyb) Şam'da bulunan Mu'âviye'nin yanına gönderdi. Şam'a geldim. Ümmü'l-Fazl'ın ihtiyaçlarını giderdim. Ben Şam'da iken Ramazan ayının hilâli cuma gecesi göründü. Ramazanın bitiminde Medine'ye döndüm. Abdullah b. Abbâs hilâlden söz ederek bana şu soruyu sordu; “Hilâli ne zaman gördünüz?” dedi. “Cuma gecesi gördüğümüzü” söyledim. İbn Abbâs: “Sen bizzat hilâli gördün mü?” diye sordu. “Evet, gördüm. İnsanlar da hilâli gördüler ve de oruç tuttular, Mu'âviye de oruç tuttu” dedim. İbn Abbâs ise; “Fakat biz hilâli cumartesi gecesi gördük, Ramazan ayını otuza tamamlayıncaya ya da hilâli görünceye kadar oruca devam edeceğiz” dedi. Kendisine: “Mu'âviye'nin orucu ve rüyeti ile yetinmeyecek miyiz?” dedim. İbn Abbâs: “Hayır, Allah'ın Resûlü bize böyle öğretti dedi.”⁹⁹

a. Musâ b. İsmâil: Künyesi Ebû Seleme olan Musâ b. İsmâil et-Tebûzekî, Barsa'da h. 223 tarihinde vefat etmiştir. İbn Hacer ve İbn Sa'd başta olmak üzere muhaddisler tarafından “sika” bir râvî olarak kabul edilmıştır.¹⁰⁰

حَدَّثَنَا الْقَعْنَبِيُّ، عَنْ مَالِكٍ، عَنْ أَبِي النَّضْرِ، عَنْ عُمَيْرِ مَوْلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ، عَنْ أُمِّ الْفَضْلِ بِنْتِ الْحَارِثِ، أَنَّ نَاسًا، تَمَارَوْا عِنْدَهَا يَوْمَ عَرَفَةَ فِي صَوْمِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ بَعْضُهُمْ: هُوَ صَائِمٌ، وَقَالَ بَعْضُهُمْ: لَيْسَ بِصَائِمٍ، فَأَرْسَلْتُ إِلَيْهِ بِقَدْحِ لَبَنٍ، وَهُوَ وَاقِفٌ عَلَى بَعِيرِهِ بِعَرَفَةَ «فَشَرِبَ».

2. Hadisin isnadı: Ka'nebî→Mâlik→Ebu'n-Nadr→'Umeyr (Abdullah b. Abbâs)→Ümmü'l-Fazl.

⁹⁹ Ebû Dâvûd, “Kitabu's-savm”, 9.

¹⁰⁰ İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, I, 145 vd; a. mlf. *Takribü't-Tehzib*, s. 138

Hadisin metin tercümesi: “*Sahâbîlerinden kimileri, Rasûlullah’ın Arefe günü oruç tutup tutmadığı hususunda şüpheye düştüler. Biz de Arafât’ta Rasûlullah ile beraber bulunuyorduk. Bunun üzerine ben Peygamber Arafât’ta bulunurken ağaçtan oyulmuş bir kap içinde kendisine süt gönderdim. Peygamber de bu sütü içti.*”¹⁰¹

Değerlendirme

Ebû Dâvûd’un *Sünen*’inde Ümmü’l-Fazl’dan aktardığı hadisler, konu ve anlam bakımından daha önce değerlendirmeye tabi tutulan hadislerle aynı olduğu için ayrıca bir değerlendirmeye tabi tutulmayıp önceki değerlendirmelerle iktifa edildi. Hadislerin isnâdında ise, ikinci rivâyetin râvîleri arasında yer alan Musa b. İsmâil hariç bütün râvîler müşterek râvîlerden müteşekkil olduğundan tekrârâta düşmemek adına sadece Musa b. İsmâil hakkında bilgi verildi.

Ebû Dâvûd’un Ümmü’l-Fazl’dan aktardığı hadisleri anlam açısından üç başlık altında toplamak mümkündür:

- a. Hz. Peygamber’in akşam namazında okuduğu son sûrenin tesbiti (ve’l-Mürselât)
- b. Ramazan hilâlinin görünmesi,
- c. Arefe günü Hz. Peygamber’in oruçlu olup olmamasının belirlenmesi.

¹⁰¹ Ebû Dâvûd, “Kitabu’s-savm”, s. 63.

Tablo 2.4. Ebû Dâvûd'un *Sünen*'indeki Rivâyatlerin Râvî Şeması

1. Rivâyet (ve'l Mürselât)	2. Rivâyet (Ramazan Hilâli)	3. Rivâyet (Arefe Günü Oruç)
1. el- Ka'nebî 2. Mâlik 3. İbn Şihâb 4. 'Ubeydullah b. Abdullah b. 'Utbe 5. İbn Abbâs 6. Ümmü'l-Fazl	1. Mûsa b. İsmâil 2. İsmâil (İbn Ca'fer) 3. Muhammed b. Ebi Harmele 4. Küreyb 5. Ümmü'l-Fazl	1. Ka'nebi 2. Mâlik 3. Ebû'n-Nadr 4. 'Umeyr 5. Ümmü'l-Fazl

2. 4. Tirmizî'nin *Sünen*'inde Yer Alan Rivâyetleri

Tirmizî, sadece hadisin cem'i ile yetinmemiş bilakis hadisin hükmünü de beyan etmiştir. Tirmizî'nin hadisler hakkında farklı değerlendirmede bulunması bu eseri önemli kılmaktadır. Ümmü'l-Fazl'a ait Tirmizî'de üç hadis yer almaktadır.

Tirmizî: Künyesi Tirmizî olan Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre b. Musa b. ed-Dahhâk et-Tirmizî, (ö. 279/892) Hicrî 209 tarihinde Tirmiz'de doğmuştur. Küçük yaşlarda din ilimleri ile ilgilenen Tirmizî, daha sonradan hadis ilmî ile ilgilenmiştir. Tirmizî, hadis ilmîndeki birçok konu hakkında bilgisi nedeniyle, çoğu âlimin övgüsünü kazanmıştır. Kuvvetli bir hafızası olan Tirmizî, hadis rivâyetinde “sika” olarak kabul edilmiştir.¹⁰² Tirmizî, Hicrî 279 tarihinde Buğ köyünde vefat etmiştir.¹⁰³

حَدَّثَنَا هَنَّادٌ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُهُ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنْ أُمِّهِ أُمِّ الْفَضْلِ، قَالَتْ: خَرَجَ إِلَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ عَاصِبٌ رَأْسَهُ فِي مَرَضِهِ، " فَصَلَّى الْمَغْرِبَ، فَقَرَأَ: بِالْمُرْسَلَاتِ «، فَمَا صَلَّاهَا بَعْدُ حَتَّى لَقِيَ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ،

1. Hadisin isnâdı: Hennâd→'Abdeh→Muhammed b. İshâk→Zührî→'Ubeydullah b. Abdullah→İbn Abbâs→Ümmü'l-Fazl.

Hadisin metin tercümesi: “Ümmü'l-Fazl der ki, bir gün Allah Resûlü hastalıktan dolayı başını bağlamıştı. Akşam namazını kıldırdı. Namazda “ve'l-Mürselât”ı okudu. Allah'a kavuşuncaya kadar bir daha namaz kılamadı.”

a. Hennâd: Ebû's-Serî Hennâd ed-Dârimî el-Kûfî (ö. 243/857). Hicrî 152 tarihinde doğan Hennâd, h. 243 tarihinde de vefat etmiştir. Hennâd b. es-Serî, muhaddisler tarafından “sika ve sadûk” kabul edilmiştir.¹⁰⁴

b. Abdeh: Künyesi Ebû Muhammed olan Abdeh b. Süleyman el-Kelâbî, Hicrî 120 yılında dünyaya gelmiştir. Abdeh Hicrî 187 yılında Kûfe'de vefat etmiştir. Vefat tarihini h.186 veya h.188 olarak da kabul edenler vardır. İbn Hacer, Zehebî ve İbn

¹⁰² Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XIII, 270 vd; İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, IX, 335, Wensinck, “Tirmizî”, *İslâm Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1979, XII/I,388, Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, s. 247; Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 97; Kandemir, “Tirmizî”, *DİA*, İstanbul 2012, XXXXI, 202.

¹⁰³ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XIII, 277; İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, IX, 335; Wensinck, “Tirmizî”, *İslâm Ansiklopedisi*, XII/I, 389; Kandemir, “Tirmizî”, *DİA*, XXXXI, 202.

¹⁰⁴ İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, XI, 62; a. mlf. *Takribü't-Tehzib*, II, 327.

Sa'd başta olmak üzere muhaddisler tarafından "sika" bir râvî olarak kabul edilmiştir.¹⁰⁵

c. Muhammed b. İshâk: Künyesi Ebû Bekr olan Muhammed b. İshâk, Hicrî 144 tarihinde Bağdat'ta vefat etmiştir. Vefat tarihi hakkında farklı görüşler vardır. Muhammed b. İshâk'ın vefat tarihini h.150, 151, 152 ve 153 olarak kabul edenler de vardır. İbn Hacer ve Zehebi başta olmak üzere çoğu muhaddis kendisi için "sadûk" lafzını kullanmıştır.¹⁰⁶

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ حُجْرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ جَعْفَرٍ قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي حَرْمَةَ قَالَ: أَخْبَرَنِي كُرَيْبٌ، أَنَّ أُمَّ الْفَضْلِ بِنْتَ الْحَارِثِ، بَعَثَتْهُ إِلَى مُعَاوِيَةَ بِالشَّامِ قَالَ: فَقَدِمْتُ الشَّامَ، فَقَضَيْتُ حَاجَتَهَا، وَاسْتَهَلَّ عَلَيَّ هِلَالُ رَمَضَانَ وَأَنَا بِالشَّامِ، فَرَأَيْنَا الْهِلَالَ لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ، ثُمَّ قَدِمْتُ الْمَدِينَةَ فِي آخِرِ الشَّهْرِ، فَسَأَلَنِي ابْنُ عَبَّاسٍ، ثُمَّ ذَكَرَ الْهِلَالَ، فَقَالَ: مَتَى رَأَيْتُمُ الْهِلَالَ، فَقُلْتُ رَأَيْنَاهُ لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ، فَقَالَ: أَأَنْتَ رَأَيْتَهُ لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ؟ فَقُلْتُ: رَأَهُ النَّاسُ، وَصَامُوا، وَصَامَ مُعَاوِيَةَ، قَالَ: لَكِنْ رَأَيْنَاهُ لَيْلَةَ السَّبْتِ، فَلَا نَزَالَ نَصُومٍ حَتَّى نَكْمَلَ ثَلَاثِينَ يَوْمًا، أَوْ نَرَاهُ، فَقُلْتُ: أَلَا تَكْتَفِي بِرُؤْيَا مُعَاوِيَةَ وَصِيَامِهِ، قَالَ: لَا، هَكَذَا «أَمَرْنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ»

2. Hadisin isnadı: Ali b. Hucr→İsmail b. Ca'fer→ Muhammed b. Ebî Hermele→Kureyb→'Ubeydullah b. Abdullah→Ümmü'l-Fazl.

Hadisin metin tercümesi: "Ümmü'l-Fazl, beni (yani Küreyb'i) Şam'da bulunan Mu'âviye'nin yanına gönderdi. Şam'a geldim. Ümmü'l-Fazl'ın ihtiyaçlarını giderdim. Ben Şam'da iken Ramazan ayının hilâli cuma gecesi görüldü. Ramazanın bitiminde Medine'ye döndüm. Abdullah b. Abbâs hilâlden söz ederek bana şu soruyu sordu; "Hilâli ne zaman gördünüz?" dedi. "Cuma gecesi gördüğümüzü" söyledim. İbn Abbâs: "Sen bizzat hilâli gördün mü?" diye sordu. "Evet, gördüm. İnsanlar da hilâli gördüler ve de oruç tuttular, Muâviye de oruç tuttu" dedim. İbn Abbâs ise; "Fakat biz hilâli Cumartesi gecesi gördük, Ramazan ayını otuza tamamlayıncaya ya da hilâli görünceye kadar oruca devam edeceğiz" dedi. Kendisine: "Mu'âviye'nin

¹⁰⁵ İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, II,268 vd; a. mlf. *Takribü't-Tehzib*, s. 160.

¹⁰⁶ İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, V,168 vd; a. mlf. *Takribü't-Tehzib*, s. 697

orucu ve rüyeti ile yetinmeyecek miyiz?” dedim. İbn Abbâs: “Hayır, Allah’ın Resûlü bize böyle öğretti dedi.”¹⁰⁷

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مَنِيعٍ قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَلِيَّةَ قَالَ: حَدَّثَنَا أَيُّوبُ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، «أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَفْطَرَ بِعَرَفَةَ، وَأَرْسَلَتْ إِلَيْهِ أُمُّ الْفَضْلِ بِلَبَنِ فَشَرِبَ» وَفِي الْبَابِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، وَابْنِ عُمَرَ، وَأُمِّ الْفَضْلِ: «حَدِيثُ ابْنِ عَبَّاسٍ حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ» وَقَدْ رُوِيَ عَنْ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: «حَجَّجْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمْ يَصُمْهُ - يَعْنِي يَوْمَ عَرَفَةَ - وَمَعَ أَبِي بَكْرٍ فَلَمْ يَصُمْهُ، وَمَعَ عُمَرَ فَلَمْ يَصُمْهُ، وَمَعَ عُثْمَانَ فَلَمْ يَصُمْهُ» وَالْعَمَلُ عَلَى هَذَا عِنْدَ أَكْثَرِ أَهْلِ الْعِلْمِ: يَسْتَحِبُّونَ الْإِفْطَارَ بِعَرَفَةَ لِيَتَّقَوْا بِهِ الرَّجُلَ عَلَى الدُّعَاءِ، وَقَدْ صَامَ بَعْضُ أَهْلِ الْعِلْمِ يَوْمَ عَرَفَةَ بِعَرَفَةَ.

3. Hadisin isnadı: Ahmed b. Manî‘→İsmail b. ‘Uliyye→Eyyûb→İkrime→İbn Abbâs.

Hadisin metin tercümesi: “Hz. Peygamber Arafât’ta iftâr etmişti. Ümmü’l-Fazl ona süt gönderdi. O da içti.”¹⁰⁸

a. Ahmed b. Menî’: Künyesi Ebû Cafer olan Ahmed b. Menî’ b. Abdurrahman el-Beğevî, onuncu tabakadandır. Hicrî 244 tarihinde vefat etmiştir. İbn Hacer, Nesâî ve Ebû Hatim gibi önemli muhaddislerce “sika” bir ravi olarak kabul edilmiştir.¹⁰⁹

b. İsmail b. ‘Uleyye: Künyesi Bişr olan İsmail b. İbrahim b. el-Esedî, Hicrî 193 yılında Bağdat’ta vefat etmiştir. İbn Hacer ve İbn Sa’d başta olmak üzere muhaddisler tarafından “sika” bir râvî olarak kabul edilmiştir.¹¹⁰

c. İkrime: Künyesi Ebû Abdullah olan İkrime el-Kureşî el-Hâşimî, üçüncü tabakadan olup h. 104 yılında Medine’de vefat etmiştir. İbn Hacer’in “sika ve sebt” olarak gördüğü İkrime’yi Mâlik ise “sika” olarak görmemiştir.¹¹¹

Değerlendirme

¹⁰⁷ Tirmizî, “Ebvâbu’s-savm”, 9.

¹⁰⁸ Tirmizî, “Ebvâbu’s-savm”, 47.

¹⁰⁹ İbn Hacer, *Tehzibu’t-Tehzib*, s. 785 vd; a. mlf. *Takribü’t-Tehzib*, s. 567

¹¹⁰ İbn Hacer, *Tehzibu’t-Tehzib* I,140 vd; a. mlf. *Takribü’t-Tehzib*, s. 136

¹¹¹ İbn Sa’d, *a.g.e.*, VII,782

Tirmizî'nin *Sünen*'inde Ümmü'l-Fazl'dan aktardığı ilk rivâyette Hz. Peygamber'in en son kıldığı akşam namazında “ve'l-Mürselât” sûresini okuduğu rivâyet edilmektedir. Aynı manadaki rivâyetler, Tirmizî'deki rivâyetle beraber *Kütüb-i Tis'a*'da on iki yerde geçmekte olup, Tirmizî'nin *Sünen*'inde Hz. Peygamber'in hastalıktan dolayı başını bağladığı ziyade bilgisiyle beraber yer almaktadır.

İkinci hadiste rivâyeti aktaran Küreyb, Ümmü'l-Fazl tarafından Şam'a gönderilmiş olup, hadiste Ümmü'l-Fazl'dan da bahsedildiği için rivâyet değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Ramazan hilâlinin görünmesiyle alakalı olan bu rivâyet hadis âlimleri tarafından delil olarak kabul edilmiştir. Bu rivâyete binaen, her belde halkının kendi rü'yetine göre amel edeceği hükmü verilmiştir.¹¹²

Üçüncü hadis ise İbn Abbâs'tan gelen bir rivâyet olup, olarak arefe günü Hz. Peygamber'in oruçlu olup olmadığının anlaşılması için Ümmü'l-Fazl'ın Hz. Peygamber'e süt göndermesiyle alakalı hadislerle aynı manada olmasından dolayı değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Hadis âlimlerinin birçoğu, arefe günü kuvvet bulup duâda bulunmak için iftar etmenin müstehab olduğuna kanaat getirirken bazıları da arefe günü Arafat'ta oruç tutmanın müstehab olacağını söylemişler ve oruç tutmuşlardır.¹¹³ Ancak cumhur, bu tercihin oruç tutmada zorlanmayan hacılara ve hac yapmayan diğer insanlara yönelik olduğunu belirtmiştir.¹¹⁴

Tirmizî'nin *Sünen*'inde konuyla alakalı aktardığı hadisleri anlam açısından üç başlık altında toplamak mümkündür:

- a. Hz. Peygamber'in, akşam namazında okuduğu en son sûrenin tesbiti (ve'l-Mürslât),
- b. Ramazan hilâlinin görünmesi,
- c. Arefe günü Hz. Peygamber'in oruçlu olup olmamasının belirlenmesi.

¹¹² Tirmizî, “Ebvâbu's-avm”, 9.

¹¹³ Tirmizî, “Ebvâbu's-avm”, 47.

¹¹⁴ İbn Abdilberi, *et-Temhid limâ fi'l-Muvattâ mine'l-Ma'ânî ve'l-Esânîd*, thk. Mustafa b. Ahmed el-Alevî, Fas, *Vezâretü'l-Evkâf*, 1387. II, 70.

Tablo 2.5. Tirmizi'nin *Sünen*'indeki Rivâyetlerin Râvî Şeması

1. Rivâyet (ve'l-Mürselât)	2. Rivâyet (Ramazan Hilali)	3. Rivâyet (Arefe Günü Oruç)
1. Hennâd 2. 'Abdeh 3. Muhammed b. İshâk 4. Zührî 5. 'Ubeydullah b. Abdullah 6. İbn Abbâs 7. Ümmü'l-Fazl	1. Ali b. Hucr 2. İsmail b. Ca'fer 3. Muhammed b. Ebî Hermele 4. Küreyb	1. Ahmed b. Manî' 2. İsmâil b. 'Uleyye 3. Eyyûb 4. İkrime 5. İbn Abbâs

2. 5. Nesâî'nin *Sünen*'inde Yer Alan Rivâyetleri

Kütüb-i Sitte'nin altıncı kitabı kabul edilen Nesâî'nin eserinde yer alan Ümmü'l-Fazl'a ait olan rivâyetlere bakacağız.

Nesâî: Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Şu'ayb b. Ali b. Sinân b. Bahr b. Dînâr en-Nesâî (ö. 303/915). *Kütüb-i sitte*'den kabul edilen *Sünen*'in müellifidir. Önemli bir muhaddis olan Nesâî “sika” bir râvîdir. Nesâî'nin ölümü hakkında iki farklı rivâyet bulunmaktadır. İlk görüşe göre Nesâî, Hz. Ali taraftarı olarak görüldüğü için dövülerek şehit edilmiştir, Mekke'de defnedilmiştir. Diğer rivâyete ise Nesâî, Filistin'deki Remle'de vefat etmiş ve Kudüs'te defnedilmiştir. Nesâî'nin ölümü, Hicrî 303 yılında vuku' bulmuştur.¹¹⁵

أَخْبَرَنَا عَمْرُو بْنُ مَنْصُورٍ قَالَ: حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ دَاوُدَ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أَبِي سَلَمَةَ الْمَاجِشُونُ، عَنْ حَمِيدٍ، عَنْ أَنَسٍ، عَنْ أُمِّ الْفَضْلِ بِنْتِ الْحَارِثِ قَالَتْ: «صَلَّى بِنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَيْتِهِ الْمَغْرِبِ فَقَرَأَ الْمُرْسَلَاتِ» مَا صَلَّى بَعْدَهَا صَلَاةً حَتَّى قُبِضَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

1. Hadisin isnadı: ‘Amr b. Mansûr→Musa b. Dâvud→Abdülaziz b. Ebî Seleme el-Mâcişûn→Humeyd→Enes→Ümmü'l-Fazl.

Hadisin metin tercümesi: “Ümmü'l-Fazl dedi ki; “Rasûlullah kendi evinde bize akşam namazını kıldırdı. O, bu namazda “ve'l-mürselât”ı okudu. Vefat edinceye kadar bir daha namaz kılamadı.”¹¹⁶

a. ‘Amr b. Mansûr: Künyesi Ebû Sâid olan ‘Amr b. Mansûr en-Nesâî, onbirinci tabakadan olup h. 240 yılında başka bir görüşe göre h. 250 yılında vefat etmiştir. Muhaddisler tarafından ‘Amr b. Mansûr “sika” bir râvî olarak kabul edilmiştir.¹¹⁷

b. Musa b. Dâvud: Künyesi Ebû Abdullah olan Musa b. Dâvud ed-Dabbî, dokuzuncu tabakadan olup h. 216 yılında başka bir görüşe görede h. 217 tarihinde Tarsûs'ta vefat etmiştir. Zehebî, Musa b. Dâvud'u “sika” bir râvî olarak kabul

¹¹⁵ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XIV, 133; İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, I, 36; Wensinck, “Nesâî”, IX, 198; Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, s. 245; Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 118; Ebû Zehv, *Hadis ve Hadisçiler*, s. 379; Kandemir, “Nesâî”, *DİA*, XXXII, 563.

¹¹⁶ Nesâî, “Kitabu'l-iftitâh”, 64.

¹¹⁷ İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, III,306 vd; a. mlf. *Takribü't-Tehzib*, s.746

etmiştir. İbn Hacer kendisini “sadûk” kabul etmekle beraber Musa b. Dâvud’un vehimleri olduğunu söylemiştir.¹¹⁸

أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ حُجْرٍ، قَالَ: أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ وَهُوَ ابْنُ أَبِي حَرَمَةَ، قَالَ: أَخْبَرَنِي كُرَيْبٌ، أَنَّ أُمَّ الْفَضْلِ بَعَثَتْهُ إِلَى مُعَاوِيَةَ بِالشَّامِ، قَالَ: فَقَدِمْتُ الشَّامَ فَقَضَيْتُ حَاجَتَهَا، وَاسْتَهَلَّ عَلَيَّ هِلَالُ رَمَضَانَ وَأَنَا بِالشَّامِ، فَرَأَيْتُ الْهِلَالَ لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ، ثُمَّ قَدِمْتُ الْمَدِينَةَ فِي آخِرِ الشَّهْرِ، فَسَأَلَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبَّاسٍ، ثُمَّ ذَكَرَ الْهِلَالَ فَقَالَ: مَتَى رَأَيْتُمْ؟ فَقُلْتُ: رَأَيْنَاهُ لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ، قَالَ: أَنْتَ رَأَيْتَهُ لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ؟ قُلْتُ: نَعَمْ، وَرَأَهُ النَّاسُ فَصَامُوا وَصَامَ مُعَاوِيَةَ، قَالَ: لَكِنْ رَأَيْنَاهُ لَيْلَةَ السَّبْتِ، فَلَا نَزَالَ نَصُومٍ حَتَّى نَكْمَلَ ثَلَاثِينَ أَوْ نَرَاهُ، فَقُلْتُ: أَوْلَا تَكْتَفِي بِرُؤْيَا مُعَاوِيَةَ وَأَصْحَابِهِ؟ قَالَ: «لَا، هَكَذَا أَمَرَنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

2. Hadisin isnadı: Ali b. Hucr→İsmail→Muhammed b. Ebî Hermele→Küreyb→Ümmü'l-Fazl.

Hadisin metin tercümesi: “Ümmü'l-Fazl, beni (yani Küreyb'i) Şam'da bulunan Mu'âviye'nin yanına gönderdi. Şam'a geldim. Ümmü'l-Fazl'in ihtiyaçlarını giderdim. Ben Şam'da iken Ramazan ayının hilâli Cuma gecesi gördüm. Ramazanın bitiminde Medine'ye döndüm. Abdullah b. Abbâs hilâlden söz ederek bana şu soruyu sordu; “Hilâli ne zaman gördünüz?” dedi. “Cuma gecesi gördüğümüzü” söyledim. İbn Abbâs: “Sen bizzat hilâli gördün mü?” diye sordu. “Evet, gördüm. İnsanlar da hilâli gördüler ve de oruç tuttular, Mu'âviye de oruç tuttu” dedim. İbn Abbâs ise; “Fakat biz hilâli Cumartesi gecesi gördük, Ramazan ayını otuza tamamlayıncaya ya da hilâli görünceye kadar oruca devam edeceğiz” dedi. Kendisine: “Mu'âviye'nin orucu ve rüyeti ile yetinmeyecek miyiz?” dedim. İbn Abbâs: “Hayır, Allah'ın Resûlü bize böyle öğretti dedi.”¹¹⁹

أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الصَّبَّاحِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَوَاءٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا سَعِيدٌ، عَنْ قَتَادَةَ، وَأَيُّوبَ، عَنْ صَالِحِ أَبِي الْخَلِيلِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ نَوْفَلٍ، عَنْ أُمَّ الْفَضْلِ، أَنَّ نَبِيَّ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سُئِلَ عَنِ الرِّضَاعِ، فَقَالَ: «لَا تُحَرِّمُ الْإِمْلَاجَةَ وَلَا الْإِمْلَاجَتَانَ» وَقَالَ قَتَادَةُ: الْمَصَّةُ وَالْمَصَّتَانِ.

¹¹⁸ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IV,174 vd; a. mlf. *Takrîbü't-Tehzîb*, s.979

¹¹⁹ Nesâî, “Kitabu's-siyâm”, 7.

3. Hadisin isnadı: Abdullah b. Sabbâh b. Abdullah→Muhammed b. Sevâa> Sa'îd→Katâde ve Eyyûb→Sâlih Ebû'l-Halîl→Abdullah b. Hâris b. Nevfel→Ümmü'l-Fazl.

Hadisin metin tercümesi: “Hz. Peygamber’e emzirmekten soruldu. O da: “Bir ya da iki kez emzirmek haram kılmaz, buyurdu.”¹²⁰

a. Abdullah b. Sabbâh b. Abdullah: Abdullah b. Sabbâh b. Abdullah el-Hâşimî, on birinci tabakdan olup h. 250 yılında vefat etmiştir. Ebû Hatim, İbn Hacer, Nesâî ve er-Râzî gibi muhaddisler Abdullah b. Sabbâh’ı “sika” bir râvî olarak kabul etmişlerdir.¹²¹

b. Muhammed b. Sevâa: Künyesi Ebû Hattâb olan Muhammed b. Sevâa es-Sedûsi el-‘Anberî, dokuzuncu tabakadan olup h. 187 yılında başka bir görüşe göre h. 189 tarihinde vefat etmiştir. İbn Hacer, Muhammed b. Sevâa için “sadûk”tur lafzını kullanmıştır.¹²²

أَخْبَرَنَا سُؤَيْدٌ، قَالَ: أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ، عَنْ سُلَيْمَانَ التَّمِيمِيِّ، عَنْ أَبِي عُثْمَانَ، وَلَيْسَ بِالنَّهْدِيِّ
أَنَّ أُمَّ الْفَضْلِ، أَرْسَلَتْ إِلَى أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ تَسْأَلُهُ عَنْ نَبِيذِ الْجَرِّ فَحَدَّثَهَا عَنِ النَّضْرِ ابْنِهِ أَنَّهُ «يَنْبِذُ
فِي جَرِّ نَبِيذًا عُذْوَةً، وَيَشْرِبُهُ عَشِيَّةً».

4. Hadisin isnadı: Süveyd→Abdullah→Süleymân et-Teymî→Ebû Osmân.

Hadisin metin tercümesi: “Ümmü'l-Fazl, Enes b. Mâlik’e şarabın bekletildiği testiden sordu. Enes de oğlu Nadr’ın nebizi akşam testiye atıp sabah içtiğini söylediğini aktararak cevap verdi.”¹²³

a. Süveyd b. Nasr: Künyesi Ebû'l Fadl olan Süveyd b. Nasr el-Mervezî, onuncu tabakadan olup h. 240 yılında başka bir görüşe görede h. 241 tarihinde vefat etmiştir. İbn Hacer ve Zehebi Süveyd b. Nasr’ı “sika” bir râvî olarak kabul etmişlerdir.¹²⁴

¹²⁰ Nesâî, “Kitabu'n-nikâh”, 51 .

¹²¹ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, II, 358 vd; a. mlf. *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 515.

¹²² İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, III, 583 vd; a. mlf. *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 852.

¹²³ Nesâî, “Kitabü'l-eşribe”, 57.

¹²⁴ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, II, 136 vd; a. mlf. *Takrîbü't-Tehzîb*, s. 425.

b. Ebû Osmân: Künyesi Ebû Osmân olup Sa'd ismi ile bilinir. Ebû Osmân, dördüncü tabakadandır. İbn Hacer Ebû Osmân'ı "makbul" bir râvî olarak kabul etmiştir.¹²⁵

Değerlendirme

Nesâî'nin *Sünen*'inde Ümmü'l-Fazl'dan aktardığı birinci ve üçüncü rivâyet ile râvîsi Küreyb olan ikinci rivâyet, konu ve anlam bakımından daha önce değerlendirmeye tabi tutulan hadislerle aynı olduğu için ayrıca bir değerlendirmeye tabi tutulmayıp önceki değerlendirmelerle iktifa edildi.

Aynı şekilde rivâyetlerin isnâdında müşterek râvîler olduğundan tekrârâta düşmemek adına önceki isnâdlar incelenirken râvîler hakkında verilen bilgilerle iktifa edildi.

Dördüncü rivâyet, Ebû Osmân'dan aktarılmış olup Ümmü'l-Faz'ın sorduğu sorunun cevabı olması nedeniyle değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Nebiz hakkında olan bu rivâyette, Enes b. Mâlik'in oğlu olan Nadr'ın nebizi evde yaptığını görmekteyiz. Hadisin şerhinde, Nadr'ın sarhoş etmeyen nebizin haram olmadığına inandığı ifade edilmiştir.¹²⁶

Nesâî'nin *Sünen*'inde konuyla ilgili aktarılan hadisleri anlam açısından dört başlık altında toplamak mümkündür:

- a. Hz. Peygamber'in akşam namazında okuduğu en son sûrenin tesbiti (ve'l-Mürselât),
- b. Ramazan hilâlinin görünmesi,
- c. Süt emzirme sayısı,
- d. Şarabın bekletildiği testi hakkında sorulan soruya verilen cevap.

¹²⁵ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, IV,554 vd; a. mlf. *Takrîbü't-Tehzîb*, s.1176.

¹²⁶ Muhammed b. Abdulhâdî et-Tetevî Ebu'l-Hasan es-Sindî, *Haşiyetü's-Sindî âlâ Süneni'n-Nesâî*, Mektebetü'l-Matbûâti'l-İslâmiyye, Halep, 1406/1986, 8: 334.

Tablo 2.6. Nesâî'nin *Sünen*'indeki Rivâyetlerin Râvî Şeması

1. Rivâyet (ve'l Mürselât)	2. Rivâyet (Ramazan Hilâli)	3. Rivâyet (Süt Emzirme sayısı)	4. Rivâyet (Şarabın Bekletildiği Testi)
1. 'Amr b. Mansur 2. Mûsâ b. Davud 3. Abdulaziz b. Ebi Seleme el-Macişun 4. Humejd 5. Enes 6. Ümmü'l-Fazl	1. Ali b. Hucr 2. İsmail b. Ca'fer 3. Muhammed b. Ebû Hermele 4. Küreyb	1. Abdullah b. Sabbâh b. Abdullah 2. Muahmmmed b. Sevaa 3. Sâid 4. Katâde ve Eyyûb 5. Salih Ebû'l-Halîl 6. Abdullah b. Hâris b. Nevfel 7. Ümmü'l-Fazl	1. Süveyd 2. Abdullah 3. Süleyman el-Teymî-Ebû Osmân

2.6. Sünen-i İbn Mâce'deki Rivâyetleri

İbn Mâce (ö. 273) *Sünen* adlı eserin müellifidir. Yazdığı kitap, sünenler içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Sahihayn'da olduğu gibi burada da önce isnada yer vereceğiz.

İbn Mâce: Künyesi İbn Mâce olan Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid b. Mâce el-Kazvîni, (ö. 273/887) Hicrî 209 yılında Kazvin'de doğmuştur. Hadis ilmünde hüccet, hafız, müfessir bir muhaddis olan İbn Mâce "sika" bir râvî olarak kabul edilmiştir.¹²⁷ *Kütübi Sitte*, içerisinde yer alan *Sünen* adlı hadis kitabı ile tanınan İbn Mâce, Hicrî 273 yılında vefat etmiştir. Bazı âlimler vefat tarihinin Hicrî 275 olduğunu söylemişlerdir.¹²⁸

İbn Mâce'nin zikrettiği ilk hadiste haberin isnadında Ümmü'l-Fazl yer almamaktadır. Ancak hadiste Ümmü'l-Fazl'a ait olan bir cümlenin yer almasından dolayı ele almayı uygun gördük.

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ، عَنْ إِسْرَائِيلَ، عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ، عَنِ الْأَرْقَمِ بْنِ شُرْحَبِيلَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: " لَمَّا مَرَضَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَضَهُ الَّذِي مَاتَ فِيهِ، كَانَ فِي بَيْتِ عَائِشَةَ، فَقَالَ: «ادْعُوا لِي عَلِيًّا» قَالَتْ عَائِشَةُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ نَدْعُو لَكَ أَبَا بَكْرٍ؟ قَالَ: «ادْعُوهُ» قَالَتْ حَفْصَةُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ نَدْعُو لَكَ عُمَرَ؟ قَالَ: «ادْعُوهُ» قَالَتْ أُمُّ الْفَضْلِ: يَا رَسُولَ اللَّهِ نَدْعُو لَكَ الْعَبَّاسَ؟ قَالَ: نَعَمْ، فَلَمَّا اجْتَمَعُوا رَفَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأْسَهُ، فَنَظَرَ فَسَكَتَ، فَقَالَ عُمَرُ: قُومُوا عَنِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، ثُمَّ جَاءَ بِلَالٌ يُؤَدِّنُهُ بِالصَّلَاةِ، فَقَالَ: «مُرُوا أَبَا بَكْرٍ فَلْيُصَلِّ بِالنَّاسِ» فَقَالَتْ عَائِشَةُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ أَبَا بَكْرٍ رَجُلٌ رَقِيقٌ حَصِرَ وَمَتَى لَا يِرَاكَ يَبْكِي، وَالنَّاسُ يَبْكُونَ، فَلَوْ أَمَرْتَ عُمَرَ يُصَلِّي بِالنَّاسِ، فَخَرَجَ أَبُو بَكْرٍ فَصَلَّى بِالنَّاسِ

1. Hadisin isnad zinciri şu şekildedir; Ali b. Muhammed→Vekî', İsrâil→İbn İshâk→Erkam b. Şurehbîl→İbn Abbâs. Hadisin tercümesi ise şu şekildedir: "Hz. Peygamber ölüm hastalığında Hz.Âişe'nin odasında bulunuyordu. Bana Ali'yi çağırın dedi. Hz.Âişe Ey Allah'ın Resûlü! Ebû Bekir'i çağıralım mı?" dedi. Hz. Peygamber de çağırınız buyurdu. Hz. Hafsa "Ey Allah'ın Resûlü! Ömer'i davet

¹²⁷ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XIII, 277 vd; İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, IX, 457; Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, s. 249; Hatipoğlu, *Sünen-i İbni Mâce Tercemesi ve Şerhi*, VII, XVI vd.; Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 120; Ebû Zehv, *Hadis ve Hadisçiler*, s. 382; Kandemir, "İbn Mâce", *DİA*, İstanbul 1999, XX, 161.

¹²⁸ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XIII, 279; İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, IX, 458; Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, s. 250; Hatipoğlu, *Haydar, Sünen-i İbni Mâce Tercemesi ve Şerhi*, Kahraman Neşriyat, İstanbul,2013, VII, XVI; Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 121; Ebû Zehv, *Hadis ve Hadisçiler*, s. 382; Kandemir, "İbn Mâce", *DİA*, XX, 161.

edelim mi? dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber çağırın, cevabını verdi. Ümmü'l-Fazl Ya Resûllah Abbâs'ı çağıralım mı? deyince Hz. Peygamber çağırın, dedi. Onlar toplanınca Allah Resulü başını kaldırıp baktı ve sustu. Ömer (r.a.) Peygamber'in (s.a.s) yanından kalkınız, dedi. Daha sonra Bilâl ezanın vaktini bildirmek için geldi. Hz. Peygamber; "Ebû Bekir'e emredin insanlara namaz kıldırın" buyurdu. Hz.Âişe, Ebû Bekir'in yufka yürekli olduğunu sizi görmeyince ağlayacak ve bu durumda diğer insanların da ağlayacağını, şayet Ömer'e emretseydin insanlara namaz kıldırarsa, der. Ebû Bekir insanlara namaz kıldırarak için camiye gitti..."¹²⁹

a. Vekî': Tam adı Ebû Sufyân Vekî' b. el-Cerrâh b. Melih er-Ru'âsî el-Kûfî (ö. 197/812) olan Vekî', h. 128 veya 129 yılında dünyaya geldi. Küçük yaşlarda hadis ilmîne ilgi duymaya başladı. Kuvvetli bir hafızası olan Vekî, 33 yaşında hadis rivâyet etmeye başladı. Mekke, Medine, Bağdat, Vâsıt, Musul, Dımaşk, Kudüs, Mısır gibi şehirle ilim tahsil etmek için gezilerde bulundu. Vekî, bulunduğu dönemin en fakihî ve hadis rivâyetinde mütekitler'in emîri olarak kabul edildi. Vekî', pek çok âlim tarafından övülmüş, "sika, hafız, me'mûn, hüccet ve faziletli" şahıs olarak kabul görmüştür. Zengin bir aileye sahip olan Vekî, Hârûn er-Reşid'in Bağdât'ta kadılık görevini üstlenmesi isteğini red etmiştir.¹³⁰ Tahmini 68 yıl yaşayan Vekî, Hicrî 197 yılında, hac vazifesini ifa edip dönerken aşûra gününde vefat etmiştir. Vekî, Kûfe ile Mekke arasında bulunan Feyd adı verilen bölgeye defnedilmiştir. Vefat tarhinin Hicrî 196 olduğu da söylenmektedir.¹³¹

b. Ali b. Muhammed: Künyesi Ebû Hasan olan Ali b. Muhammed b. İshâk et-Tanâfisî, onuncu tabakadandır. Hicrî 233 yılında vefat etmiştir. İbn Hacer ve Ebû Hâtim er-Râzî başta olmak üzere pek çok muhaddis, Ali b. Muhammed'in "sika ve sadûk" olduğunu söylemiştir.

c. İsrâil b. Yunus: Künyesi Ebû Yusuf olan İsrâil b. Yunus b. Ebî İshâk el-Hemedânî, yedinci tabakadandır. Hicrî 160 yılında Kûfe'de vefat etmiştir. Askalânî

¹²⁹ İbnMâce, "Kitabuikâmeti's-salât", 142.

¹³⁰ İbnü'n-Nedim, *el-Fihrist*, s. 375; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, IX, 140 vd.; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, XI, 109 vd; a. mlf. *Takrîbü't-Tehzîb*, II, 338; Özaşar, Mehmet Emin, "Vekî b. Cerrâh", *DİA*, İstanbul 2013 XXXXIII, 8 vd.,

¹³¹ İbnü'n-Nedim, *el-Fihrist*, s. 375; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, IX, 166; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, XI, 114; a. mlf. *Takrîbü't-Tehzîb*, II, 338; Özaşar, "Vekî b. Cerrâh", *DİA*, XXXXIII, 8.

ve İbn Sa'd onun "sika" bir muhaddis olduğunu söylemiştir.¹³²

d. İbn İshâk: Künyesi Ebû İshâk olan 'Amr b. Abdullah b. 'Ubeyd el-Hemedânî üçüncü tabakadandır. Hicrî 129 yılında Kûfe'de vefat etmiştir. Vefat tarihi hakkında farklı görüşlerde mevcuttur. Bazı âlimlere göre Hicrî 127 veya 126 yılında vefat etmiştir. İshak b. Mansûr, onun "sika" bir râvî olduğunu söylemiştir.¹³³

e. Erkam b. Şurahbil: Erkam b. Şurahbil el-Evdî el-Kûfî, üçüncü tabakadandır. Ebû Zür'a, İbn Abdilberr ve İbn Sa'd onun "sika" bir râvî olduğunu söylemiştir.¹³⁴

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بِشْرِ قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَرُوبَةَ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَبِي الْخَلِيلِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَارِثِ، أَنَّ أُمَّ الْفَضْلِ، حَدَّثَتْهُ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: «لَا تَحْرِمِ الرَّضْعَةَ وَلَا الرَّضْعَتَانِ، أَوِ الْمَصَّةَ وَالْمَصَّتَانِ.

2. Hadisin rivâyet zincirinde şu râvîler yer alır: Ebû Bekr b. Ebî Şeybe→Muhammed b. Bişr→İbn Ebî 'Arûbe→Katâde→Ebu'l-Halîl→Abdullah b. Hâris→Ümmü'l-Fazl yer almaktadır. Hadisin metninin Buhârî ve Müslim'in kitaplarında yer alan metin ile aynı olduğunu görmekteyiz. Hadisin tercümesi: "*Bir emme yahut iki emme (evliliği) haram kılmaz.*"¹³⁵

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ قَالَ: حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ هِشَامٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ صَالِحٍ، عَنْ سِمَاكِ، عَنْ قَابُوسَ، قَالَ: قَالَتْ أُمُّ الْفَضْلِ: يَا رَسُولَ اللَّهِ رَأَيْتُ كَأَنَّ فِي بَيْتِي عُضْوًا مِنْ أَعْضَانِكَ، قَالَ: «خَيْرًا رَأَيْتِ، تَلِدُ فَاطِمَةَ غَلَامًا فَتَرْضِعِيهِ» ، فَوَلَدَتْ حُسَيْنًا، أَوْ حَسَنًا، فَأَرْضَعْتُهُ بِلَبَنِ قُثَمٍ، قَالَتْ: فَجِئْتُ بِهِ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَوَضَعْتُهُ فِي حَجْرِهِ، فَبَالَ، فَضَرَبْتُ كَتِفَهُ، فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «أَوْجَعْتَ ابْنِي، رَحِمَكَ اللَّهُ.»

3. Hadisin isnadı şu râvîlerden oluşmaktadır: Ebû Bekr→Mu'âviye b. Hişâm→Ali b. Salih→Semmâk→Kâbûs→Ümmü'l-Fazl. Hadisin tercümesi şu şekildedir: "*Ümmü'l-Fazl, Ya Rasullah! Rüyamda evimin içinde senin organından bir organ gördüm. Hz. Peygamber gördüğün hayırdır inşallah, Fatma bir çocuk doğuracak ve sen de onu emzireceksin, dedi. Fatma Hasan ya da Hüseyin'i doğurunca Ümmü'l-Fazl, çocuğu Kusemin (İbn Abbâs) sütü ile emzirdi. Daha sonra*

¹³² İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, XI, 109 vd; a. mlf. *Takribü't-Tehzib*, II, 338.

¹³³ İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, III, 284 vd; a. mlf. *Takribü't-Tehzib*, s. 739.

¹³⁴ İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, I, 103 vd; a. mlf. *Takribü't-Tehzib*, s. 122

¹³⁵ İbnMâce, "Kitabu'n-nikâh", 35.

onu alıp Hz.Peygamber'in yanına getirip kucağına verdi. Çocuk bevl edince omuzuna vurdum. Bunun üzere Hz. Peygamber Allah sana merhamet etsin, çocuğumu incittin” dedi.¹³⁶

a. Mu'âviye b. Hişam: Künyesi Ebû Hasan olan Mu'âviye b. Hişam el-Esedî, dokuzuncu tabakadandır. Hicrî 204 veya 205 tarihinde vefat etmiştir. Ahmed b. Hanbel, onun hakkında hataları çoktur derken İbn Hacer'de “sadûk”tur ama vehimleri vardır demiştir.¹³⁷

b. Ali b. Sâlih: Künyesi Ebû Muhammed olan Ali b. Sâlih b. Sâlih el-Hemedânî, yedinci tabakandır. Hicrî 151 yılından vefat etmiştir. İbn Sa'd, Nesâî ve İbn Hacer onun “sika” bir râvî olduğunu söylemiştir.¹³⁸

c. Semmâk: Künyesi Ebû Muğire olan Semmâk b. Harb b. Evs ez-Zuhlî, Hicrî 123 yılında vefat etmiştir. İbn Hacer onun hadis rivâyetinde sadûk olduğunu belirtmiştir. Aynı şekilde İbn Adiy Simak b. Harb için “sadûkun la be'se bihi” lafzını kullanmıştır.¹³⁹

d. Kâbus: Kâbus b. Ebî Maharik Eş-Şeybânî, üçüncü tabakadandır. İbn Hacer ve Nesâî, Kâbus b. Ebî Maharik için la be'se bihi lafzını kullanmışlardır.¹⁴⁰

Değerlendirme

İbn Mâce'nin *Sünen*'inde, Ümmü'l-Fazl'a ait bir cümlenin yer almasından dolayı ele aldığımız ilk rivâyetin râvîsi İbn Abbâs olup hadiste, Hz. Peygamber'in vefatından önceki hastalığı esnasında Hz. Aişe'nin odasında geçen konuşmalar ve sonrasında Hz. Ebû Bekir'in imam tayin edilmesi anlatılmaktadır. İbn Mâce'deki bu rivâyet Buhârî ve Müslim'in *Sahih*'lerinde yer almamaktadır. İkinci rivâyette ise, hadisin metninin Buhârî ve Müslim'in kitaplarında yer alan metin ile aynı olduğunu görmekteyiz. Bu hadis ile ilgili daha önce yapılan değerlendirmeye iktifa etmemiz yerinde olacaktır. Ümmü'l-Fazl'dan rivayet olunan üçüncü hadis, *Sahihayn*'da yer almamaktadır. İbn Mâce'nin eserinde yer verdiği bu hadis, tarihi gerçeklere aykırı olduğundan dolayı müşkil görünmektedir. Çünkü Ümmü'l-Fazl, Hz. Peygamber'in yanına hicretin sekizinci yılında gelmişti. Hicretin sekizinci yılında Hz. Hasan beş

¹³⁶ İbnMâce, “Kitabuta‘biri’r-ryâ”, 9.

¹³⁷ İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, IV, 112 vd; a. mlf. *Takribü't-Tehzib*, s. 956

¹³⁸ İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, IV, 168 vd; a. mlf. *Takribü't-Tehzib*, s. 698

¹³⁹ İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, II,114 vd; a. mlf. *Takribü't-Tehzib*, s. 415

¹⁴⁰ İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, III, 406 vd; a. mlf. *Takribü't-Tehzib*, s.789

yaşında Hz. Hüseyin de dört yaşında idi. Hz. Peygamber'in her iki torunun süttten kesilmiş olması gerekirdi. Bu itibarla bu hadisin sıhhati kuşkuludur.¹⁴¹

İbn Mâce'nin *Sünen*'inden aktarılan ve Ümmü'l-Fazl'ın isminin geçtiği, râvîsinin ise İbn Abbâs olduğu birinci hadis ile yine *Sünen*'de yer alan ve Ümmü'l-Fazl'dan aktarılan ikinci ve üçüncü hadisleri anlam açısından üç başlık altında toplamak mümkündür:

- a. Hz. Peygamber'in vefatından önceki hastalığı esnasında Hz. Ali'yi çağırması,
- b. Süt emzirme sayısı ve mahremiyet,
- c. Ümmü'l-Fazl'ın gördüğü rüyayı Hz. Peygamber'e anlatması.

¹⁴¹ Suyûtî, *Misbahu'z-zücâce*, s. 281.

Tablo 2.7. Sünen-i İbn Mâce'deki Rivâyetlerin Râvî Şeması

1. Rivâyet (Hz. Peygamberin Vefatından önce Hz. Aliyi Çağırması)	2. Rivâyet (Süt Emzirme sayısı)	3. Rivâyet (Rüyadan Sonra Hasan veya Hüseyin'i Emzirme)
1. Ali b. Muhammed 2. Veki' 3. İsrâil 4. İbn İshâk 5. Erkam b. Şurehbil 6. İbn Abbâs	1. Ebû Bekr b. Ebi Şeybe 2. Muhammed b. Bişr 3. İbn Ebi 'Arube 4. Katâde 5. Ebu'l-Halil 6. Abdullah b. Hâris 7. Ümmü'l-Fazl	1. Ebû Bekr 2. Muâviye b. Hişâm 3. Ali b. Sâlih 4. Semmâk 5. Kâbus 6. Ümmü'l-Fazl

2.7. Süneni'd-Dârimî'de Yer Alan Rivâyetleri

Dârimî: Tam ismi Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahman b. el-Fadl b. Behrâm b. Abdissamed et-Temîmî ed-Dârimî es-Semerkandî (ö. 255/869) olan Dârimî h. 181 yılında Semerkant'ta doğmuştur.¹⁴² Dârimî, muhaddisler tarafından “cerh ve ta'dil” konusunda otorite kabul edilmiştir. Hadis rivayetinde de “sika ve sadûk” olarak bilinmektedir.¹⁴³ Dârimî'nin en meşhur eseri hadis alanında yazmış olduğu *Sünen*'dir. Tefsir ve fıkıh konularında da geniş bir bilgiye sahip olan Dârimî'nin *et-Tefsîr* ve *Kitâbü'l-Câmi*' adında iki eserinin daha olduğu rivayet edilmektedir. Dârimî h. 255 tarihinde Semerkant veya Merv'de vefat etmiştir.¹⁴⁴

أَخْبَرَنَا عُثْمَانُ بْنُ عُمَرَ، أَنبَأَنَا يُونُسُ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُبَيْدَةَ،
عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنْ أُمِّ الْفَضْلِ، أَنَّهَا سَمِعَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «يَقْرَأُ فِي
الْمَغْرِبِ بِالْمُرْسَلَاتِ

Bize Osmân b. Ömer→Yunûs→ ez-Zührî→ ‘Ubeydullah b. Abdullah b. ‘Utbe→ İbn Abbâs, Ümmü'l-Fazl'dan rivâyet ettiğine göre o; “Hz. Peygamber'i (s.a.s) Akşam namazında Mürselât sûresini okurken işitmiştir.”¹⁴⁵

¹⁴² Cheneb, “Dârimî”, *İslâm Ansiklopedisi*, III, s. 485.

¹⁴³ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XII, s. 224 vd; İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, V, s. 261.

¹⁴⁴ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, XII, 228; İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, V, 262; Cheneb, “Dârimî”, *İslâm Ansiklopedisi*, III, 485; Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 124; Aydın, “Dârimî”, *DİA*, VIII, 494; Bağcı, *Hadis Tarihi ve Usulü*, s. 254.

¹⁴⁵ Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman İbnü'l-Fadl b. Behrâm ed-Dârimî, *Müsnedü'd-Dârimî el-Ma'rûf bi Sünenü'd-Dârimî*, thk. Hüseyin Süleym Esedü'd-Dârânî (Riyad: Dâru'l-Muğni li'n-Neşr ve't-Tevzî', 2000–1412), “Salât”, 64 (2: 818-9).

أَخْبَرَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ، حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ، عَنْ أَيُّوبَ، عَنْ أَبِي الْخَلِيلِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَارِثِ، عَنْ أُمِّ الْفَضْلِ، أَنَّ رَجُلًا أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنِّي قَدْ تَزَوَّجْتُ امْرَأَةً، وَعِنْدِي أُخْرَى، فَرَعَمَتِ الْأُولَى أَنَّهَا أَرْضَعَتِ الْحُدْنَى، فَقَالَ: «لَا تُحَرِّمُ الْإِمْلَاجَةَ، وَلَا الْإِمْلَاجَتَانِ»

Bize Süleymân b. Harb→ Hammâd b. Zeyd→ Eyyûb→ Ebü'l-Halîl→ Abdullah İbnü'l-Hâris, Ümmü'l-Fazl'dan rivâyet ettiğine göre; “Adamın biri Hz. Peygamber’e (s.a.s) geldi ve ‘Ey Allah’ın Resûlü! Bir karım varken bir başka kadınla daha evlendim. Bunun üzerine ilk karım, yenisini (ikinci karımı) emzirmediğini iddia etti’, dedi. Hz. Peygamber de: ‘Bir emzirme de iki emzirme de (kişiyi eşine) haram kılmaz.’, buyurdu.”¹⁴⁶

Değerlendirme

Dârimî'nin *Sünen*'inde Ümmü'l-Fazl'dan aktardığı hadisler, konu ve anlam bakımından daha önce değerlendirmeye tabi tutulan hadislerle aynı olduğu için ayrıca bir değerlendirmeye tabi tutulmayıp önceki değerlendirmelerle iktifa edildi.

Dârimî'nin *Sünen*'inde Ümmü'l-Fazl'dan aktardığı hadisleri anlam açısından iki başlık altında toplamak mümkündür:

- a. Hz. Peygamber'in akşam namazında okuduğu en son sûrenin tesbiti (ve'l-Mürselât),
- b. Süt emzirme sayısı.

¹⁴⁶ Dârimî, *Sünen*, “Nikâh”, 49 (3: 1444).

Tablo 2.8. Dârimî'nin *Sünen*'indeki Rivâyetlerin Râvî Şeması

1.Rivayet (Ve'l Mürselat)	2.Rivayet (Süt Emzirme sayısı)
1. Osman b. Ömer	1. Süleymân b. Harb
2. Yunûs	2. Hammâd
3. ez-Zührî	3. Eyyûb
4. 'Ubeydullah b. Abdullah	4. Ebü'l-Halîl
5. Abdullah b. Abbâs	5. Abdullah b. Hâris
6. Ümmü'l-Fazl	6. Ümmü'l-Fazl

2.8. Muvattâü'l-İmâm Mâlik'te Yer Alan Rivâyetleri

Mâlik b. Enes: Tam ismi Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik bin Ebî Âmir b. Amr b. el-Hâris b. Ğeymân b. Hüseyl b. Amr b. el-Hâris el-Asbahi el-Medenî el-Yemenî'dir (ö. 179/795). Mâliki Mezhebinin kurucusu olan Mâlik b. Enes, hadis ilmindede önemli bir yere sahiptir. İmam Mâlik'in hocaları arasında, İbn Şihâb ez-Zührî, Yahya b. Ebî Kesîr, Yahya b. Said, Yezid b. el-Hâd, Zeyd b. Ebî Üneyse, Ömer b. Muhammed b. Zeyd gibi önemli muhaddisler bulunmaktadır. Bu değerli muhaddisler aynı zamanda kendisinden hadiste rivâyet etmişlerdir. Yaşadığı zamanda hadis otoritesi olarak kabul edilen Mâlik hadislerin sahihliği, isnadların sağlamlığı ve râvîlerin "sika" olup olmadığı araştırma konularında önemli bir yere sahipti.¹⁴⁷ Bununla beraber İmam Mâlik, râvîlerin tespiti konusunda farklı eleştiriler de almıştır. Bundan dolayı İmam Mâlik'in adalet ve zapt yönünden "sika" kabul ettiği bazı râvîler, diğer âlimlerce "sika" kabul edilmemişlerdir. Bu durumun aksi olarak da Mâlik'in sika olarak görmediği bazı râvîler de diğer âlimler tarafından sika kabul edilmemişlerdir. Hicrî 179, milâdî 795 yılında vefat eden Mâlik b. Enes hem fıkıh ta hem de hadis alanında kaynak eserlerden biri olarak kabul edilen *el-Muvattâ'ünin* yazarıdır.

مَالِكٌ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُثْبَةَ بْنِ مَسْعُودٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ؛ أَنَّ أُمَّ الْفَضْلِ بِنْتَ الْحَارِثِ سَمِعَتْهُ وَهُوَ يَقْرَأُ {وَالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًا} [المرسلات 77: 1] فَقَالَتْ لَهُ: يَا بُنَيَّ، لَقَدْ ذَكَرْتَنِي بِقِرَاءَتِكَ هَذِهِ السُّورَةَ. إِنَّهَا لِأَخْرُ مَا سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقْرَأُ بِهَا فِي الْمَغْرِبِ

Bize Mâlik → İbn Şihâb → 'Ubeydullah b. Abdullah b. 'Utbe b. Mes'ûd → Abdulla b. Abbâs, Ümmü'l-Fazl'dan rivâyet ettiğine göre o; "Hz. Peygamber'i Mürselât sûresini okunurken işitti ve şöyle dedi: "Ey oğul, okuyuşunla bu sûreyi bana hatırlattın! Bu, Allah Resûlü'nün (s.a.s) akşam namazında okuyup da benim işittiğim son sûre idi.", demiştir.¹⁴⁸

مَالِكٌ، عَنْ أَبِي النَّضْرِ، مَوْلَى عُمَرَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ عُمَيْرٍ، مَوْلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ، عَنْ أُمَّ الْفَضْلِ بِنْتَ الْحَارِثِ؛ أَنَّ نَاسًا تَمَارَوْا عِنْدَهَا يَوْمَ عَرَفَةَ، فِي صِيَامِ رَسُولِ اللَّهِ

¹⁴⁷ Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh el-Asfahânî, Hilyetu'l- Evliyâ ve Tabakâtu'l- Esfiyâ, X. Dâru't-Türâsü'l-Arâbi, 2001.

¹⁴⁸ Malik b. Enes, *Muvattâü'l-İmâm Mâlik*, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî, 1. Bs (Ebû Zâbi: Müessesu Zeydân b. Sultân Âl Nihyânli'l-A'mâli'l-Hayriyye ve'l-İnsâniyye, 2004-1425), "Salât", 73 (2: 106).

ﷺ. فَقَالَ بَعْضُهُمْ: هُوَ صَائِمٌ. وَقَالَ بَعْضُهُمْ: لَيْسَ بِصَائِمٍ. فَأَرْسَلْتُ إِلَيْهِ بِقَدَحِ لَبَنٍ، وَهُوَ
وَاقِفٌ عَلَى بَعِيرٍ، بِعَرَفَةَ، فَشَرِبَ.

Bize Mâlik→ Ömer b. Ubeydullan'ın Hizmetlisi Ebü'n-Nadr→ Abdullah b. Abbâs'ın Hizmetlisi 'Umeyr, Ümmü'l-Fazl'dan naklettiğine göre o; “*Bazı insanlar (sahâbîler), Hz. Peygamber'in Arafât günü, oruç tutup tutmadığı konusunda tartıştılar. Bazıları, oruçludur; bazıları da oruçlu değildir, dedi. Bunun üzerine ben, Arafât'ta devesinin üzerinde vakfeye durmuşken ona (Hz. Peygamber'e) bir bardak süt gönderdim, o da içti.*”¹⁴⁹.

Değerlendirme

İmâm Mâlik'in *Muvattâ'*ndaki Ümmü'l-Fazl'dan aktardığı hadisler, konu ve anlam bakımından daha önce değerlendirmeye tabi tutulan hadislerle aynı olduğu için ayrıca bir değerlendirmeye tabi tutulmayıp önceki değerlendirmelerle iktifa edildi.

İmâm Mâlik'in *Muvattâ'*ndaki Ümmü'l-Fazl'dan aktardığı hadisleri anlam açısından iki başlık altında toplamak mümkündür:

- a. Hz. Peygamber'in akşam namazında okuduğu en son sûrenin tesbiti (ve'l-Mürselât),
- b. Arefe günü Hz. Peygamber'in oruçlu olup olmamasının belirlenmesi.

¹⁴⁹ Malik b. Enes, *Muvattâ'*, “Hac”, 388 (3: 549).

Tablo 2.9. Mâlik'in *Muvattâ'*ındaki Rivâyetlerin Râvî Şeması

1.Rivayet (Ve'l Mürselât)	2.Rivayet (Arefe günü Oruç)
1. Mâlik 2. İbn Şihâb 3. 'Ubeydullah b. Abdullah 4. Abdullah b. Abbâs 5. Ümmü'l-Fazl	1. Mâlik 2. Ebû'n-Nadr 3. 'Umeyr 4. Ümmü'l-Fazl

2.9. Müsned-i Ahmed b. Hanbel’de Yer Alan Rivâyetleri

Ahmed b. Hanbel: Tam ismi Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel b. Hilal b. Esed eş-Şeybânî el-Mervezî el-Bağdâdî (ö. 241/855) olan Ahmed b. Hanbel h. 164 yılında Bağdat’ta doğmuştur. İbn Hanbel muhaddisler tarafından “sika, sebt ve sadûk” olarak kabul edilmiştir. İbn Hanbel Hz. Peygamber’e olan sevgisinden dolayı hadis rivayetine 40 yaşından sonra başlamıştır. Ahmed b. Hanbel aynı zamanda fıkıh âlimidir. Kurmuş olduğu fikhî mezhep onun adıyla “Hanbeli” olarak bilinmektedir. Ahmed b. Hanbel’in fıkıh bilgisi sahabe fetvalarına dayanmaktadır. Hadis alanında yazdığı *el-Müsned* adlı kitabı bu alanda önemli bir yere sahiptir. Hicrî 241 yılında Bağdat’ta vefat etmiştir.¹⁵⁰

حَدَّثَنَا سُفْيَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنِ عَبْدِ اللَّهِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنِ أُمِّهِ، أَنَّهَا «سَمِعَتْ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَفْرَأُ فِي الْمَغْرِبِ بِالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًا»¹⁵¹

Bize Süfyan b.’ Uyeyne→ ez-Zührî→ ‘Ubeydullah→İbn Abbâs, annesinden (Ümmü’l-Fazl) naklettiğine göre o, “Hz. Peygamber’in (s.a.s) akşam namazında *el-Mürselât*’ı okuduğunu işittim.” demiştir.

حَدَّثَنَا عَفَّانُ، حَدَّثَنَا حَمَادُ بْنُ زَيْدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَيُّوبُ، عَنِ عِكْرِمَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّهُ أَتَى بَرْمَانَ، فَأَكَلَهُ، وَقَالَ: حَدَّثْتَنِي أُمُّ الْفَضْلِ «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَفْطَرَ بِعَرَفَةَ، أَتَتْهُ بِلْبِنَ، فَشَرِبَهُ»¹⁵²

Bize Affan→Hammâd b. Zeyd→Eyyûb→ ‘İkrime, İbn Abbâs’tan naklettiğine göre o, Arafât’ta iftarını açtıktan sonra nar ikram edildi onu da yedi ve Ümmü’l-Fazl’ın ona şöyle dediğini söyledi: “Allah Resûlü (s.a.s), Arafât’ta bir şeyler yedikten sonra ona süt ikram ettim, onu da içti.”

حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَبِي، عَنِ ابْنِ إِسْحَاقَ، قَالَ: وَحَدَّثَنِي حُسَيْنُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ، عَنِ عِكْرِمَةَ، مَوْلَى عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ، عَنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ، عَنِ أُمِّ الْفَضْلِ بِنْتِ الْحَارِثِ: أَنَّ

¹⁵⁰ Zehebî, *Siyeru A’lâmi’n-Nubelâ*, XI, s. 177

¹⁵¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü’l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Şuayb el-Arnâûd vd., 1. Bs (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2008–1430), XXXXIV, 439.

¹⁵² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXXXIV, 440.

رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأَى أُمَّ حَبِيبٍ بِنْتَ عَبَّاسٍ، وَهِيَ فَوْقَ الْفُطَيْمِ، قَالَتْ: فَقَالَ: «لَنْ بَلَّغَتْ بِنْيَةَ الْعَبَّاسِ هَذِهِ وَأَنَا حَيٌّ، لِأَتَزَوَّجَهَا»¹⁵³»

Bize Ya'kub→ Babası (İbrahim b. Sa'd)→İbn İshâk ile Hüseyin b. Abbâs→ Abdullah b. Abbâs'ın hizmetlisi 'İkrime→ Abdullah b. Abbâs, Ümmü'l-Fazl binti'l-Hâris'ten naklettiğine göre o şöyle demiştir: “Allah Resûlü (s.a.s), Hz. Abbâs'ın süttten yeni kesilmiş olan kızı Ümmü Habîb'i gördü ve 'Abbâs'ın (şu) kızcağızı bülüğa erdiğinde hayatta olursam mutlaka onunla eveleneceğim.’ dedi.”

حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ دَاوُدَ، حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أَبِي سَلَمَةَ، عَنْ حُمَيْدٍ، عَنْ أَنَسٍ، عَنْ أُمِّ الْفَضْلِ بِنْتِ الْحَارِثِ، قَالَتْ: «صَلَّى بِنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَيْتِهِ مُتَوَشِّحًا فِي ثَوْبِ الْمَغْرِبِ، فَقَرَأَ الْمُرْسَلَاتِ، مَا صَلَّى صَلَاةً بَعْدَهَا حَتَّى قُبِضَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ»¹⁵⁴»

Bize Musâ b. Dâvûd→ Abdülaziz b. Seleme→Humeyd→ Enes'ten naklettiğine göre Ümmü'l-Fazl binti'l-Hâris şöyle demiştir: “Allah Resûlü (s.a.s), evinde sırtına cübbe atmış bir şekilde gecelikleriyle bize namaz kıldırıldı ve (o namazda) Mürselât sûresini okudu. Allah Resûlü (s.a.s),bu namazdan sonra başka bir namaz kılmadan vefat etti.”

حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ أَبِي النَّضْرِ، قَالَ: سَمِعْتُ عُمَيْرًا، مَوْلَى أُمِّ الْفَضْلِ أُمَّ بِنِي الْعَبَّاسِ، عَنْ أُمِّ الْفَضْلِ، قَالَتْ: «شَكُّوا فِي صَوْمِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ عَرَفَةَ» فَقَالَتْ أُمُّ الْفَضْلِ: «أَنَا أَعْلَمُ لَكُمْ ذَلِكَ، فَبَعَثْتُ بِلَبْنٍ، فَشَرِبَ»¹⁵⁵»

Bize Süfyân→Ebü'n-Nadr→ Abbâs'ın çocuklarının annesi Ümmü'l-Fazl'ın hizmetlisi 'Umeyr, Ümmü'l-Fazl'dan naklettiğine göre o şöyle demiştir: “(İnsanlar), Hz. Peygamber'in Arafât günü oruç tutup tutmadığı konusunda tereddüde düştüler. Ben de 'Bunu öğrenmenizi sağlayacağım' dedim ve ona hemen süt ikram ettim, o da onu içti.”

حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَيُّوبُ، عَنْ أَبِي الْخَلِيلِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَارِثِ الْهَاشِمِيِّ، عَنْ أُمِّ الْفَضْلِ، قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي بَيْتِي، فَجَاءَ أَعْرَابِيٌّ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ

¹⁵³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXXXIV, 440-1.

¹⁵⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXXXIV, 441.

¹⁵⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXXXIV, 442.

اللَّهِ، كَانَتْ لِي امْرَأَةٌ، فَتَرَوَجْتُ عَلَيْهَا امْرَأَةً أُخْرَى، فَزَعَمْتُ امْرَأَتِي الْأُولَى أَنَّهَا أَرْضَعَتْ امْرَأَتِي
الْحُدْثَى إِمْلَاجَةً، أَوْ إِمْلَاجَتَيْنِ، وَقَالَ مَرَّةً: رَضَعَةٌ، أَوْ رَضَعَتَيْنِ، فَقَالَ: «لَا تُحَرِّمُ الْإِمْلَاجَةَ، وَلَا
الْإِمْلَاجَتَانِ» أَوْ قَالَ: «الرَّضَعَةُ أَوْ الرُّضَعَتَانِ»¹⁵⁶»

Bize İsmâil→Eyyûb→Ebü'l-Halîl→Abdullah İbü'l-Hâris el-Hâşimî, Ümmü'l-Fazl'dan naklettiğine göre o şöyle demiştir: “Allah Resûlü (s.a.s) evimdeyken bir bedevî geldi ve ‘Ey, Allah’ın Resûlü! Bir karım vardı, başka bir kadını da üzerine kuma olarak getirdim. Bunun üzerine ilk karım, ikinci karımı iki defa emzirdiğini iddia etti’, dedi. (Bu adam) sonra da, ‘bir veya iki emzirmelik’, dedi. Bunun üzerine Hz. Peygamber: ‘Ne bir emzirme ne de iki emzirme veya ne bir emzirmelik ne de iki emzirlemelik (kişiyi eşine) haram kılar.’ buyurdu.”

حَدَّثَنَا أَبُو سَلَمَةَ الْخُرَاعِيُّ، قَالَ: أَخْبَرَنَا لَيْثٌ، وَيُونُسُ، قَالَ: حَدَّثَنَا لَيْثٌ يَعْنِي ابْنَ سَعْدٍ، عَنْ يَزِيدِ
بْنِ الْهَادِ، عَنْ هِنْدِ بِنْتِ الْحَارِثِ، عَنْ أُمِّ الْفَضْلِ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ عَلَى
الْعَبَّاسِ وَهُوَ يَشْتَكِي، فَتَمَنَّى الْمَوْتَ، فَقَالَ: «يَا عَبَّاسُ، يَا عَمَّ رَسُولِ اللَّهِ، لَا تَتَمَنَّ الْمَوْتَ، إِنْ
كُنْتَ مُحْسِنًا تَزِدَادُ إِحْسَانًا إِلَى إِحْسَانِكَ خَيْرٌ لَكَ، وَإِنْ كُنْتَ مُسِينًا، فَإِنْ تَوَخَّرَ تَسْتَعْتَبُ خَيْرٌ لَكَ،
فَلَا تَتَمَنَّ الْمَوْتَ» قَالَ يُونُسُ: «وَإِنْ كُنْتَ مُسِينًا، فَإِنْ تَوَخَّرَ تَسْتَعْتَبُ مِنْ إِسَاءَتِكَ خَيْرٌ لَكَ»¹⁵⁷»

Bize Ebû Seleme el-Huzâî ile Yunûs→Leys İbn Sa‘d→Yezîd İbnü'l-Hâd→Hind bintü'l-Hâris, Ümmü'l-Fazl'dan naklettiğine göre o şöyle demiştir: “Allah Resûlü (s.a.s), Abbâs’ı ziyarete geldiğine de o, hastalığından şikâyet edip ölmeyi temenni etti. Bunun üzerine Hz. Peygamber: ‘Ey Abbâs, ey Allah Resûlü’nün amcası, ölmeyi temenni etme! Şayet iyilik sahibi bir kimseysen (bu hastalık vesilesiyle) faydana olacak şekilde iyiliklerine iyilik eklenecek; şayet günahkâr isen yararına olacak şekilde tevbe etmen için ecelin de ertelenmiş olacak. Ölümü asla temenni etme!” Yunûs: “Şayet günahkâr isen yararına olacak şekilde günahlarından tevbe etmen için ecelin de ertelenmiş olacak”, dedi.

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ أَبِي بُكَيْرٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ، عَنْ سِمَاكِ، عَنْ قَابُوسَ بْنِ أَبِي الْمَخَارِقِ، عَنْ
أُمِّ الْفَضْلِ، قَالَتْ: رَأَيْتُ كَأَنَّ فِي بَيْتِي عَضْوًا مِنْ أَعْضَاءِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. قَالَتْ:
فَجَزَعْتُ مِنْ ذَلِكَ، فَاتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَذَكَرْتُ ذَلِكَ لَهُ، فَقَالَ: «خَيْرًا رَأَيْتِ،

¹⁵⁶ Ahmed b. Hanbel, Müsned, XXXXIV, 443.

¹⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, Müsned, XXXXIV, 444.

تَلِدُ فَاطِمَةُ غُلَامًا، فَتَكْفُلِينَهُ بِلَبَنِ ابْنِكَ فَتَمِّمْ» قَالَتْ: فَوَلَدَتْ حَسَنًا، فَأَعْطَيْتُهُ [ص:446]، فَأَرْضَعْتُهُ حَتَّى تَحْرَكَ، أَوْ فَطَمْتُهُ، ثُمَّ جِئْتُ بِهِ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَجْلَسْتُهُ فِي حِجْرِهِ، فَبَالَ، فَضَرَبْتُ بَيْنَ كَتِفَيْهِ، فَقَالَ: " ارْفُقِي بِابْنِي، رَحِمَكَ اللَّهُ، أَوْ: أَصْلَحَكَ اللَّهُ، أَوْجَعْتَ ابْنِي " قَالَتْ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، اخْلَعْ إِزَارَكَ، وَالْبَسْ ثَوْبًا غَيْرَهُ حَتَّى أُغْسِلَهُ، قَالَ: «إِنَّمَا يُغْسَلُ بَوْلُ الْجَارِيَةِ، وَيُنْضَخُ بَوْلُ الْغُلَامِ»¹⁵⁸

Bize Yahyâ b. Bükeyr→İsrâî→Semmâk→Kâbûs b. Ebû'l-Mühürîk, Ümmü'l-Fazl'dan naklettiğine göre o şöyle demiştir: “Rüyada sanki kendimi, Allah Resûlü'nün (s.a.s) bir organını evinde gördüm ve bundan dolayı endişelenip Allah Resûlü'ne (s.a.s) gittim. Ona gördüğüm rüyayı anlatınca: ‘Hayrolsun! (Şu an) Fatıma, bir erkek çocuk doğuruyor. Onu, oğlun Kusem'in sütüne ortak edecek misin?’ diye buyurdu. Nitekim Fatıma Hasanı doğurdu ve ben hareket edinceye (kendisi bırakana) kadar onu emzirdim veya kendim onu mememden ayırdım. Sonra onu Allah Resûlü'ne (s.a.s) götürüp dizine oturttur oturtmaz altını ıslattı. Ben de (hafifçe) sırtına vurunca Allah Resûlü: ‘Oğluma (torunuma) karşı nazik ol. Allah senden razı olsun, onu incittin!’ diye buyurdular. Ben de: ‘Ey Allah'ın Resûlü, izarını çıkarıp başka bir elbise giy ta ki ben onu yıkayayım’ dedim. O da: ‘Kız bebeğinin beveli yıkanır; erkek bebeğinin ise üzerine su serpilir’, buyurdu.”

قَالَ عَبْدُ اللَّهِ: وَجَدْتُ فِي كِتَابِ أَبِي، حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ، وَسَمِعْتُهُ أَنَا مِنْ أَبِي مَعْمَرٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ إِدْرِيسَ، قَالَ: حَدَّثَنَا يَزِيدُ يَعْنِي ابْنَ أَبِي زِيَادٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَارِثِ، عَنْ أُمِّ الْفَضْلِ بِنْتِ الْحَارِثِ، وَهِيَ أُمُّ وُلْدِ الْعَبَّاسِ، أَخْتُ مَيْمُونَةَ، قَالَتْ: أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي مَرَضِهِ، فَجَعَلْتُ أَبْكِي، فَرَفَعَ رَأْسَهُ، فَقَالَ: «مَا يُبْكِيكِ؟» قُلْتُ: خُفْنَا عَلَيْكَ، وَمَا نَدْرِي مَا نُلْقَى مِنَ النَّاسِ بَعْدَكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: «أَنْتُمْ الْمُسْتَضْعَفُونَ بَعْدِي»¹⁵⁹

Abdullah, babamın kitabında şöyle yazdığını gördüm: Bize Ebû Ma'mer rivâyet etti; ben de bu hadisi Ebu Ma'mer'den iştim, o da Abdullah b. İdris'ten, o da Yezî b. Ebû Ziyâd'tan, o da Abdullah b. el-Haris'ten iştimiş, o da Ümmü'l-Fazl'ın – ki Abbas'ın oğlunun annesi ve Meymûne'nin kız kardeşidir- şöyle dediğini söylemiştir: “Hastalığında Hz. Peygamber'in (s.a.s) yanına gidip ağlamaya başlayınca o, “Seni ağlatan nedir” diye sordu. Ben: “Senin için korkuyoruz, senden

¹⁵⁸ Ahmed b. Hanbel, Müsned, XXXXIV, 445-6.

¹⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, Müsned, XXXXIV, 448.

sonra insanlardan başımıza nelerin geleceğini bilmiyoruz” diye cevap verdim. O da: “Sizler, benden sonraki mustazaflarsınız”, diye buyurdu.”

حَدَّثَنَا عَفَّانُ، وَبَهْزٌ، قَالَا: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، قَالَ: أَخْبَرَنَا عَطَاءُ الْخُرَّاسَانِيُّ، عَنْ لُبَابَةَ أُمِّ الْفَضْلِ، أَنَّهَا كَانَتْ تُرْضِعُ الْحَسَنَ، أَوْ الْحُسَيْنَ، قَالَتْ: فَجَاءَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَصْطَبَعَ فِي مَكَانٍ مَرْشُوشٍ، فَوَضَعَهُ عَلَى بَطْنِهِ، فَبَالَ عَلَى بَطْنِهِ، فَرَأَيْتُ الْبَوْلَ يَسِيلُ عَلَى بَطْنِهِ، فَقُمْتُ إِلَى قُرْبَةٍ لِأَصِيبَهَا عَلَيْهِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «يَا أُمَّ الْفَضْلِ، إِنَّ بَوْلَ الْغُلَامِ يُصَبُّ عَلَيْهِ الْمَاءُ، وَبَوْلُ الْجَارِيَةِ يُغَسَّلُ» وَقَالَ بَهْزٌ: «غَسَلًا» حَدَّثَنَا عَفَّانُ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، قَالَ حَمِيدٌ: كَانَ عَطَاءٌ، يَرُويهِ عَنْ أَبِي عِيَاضٍ، عَنْ لُبَابَةَ¹⁶⁰.

Bize Affân ve Behz.→Hammâd b. Seleme→ Atâ el-Horasânî, Lübâbe Ümmü'l-Fazl'dan naklettiğine göre o şöyle söylemiştir: “Ben Hasan’ı veya Hüseyin’i emziriyorken Allah Resûlü (s.a.s) içeri gelip ıslatılmış bir yere uzandı ve onu (emziren torununu) karnın üzerine koydu. O da onun karnına bevl etti. Ben bevlın karnın üzerinden aktığını görünce kalktım ve kırbayı alıp üzerine su serpmek istedim. Bunun üzerine Allah Resûlü (s.a.s): “Ya Ümmü'l-Fazl! Erkek bebeğin bevlının üzerine su serpilir, kız bebeğinin bevli ise yıkanır” dedi.”

حَدَّثَنَا عَفَّانُ، حَدَّثَنَا وَهَيْبٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَيُّوبُ، عَنْ صَالِحِ أَبِي الْخَلِيلِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَارِثِ، عَنْ أُمِّ الْفَضْلِ، قَالَتْ: أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقُلْتُ: إِنِّي رَأَيْتُ فِي مَنَامِي، فِي بَيْتِي، أَوْ حُجْرَتِي عُضْوًا مِنْ أَعْضَائِكَ، قَالَ: «تَلِدُ فَاطِمَةُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ غُلَامًا، فَتَكْفُلِينَهُ» فَوَلَدْتُ فَاطِمَةَ حَسَنًا، فَدَفَعْتُهُ إِلَيْهَا، فَأَرْضَعْتُهُ بِلَبَنِ قُثَمٍ، وَأَتَيْتُ بِهِ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمًا أُرُورُهُ، فَأَخَذَهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَوَضَعَهُ عَلَى صَدْرِهِ، فَبَالَ عَلَى صَدْرِهِ، فَأَصَابَ الْبَوْلُ إِزَارَهُ، فَرَحَّخْتُ بِيَدِي عَلَى كَتِفَيْهِ، فَقَالَ: «أَوْجَعْتَ ابْنِي أَصْلَحَكَ اللَّهُ» أَوْ قَالَ: «رَحِمَكَ اللَّهُ». فَقُلْتُ: أَعْطِنِي إِزَارَكَ أَعْسِلُهُ، فَقَالَ: «إِنَّمَا يُغَسَّلُ بَوْلُ الْجَارِيَةِ، وَيُصَبُّ عَلَى بَوْلِ الْغُلَامِ»¹⁶¹

Bize Affân→Vühey→Eyyûb→Sâlih Ebü'l-Halîl→ Abdullah İbnü'l-Hâris, Ümmü'l-Fazl'dan naklettiğine göre o şöyle demiştir: “Hz. Peygamber’e (s.a.s) gittim ve ona: ‘Rüyamda evimde veya odamda senin organlarından birisini gördüm’ dedim. O da: ‘İnşallah şu an Fatıma, bir erkek çocuk doğuruyor. Onu, sütüne ortak edecek misin?’ diye buyurdu. Fatıma Hasanı doğurdu ve onu Ümmü'l-Fazl’a verdi, o da

¹⁶⁰ Ahmed b. Hanbel, Müsned, XXXXIV, 448-9.

¹⁶¹ Ahmed b. Hanbel, Müsned, XXXXIV, 449-50.

onu Kusem'in sütüyle emzirdi. Ümmü'l-Fazl dedi ki: "Ziyaret ettiğim bir günde Hasan'ı Hz. Peygamber'e götürdüm. Hz. Peygamber onu alıp göğsüne koydu. O da onun göğsüne bevlini yaptı hatta bevlizarına da bulaştı. Ben de elimle (Hasan'ın) sırtını sıvazladım. Bunun üzerine Allah'ın Resûlü: "Allah seni ıslah etsin! Oğlumu (torunumu) incittin", dedi. Ben de ona: "Yıkayabilmem için izarını çıkar bana ver", dedim. Bunun üzerine Hz. Peygamber: "Kız bebeğinin beveli yıkanır; erkek bebeğinin ise üzerine su serpilir", buyurdu."

حَدَّثَنَا أَبُو كَامِلٍ، حَدَّثَنَا حَمَّادٌ، عَنْ قَتَادَةَ، عَنْ أَبِي الْخَلِيلِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَارِثِ، عَنْ أُمِّ الْفَضْلِ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: «لَا تُحَرِّمُ الْإِمْلَاجَةَ، وَلَا الْإِمْلَاجَتَانَ»¹⁶²

Bize Ebû Kemâl→Hammâd→Katâde→Ebü'l-Halîl→ Abdullah el-Hâris, Ümmü'l-Fazl'dan naklettiğine göre Hz. Peygamber'e (s.a.s) şöyle buyurmuştur: "Bir emzirme de iki emzirme de (kişiyi eşine) haram kılamaz."

حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ، قَالَ: حَدَّثَنَا مَعْمَرٌ، عَنِ الزُّهْرِيِّ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُتْبَةَ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، عَنْ أُمِّ الْفَضْلِ، قَالَتْ: «إِنَّ آخِرَ مَا سَمِعْتُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَرَأَ فِي الْمَغْرِبِ سُورَةَ الْمُرْسَلَاتِ»¹⁶³

Bize Abdürrezzâk→Ma'mer→ez-Zührî→'Ubeydullah b. Abdullah b. 'Utbe→İbn Abbâs, Ümmü'l-Fazl'dan naklettiğine göre o: "Allah Resûlü'den (s.a.s) en son duyduğumda, Akşam namazında Mürselât sûresini okudu." demiştir.

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ، عَنِ مَالِكٍ، حَدَّثَنِي سَالِمٌ أَبُو النَّضْرِ، عَنْ عُمَيْرٍ، مَوْلَى أُمِّ الْفَضْلِ، أَنَّ أُمَّ الْفَضْلِ أَخْبَرَتْهُ: «أَنَّهُمْ شَكُّوا فِي صَوْمِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ عَرَفَةَ، فَأَرْسَلْتُ إِلَيْهِ بِلَبْنٍ، فَشَرِبَ وَهُوَ يَخْطُبُ النَّاسَ بِعَرَفَةَ عَلَى بَعِيرِهِ»¹⁶⁴

Bize Yahyâ b. Saîd→Mâlik→Sâlim Ebû'n-Nadr→Ümmü'l-Fazl'ın Hizmetlisi 'Umeyr'in söylediğine göre Ümmü'l-Fazl ona: "(İnsanların) Hz. Peygamber'in Arafât günü oruç tutup tutmadığı konusunda tereddüde düştüklerini, (bunun üzerine) kendisinin ona süt ikram ettiğini ve onun da bu sütü içtiğini", anlatmıştır.

¹⁶² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXXXIV, 450.

¹⁶³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXXXIV, 451.

¹⁶⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXXXIV, 451.

حَدَّثَنَا حَجَّاجٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا شَرِيكٌ، عَنْ سِمَاكِ بْنِ حَرْبٍ، عَنْ قَابُوسَ بْنِ مَخَارِقٍ، عَنْ أُمِّ الْفَضْلِ، قَالَتْ: أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَذَكَرْتُ مِثْلَ حَدِيثِ عَفَّانَ، قَالَ: حَدَّثَنَا وَهَيْبٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَيُّوبُ، عَنْ صَالِحِ أَبِي الْخَلِيلِ، فَذَكَرَ مِثْلَهُ¹⁶⁵.

Bize Haccâc→Şerîk→Semmâk b. Harb→Kâbûs b. Muhârîk'in bildirdiğine göre Ümmü'l-Fazl ona: "Hz. Peygamber'e (s.a.s) geldim." dedi ve Affa'nın hadisinin¹⁶⁶ benzerini zikretti. (Ahmed b. Hanbel) bize; Eyyûb, o da Sâlih İbnü'l-Halîl'den o hadisin (Affân hadisinin) benzerini rivâyet etti, demiştir.

حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ، قَالَ: حَدَّثَنَا سُفْيَانُ، عَنْ سَالِمِ أَبِي النَّضْرِ، عَنْ عُمَيْرٍ، مَوْلَى أُمِّ الْفَضْلِ، عَنْ أُمِّ الْفَضْلِ، «أَنَّهُمْ تَمَارَوْا فِي صَوْمِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ عَرَفَةَ، فَبَعَثَتْ إِلَيْهِ بِقَدْحٍ فِيهِ لَبَنٌ، فَشَرِبَهُ»¹⁶⁷

Bize Abdurrahman→Süfyân→Sâlim Ebü'n-Nadr→Ümmü'l-Fazl'm Hizmetlisi 'Umeyr, Ümmü'l-Fazl'dan şunu aktarmıştır: "(İnsanlar) Hz.

Peygamber'in Arafât günü oruç tutup tutmadığı konusunda tereddüde düştüler.

(Bunun üzerine Ümmü'l-Fazl'ın kendisi) ona süt ikram etti. O da bu sütü içti."

قَرَأْتُ عَلَى عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ مَهْدِيٍّ: مَالِكٌ، وَحَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ خَالِدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا مَالِكٌ، الْمَعْنَى، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَتْبَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّهُ قَالَ: إِنَّ أُمَّ الْفَضْلِ بِنْتُ الْحَارِثِ، سَمِعَتْهُ وَهُوَ يُقْرَأُ: وَالْمُرْسَلَاتِ عُرْفًا. فَقَالَتْ: «يَا بُنَيَّ، وَاللَّهِ لَقَدْ ذَكَرْتَنِي بِقِرَاعَتِكَ هَذِهِ السُّورَةَ، إِنَّهَا لَأَخِرُ مَا سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَقْرَأُ بِهَا فِي الْمَغْرِبِ»¹⁶⁸

(Ahmed b. Hanbel dedi ki:) Abdurrahman b. Mehdî'nin huzurunda şunu okudum: Bize Mâlik ve Hammâd b. Hâlid rivâyet etti. Mâlik bize mâna olarak İbn Şihâb'tan, o da 'Ubeydullah b. Abdullah b. 'Utbe'den, o da İbn Abbâs'tan naklettiğine göre o, Ümmü'l-Fazl binti'l-Hâris, Hz. Peygamber'e el-Mürselâ sûresi okunurken işitti ve şunu söyledi: "Ey oğul, okuyuşunla bu sûreyi bana hatırlattın! Bu benim Allah Resûlü'nde (s.a.s) işittiğim en son sureydi, onu Akşam namazında okumuştun.", demiştir.

¹⁶⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXXXIV, 452.

¹⁶⁶ Affân hadisi için bk. 2 nolu rivâyet.

¹⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXXXIV, 452.

¹⁶⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXXXIV, 453.

حَدَّثَنَا بِهِزُّ بْنُ أَسَدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَادُ بْنُ زَيْدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا أَيُّوبُ، عَنْ عِكْرِمَةَ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ: أَنَّهُ أَفْطَرَ بِعَرَفَةَ، قَالَ: وَحَدَّثَنِي أُمُّ الْفَضْلِ «أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَفْطَرَ بِعَرَفَةَ، أَتَتْهُ بِلْبِنٌ، فَشَرِبَهُ»¹⁶⁹

Bize Behz. b. Esed→Hammâd b. Zeyd→Eyyûb→ ‘İkrime, İbn Abbâs’tan naklettiğine o, Arafât’ta (gündüzün) bir şeyler yedi ve Ümmü’l-Fazl’ın ona şöyle dediğini söyledi: “Allah Resûlü (s.a.s) Arafât’ta (gündüzün) bir şeyler yedi, ona süt ikram edildi, o da alıp içti.”

حَدَّثَنَا بِهِزُّ، وَعَفَّانُ، قَالَا: حَدَّثَنَا هَمَّامٌ، قَالَ: حَدَّثَنَا قَتَادَةُ، عَنْ أَبِي الْخَلِيلِ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْحَارِثِ، عَنْ أُمِّ الْفَضْلِ بِنْتِ الْحَارِثِ، قَالَتْ: سَأَلَ رَجُلٌ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَتَحْرِمُ الْمَصَّةَ؟ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «لَا» وَقَالَ عَفَّانُ: إِنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سُئِلَ، فَذَكَرَهُ¹⁷⁰.

Bize Behz. ve Affân→Hemmâm→Katâde→Ebü’l-Halîl→ Abdullah İbnü’l-Hâris, Ümmü’l-Fazl’dan aktardığına göre o şöyle söylemiştir: “Adamın biri Allah Resûlü’ne (s.a.s): “Massa (sütünden bir yudum içmek kadını) haram (namahrem) kılar mı?’ diye sordu. Hz. Peygamber (s.a.s) de: ‘Hayır’, dedi.” Affân da hadisinde: “Hz. Peygamber’e (s.a.s) soruldu” dedi ve bu hadisi zikretti.

Değerlendirme

Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde Ümmü’l-Fazl’dan aktardığı hadislerin bir kısmı, konu ve anlam bakımından değerlendirmeye tabi tutulan hadislerle aynı olduğundan tekrârâta düşmemek için önceki değerlendirmelerle iktifa edildi.

Ümmü’l-Fazl’dan aktarılan hadisler içerisinde sadece *Müsned*’de yer alan rivâyetlere baktığımızda üçüncü rivâyetin problemlili olduğunu görmekteyiz. Şuayb el-Arnâvut bu hadisi yorumlarken, hadisin isnâdının zayıf olduğunu ifade etmiştir.

Hz. Peygamber’in, namazda Mürselât sûresini okumasıyla ilgili olan rivâyetlerden farklı olarak, dördüncü rivâyette Hz. Peygamber’in bu namazı evinde, sırtına cübbe atmış bir şekilde gecelikleriyle yani tek elbiseyle kıldırıldığı ayrıntısı yer

¹⁶⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXXXIV, 453-4.

¹⁷⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, XXXXIV, 454.

almaktadır. Ümmü'l-Fazl'ın rivâyetleri arasında yer alan bu hadis, tek elbiseyle (etek/izar) namazın caiz olduğuna delalet etmektedir. Ancak Hanbelî ve Zâhiri fakihler, vücudün sadece göbekten aşağı kısmını örten tek bir elbiseyle (etek/izar) kılmanın caiz olmadığını savunmuşlardır.¹⁷¹ İmâm Nevevî de İbn Mesûd hariç bu konuda muhalefet edenin olmadığını belirtmektedir. Bununla birlikte fakihler vücudun hem üst hem de göbekten aşağısını örten iki ayrı elbiseyle namaz kılmanın daha faziletli olduğu konusunda ittifak etmişlerdir.¹⁷² Fakat Zâhiriye ve Hanbelî fakihler, Ebû Hureyre'den gelen aynı anlamda başka bir hadisin zahirine dayanarak sadece göbekten aşağısını örten izarla namaz kılmanın caiz olduğunu aksi takdirde namazın batıl olduğunu ileri sürmüşlerdir.¹⁷³

Küçük çocukların bevlinin temizliği ile ilgili *Müsned*'de yer alan, Ümmü'l-Fazl'dan aktarılan hadislere baktığımızda, kız çocukları ile erkek çocukların idrarının temizliğinin ayrı ayrı hükümlere tabi olduğunu görmekteyiz. Bu rivâyetlerde Hz. Peygamber, erkek çocuğun idrarına sadece su serpmenin (nadh), kız çocuğun idrarının ise yıkanması gerektiğini söylemiştir. Bu rivâyetlerde yer alan su serpmekten (nadh) maksadın, su dökmek olduğu anlaşılmaktadır. Hadislere bu şekilde yaklaştığımızda herhangi bir çelişki ortaya çıkmaz. Aksi takdirde hadisler arasında tenakuz meydana gelir. Buna göre kız ve erkek bevlidirarı yıkama açısından aynı hükme tabi olurlar. Nitekim fakihlerin bazısı da bu yaklaşımı esas almıştır. Mesela Hanefî ve Mâlikî fakihler bu görüşü benimsemişlerdir.¹⁷⁴ Ancak diğer fakihler Ümmü'l-Fazl'ın konuyla ilgili başka hadisi doğrultusunda içtihad yapıp farklı hükümde bulunmuşlardır.¹⁷⁵

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde Ümmü'l-Fazl'dan aktardığı hadisleri anlam açısından yedi başlık altında toplamak mümkündür:

¹⁷¹ İbn Kudame, Muvafiküddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Makdisî, *el-Muğni*, Mektebetü'l-Kahire, Kahire, 1388/1968, I, 427; İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endülisî, *el-Muhallâ bi'l-Asâr*, Daru'l-Fıkr, Beyrut, trs. II, 390.

¹⁷² Nevevî, *Şerhu Sahihi Muslim*, Daru İhyâu't-Türâsî'l-Arabî, Beyrut, 1392, IV, 231.

¹⁷³ İbn Kudame, *el-Muğni*, I, 427; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, II, 390.

¹⁷⁴ Zeylâ'î, Osman b. Ali b. Muhcin el-Bâri'î, *Tebyinu'd-Hakaik Şerhu Kenzi'd-Dakâik*, el-Matbaatü'l-Kübrâ el-Emiriyye, Mısır, 1313, I, 69; İbn Rüşd, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Rüşd el-Kurtubî, *Bidayetu'l-Muctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, Daru'l-Hadîs, Kahire, 1425/2004, I, 92.

¹⁷⁵ Takıyyuddin el-Hisni, Ebû Bekr b. Muhammed b. Abdülmümin b. Harîz b. Ma'î, *Kifayetu'-Ahyâr fi Halli Gayeti'l-İhtisâr*, thk, Alî Abdülhamid, Daru'l-Hayr, Dîmeşk, 1994, I, 68.

- a. Hz. Peygamber'in akşam namazında okuduđu en son sūrenin tesbiti (ve'l-Mürselât),
- b. Arefe günü Hz. Peygamber'in oruçlu olup olmamasının belirlenmesi,
- c. Hz. Peygamber'in, Ümmü'l-Fazl'ın kızı olan Ümmü Habîb hakkındaki rivâyeti,
- d. Süt emzirme sayısı ve mahrmiyet,
- e. Ölümü temenni etmeme (Hz. Abbâs'ın hastalığı esnasında söylediği sözlere binaen),
- f. Küçük çocukların bevlinin/idrarının temizliği,
- g. Hz. Peygamber hasta iken Ümmü'l-Fazl'ın kendisi için ağlaması.

Tablo 2.10. Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'indeki Rivâyetlerin Râvî Şeması

1.Rivâyet (ve'l-Mürselât)	2.Rivâyet (Arefe günü oruç)	3.Rivâyet (Hz. Peygamber'in Ümmü Habîb hakkındaki sözü)	4.Rivâyet (ve'l-Mürselât)	5.Rivâyet (Arefe günü oruç)	6.Rivâyet (Süt emzirme sayısı)
1. Süfyân b. 'Uyeyne 2. Ez-Zührî 3. 'Ubeydullah 4. İbn Abbâs 5. Ümmü'l-Fazl	1. Affân 2. Hammâd b. Zeyd 3. Eyyûb 4. 'İkreme 5. İbn Abbâs	1. Ya'kûb 2. İbrahim b. Sâ'd 3. İbn İshâk 4. Hüseyin b. Abbâs 5. 'İkrime 6. Abdullah b. Abbâs 7. Ümmü'l-Fazl	1. Mûsa b. Dâvûd 2. Abdulaziz b. Seleme 3. Humejd 4. Enes 5. Ümmü'l-Fazl	1. Süfyân 2. Ebû'n-Nadr 3. 'Umeyr 4. Ümmü'l-Fazl	1. İsmâil 2. Eyyûb 3. Ebü'l-Halîl 4. Abdullah b. Hâris 5. Ümmü'l-Fazl

Tablo 2.11. Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'indeki Rivâyetlerin Râvî Şeması

7.Rivâyet (Ölümü temenni etmeme)	8. Rivâyet (küçük çocukların bevlinin temizliği)	9.Rivâyet (Hz. Peygamber'in hastalığı)	10. Rivâyet (Küçük çocukların bevlinin temizliği)	11. Rivâyet (Küçük çocukların bevlinin temizliği)	12. Rivâyet (Süt emzirme sayısı)
1. Ebû Seleme 2. Yunûs 3. Leys b. Sâ'd 4. Yezîd b. Hûd 5. Hind bnt. Hâris 6. Ümmü'l-Fazl	1. Yahyâ b. Bükeyr 2. İsrâil 3. Semmâk 4. Kâbûs 5. Ümmü'l-Fazl	1. Ebû Ma'mer 2. Abdullah b. Ahmed el-Hanbel 3. Abdullah b. İdris 4. Yezîd b. Ebû Ziyâd 5. Abdullah b. Hâris 6. Ümmü'l-Fazl	1. Affân 2. Behz 3. Hammâd b. Seleme 4. Atâ el-Horasânî 5. Ümmü'l-Fazl	1. Affân 2. Vüheyb 3. Eyyûb 4. Sâlih Ebû'l-Halîl 5. Abdullah b. Hâris 6. Ümmü'l-Fazl	1. Ebû Kâmil 2. Hammâd 3. Katâde 4. Ebû'l-Halîl 5. Abdullah b. Hâris 6. Ümmü'l-Fazl

Tablo 2.12. Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'indeki Rivâyetlerin Râvî Şeması

13. Rivâyet (ve'l- Mürselât)	14. Rivâyet (Arefe günü oruç)	15. Rivâyet (Arefe günü oruç)	16. Rivâyet (Arefe günü Oruç)	17. Rivâyet (ve'l- Mürselât)	18. Rivâyet (Arefe günü oruç)	19. Rivâyet (Süt emzirme sayısı)
1. Abdürrezzâk	1. Yahyâ b. Saîd	1. Haccâc	1. Abdurrahman	1. Mâlik	1. Behz b. Esed	1. Behz
2. Ma'mer	2. Mâlik	2. Şerîk	2. Süfyân	2. Hammâd	2. Hammâd b.	2. Affân
3. ez-Zührî	3. Sâlim Ebû'n- Nadr	3. Semmâk b. Harb	3. Sâlim Ebû'n- Nadr	3. İbn Şihâb	3. Eyyûb	3. Hemmâm
4. 'Ubeydullah b. Abdullah	4. 'Umeyr	4. Kâbûs b. Muhârik	4. 'Umeyr	4. 'Ubeydullah b. Abdullah	4. 'İkrime	4. Katâde
5. İbn Abbâs	5. Ümmü'l-Fazl	5. Ümmü'l- Fazl	5. Ümmü'l-Fazl	5. İbn Abbâs	5. İbn Abbâs	5. Ebû'l-Halil
6. Ümmü'l-Fazl				6. Ümmü'l-Fazl	6. Ümmü'l-Fazl	6. Abdullah b. Hâris
						7. Ümmü'l-Fazl

SONUÇ

Bu çalışmada, Hz. Peygamber'e birçok açıdan yakınlık derecesi bulunan Ümmü'l-Fazl el-Kübrâ bint. Hâris'in hayatı, hadis ilmîndeki yeri, *Kütüb-i Tis'a*'da yer alan hadis rivâyetleri, kaynaklardan elde edilen bilgiler doğrultusunda ele alınmıştır.

Asıl adı Lübâbe bnt. Hâris olan Ümmü'l-Fazl, Hz. Peygamber'in amcası Abbâs b. Abdülmuttalib'in eşidir. Peygamberimizin hanımlarından mü'minlerin annesi Meymûne'nin kız kardeşi olup Hz. Peygamber'in baldızıdır. Bununla beraber Peygamberimizin diğer amcası Hz. Hamzâ'nın hanımı Selmâ'nın ve de amcasının oğlu Ca'fer'in hanımı Esmâ'nın kız kardeşidir. Hz. Peygamber'in duasına mazhar olan ve ilmînin çokluğundan dolayı 'Bahr' diye adlandırılan Abdullah b. Abbâs'ın da annesidir.

Hayatında bu kadar değerli insanların yer aldığı Ümmü'l-Fazl, vahyin başlangıcından itibaren İslâm'ı ilk kaynağından öğrenme imkânına sahip olmuştur.

Hz. Hatice annemizden sonra îmân eden ikinci kadındır. Kendisiyle beraber eşi Hz. Abbâs'ın ve köleleri Râfi'nin de îmân etmelerine vesile olmuştur.

Müslümanlar Medîne'ye hicret ettiklerinde, Hz. Peygamber, Mekke'deki durumları ve müşriklerin hain planlarını kendisine bildirmesi için amcası Hz. Abbâs'ın Mekke'de kalmasını istemiştir.

Bu nedenden dolayı ilk Müslümanlardan olmasına rağmen Medîne'ye hicret edemeyen Ümmü'l-Fazl, Hz. Peygamber Mekke'nin fethi için İslâm ordusuyla yola çıktıkları esnada ailesi ile beraber Medîne'ye hicret ederek muhâcirlerin sonuncularından olsa da hicret sevabından mahrum kalmamıştır.

Güzel ahlakıyla Hz. Peygamber'in övgüsüne mazhar olan Ümmü'l-Fazl, sahabî hanımların en faziletlilerinden biri olup Medine'deki hayatında da Mekke'deki gibi olgun ve erdemli bir tutum sergilemiştir.

Başta namaz ve oruç olmak üzere ibadetlerini büyük bir hassasiyetle ifâ etmeye çalışan Ümmü'l-Fazl, vakit namazlarını da çoğunlukla mescitte Efendimizle kılmış, Hz. Peygamber'i sık sık ziyaret etmiş, duasını almış ve iltifâtına mazhar olmuştur.

Erdemli ve örnek bir hayat yaşayan Ümmü'l-Fazl'ın altı evladı da İslâm uğruna farklı farklı memleketlerde şehit olmuşlar. Oğullarının en küçüğü olan Abdullah b. Abbâs çok sayıda hadis rivâyet etmiş, ilmîyle İslâm âlimlerinin büyükleri arasında yer almıştır.

Hiz. Peygamber'den rivâyet ettiğı hadisler ile hadis ilmînde önemli bir yere sahip olan Ümmü'l-Fazl'ın, *Kütüb-i Tis'a*'daki rivâyetlerine bakıldığında birçok konuda hadis rivâyet ettiğı görölmektedir.

Ümmü'l-Fazl, Hiz. Osman döneminde vefat eden eşi Hiz. Abbâs'dan önce vefat etmiştir. Hiz. Peygamber'e birden fazla yakınlık derecesi bulunan Ümmü'l-Fazl, bu çalışmada hayatı ve hadis ilmîndeki yeriyle tanıtılmaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

AHMED B. HANBEL, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *Müsned*, thk. Şu'ayb el-Arnâvût-İbrâhîm Zeybak, Beyrut, Müessesetu'r-Risâle, 1998.

AŞIKKUTLU, Emin, "İbn Ebû Ömer", *DİA*, İstanbul 1999.

AYDINLI, Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, İstanbul, 2016.

AYNÎ, Mahmud b. Ahmed b. Musa b. Ahmed b. Hüseyin, *Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Daru İhyâu't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, trs.

A'ZAMÎ, Muhammed Mustafa. "Buhârî, Muhammed b. İsmail", *DİA*,

BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil, *Sahîhu'l-Buhârî*, I-X, Dâru'l-Fıkr, Beyrût, 1989.

BÛSÎRÎ, Şihâbüddin Ahmed Hadi b. Ebî Bekr b. İsmail b. Selîm b. Kaymâz b. Osman, *Misbahu'z-züccâce fî Zevâid İbn Mâce*, thk, Muhammed el-Müntakî el-Keşnâvî, Daru'l-Arabiyye, Beyrut, 1403.

CARL, BROCKLMANN. "Buhârî", *İslâm Ansüklopedisi*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1979.

-----, *Târîhu'l-Edebi'l-Arabî*, thk, Abdülhalim en-Neccâr, Daru'l-Meârif, Kahire, 1959.

CEZERÎ, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî. *Üsdü'l-ğabe fî ma'rifeti's-sahâbe*, Daru İbn Hazm, 2014.

ÇAKAN, İsmail. *Hadîs Edebiyatı*, M.Ü.İ.F.Y. , İstanbul, 1989.

DÂRİMÎ, Ebû Muhammed Abdullâh b. Abdurrahman İbnü'l-Fadl b. Behrâmed-. *Müsnedü'd-Dârimî el-Ma'rûfî, Sünenü'd-Dârimî*. Thk. Hüseyin Süleym Esedü'd-Dârânî, Riyad: Dâru'l-Muğnîli'n-Neşr ve't-Tevzî', 2000–1412.

- EBÛ NU'AYM, Ahmed b. Abdillâh el-Asfahânî, *Hilyetu'l- Evliyâve Tabakâtu'l- Esfîyâ*, X. Dâru't-Türâsü'l-Arâbi 2001.
- EBÛ ZEHV, Muhammed, *Hadîs ve Hadîsçiler*, (trc. Selman Başaran, M.Ali Sönmez), Ensâr Neşriyât, İstanbul, 2007.
- HATİBOĞLU, İbrahim, “Süfyân b. Uyeyne”, *DİA*, İstanbul 2010.
- HATİPOĞLU, Haydar, *Sünen-i İbni Mâce Tercemesi ve Şerhi*, Kahraman Neşriyat, İstanbul, 2013.
- HATİPOĞLU, M.Said, *Şerefu Ashabi'l-Hadîs*, D.İ.B.Y. Ankara, 1991.
- HALİFE, Ebû Amr Halife b. Hayyât b. Halife eş-Şeybânî el-Basrî. *Tabakâtü'r-ruvât*, Daru'l-fikr, 1993.
- , *Târîhu Halife b. Hayyât*, thk. Ekrem Ziya Ömerî, Dâru't-Tâyyibe, Riyad, 1985.
- İBN 'ABDİLBERR, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdullâh b. Muhammed. *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, (thk. Ali Muhammed el-Becâvî), Dâru'l-Cîl, Beyrut, 1992.
- , *et-Temhid limâ fî'l-Muvattâ mine'l-Ma'ânî ve'l-Esânîd*, thk. Mustafa b. Ahmed el-Alevî, Fas, Vezâretü'l-Evkâf, 1387.
- İBN EBÎ HÂTİM, Abdurrahman er-Râzî, *Kitâbu'l-Cerh ve't-Ta'dîl*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1953.
- İBN HACER, Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, trs.
- , *Nüzhetü'n-nazar*, thk. Nureddin 'Itr, Mektebetü'l-Büşrâ, Karachi/Pakistan, 1432/2011
- Nüzhetü'n-nazar*, thk. Nureddin Itr, Mektebetü'l-Büşrâ, Karachi/Pakistan, 1432/2011.
- _____, *Hedyu's-Sâri Mukaddimetu Fethi'l-Bârî* el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 2005.

_____, *Tehzibu't-Tehzib*, Matbatü Dâiretü'l-Maârifî'n-Nizâmiyye, Hindistan, 1326.

-----, *Takrîbu't-Tehzib*, thk, Muhammed Avvâme, Daru'r-Reşîd, Dimeşk, 1406/1986,

İBN HALLİKÂN, Şemsüddin Ahmed b. İbrahim b. Ebî Bekr el-İrbîlî, *Vefâyâtü'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zamân*, (thk, İhsân Abbâs, Daru Sâdır), Beyrut, 1994.

İBN HAYR, Muhammed b. Hayr b. Ömer b. Halîfe el-İşbîlî, *Fihrist*, thk, Beşşar Avvâd Ma'rûf, Daru'l-Garbi'l-İslâmî, Tunus, 2009.

İBN HAZM, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endülisî, *el-Muhallâ bi'l-Asâr*, Daru'l-Fıkr, Beyrut, trs.

İBN HİBBÂN, el-Bustî Muhammed b. Hibbân b. Ahmed, *Meşâhiru Ulemâi'l-Emsâr*, Dâru'l-Kutubi'l-ilmîye, Beyrût, 1956.

-----, *es-Sikât*, thk, Muhammed Abdülmuîd Hân, Hindistan: Dairetü'l-Mearifi'l-Osmaniyye, 1393/1973.

İBN KUDAME, Muvafiküddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Makdisî, *el-Muğni*, Mektebetü'l-Kahire, Kahire, 1388/1968.

İBN MÂCE, Ebî Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni, *Sünen*, (thk. Muhammed Fuad Abdulbaki), I-II, Dâru'l-Hadîs, Kâhire, tsz.

İBN NEDİM, Muhammed b. İshâk, *el-Fihrist*, Matba'atü'l-İstikâme, Kâhire, 1348.

İBN RÜŞD, Muahmmed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Rüşd el-Kurtubî, *Bidayetu'l-Muctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, Daru'l-Hadîs, Kahire, 1425/2004.

İBN SA'D, Muhammed b. Munî'. *Kitâbü't-tabakâti'l-kübr*, (thk. Alî Muhammed Ömer), Mektebetü'l-Hancı, Kâhire, 2001.

İBNU'S-SALÂH, Osman b. Abdurrahman Ebû Âmr, *Ma'rifeenvâ' 'Ulumi'l-Hadis*, (thk. Nureddin Itr), Dârü'l-Fıkr, Suriye, 1406/1986.

KAHRAMAN, Abdullah. “ ‘Ubeydullah b. Abdullah”, *DİA*, İstanbul, 2012.

KARAKAŞ, Ali, *Abdullah b. Ömer'in Hayatı ve Hadis İlmindeki Yeri*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Diyarbakır 1999.

KAMİL, Çakın, “Kuteybe b. Said”, *DİA*, Ankara 2002.

KANDEMİR, M. Yaşar, “İbn Mâce”, *DİA*, İstanbul 1999.

-----, “Tirmizî”, *DİA*, İstanbul 2012.

KASİMÎ, Muhammed Cemâlüddin b. Muhammed Saîd b. Kasım, *Kavâidü't-Tahdîs min Funûni Mustalahi'l-Hadis*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, trs.

KASTALÂNÎ, Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr b. Abdülmelik, *İrşâdu's-Sârî li Şerhi Sahîh, i'l-Buhârî*, thk, Muhammed Fuad Abdülbâkî, el-Matbaatü'l-Kübrâ el-Emiriyye, Mısır, 1323.

KATTÂN, Mennâ', *Mebâhis fi Ulûmi'l-Hadis*, Mektebetü Vahbe, Kahire, 1412/1992.

KAZAN, Tahsin. *İbn Hacer'in Hadis Usulüne Getirdiği Yenilikler*, Gelenek, İstanbul, 2018.

KOÇYİĞİT, Talat, *Hadis Tarihi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1977.

-----, “Zührî” *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1986.

MALİK B. ENES, *Muvattâü'l-İmâm Mâlik*, thk. Muhammed Mustafa el-A'zamî, Müessesetu Zeydân b. Sultân Âl Nihyânli'l-A'mâli'l-Hayriyyeve'l-İnsâniyye, 2004–1425.

MİZZÎ, Ebü'l-Haccâc Yusûf b. ez-Zekî. *Tehzîbu'l-Kemal fi Esmâ'r-Rical*, (thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Müessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1983.

- MÜSLİM, Ebu'l-Huseyn b. Haccâc, *el-Câmiu's-Sahîh*, (thk. M.Fuad Abdalbaki), İstanbul, 1981. AĞIRMAN, Cemal, "Müksirûn", *DİA*, İstanbul 2006.
- NESÂÎ, Ahmed b. Şuayb, *Sünen*, Beyrût, 1930.
- NEVEVÎ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *Tehzibü'l-Esmâ ve'l-Lügât*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- , *Şerhu Sahihi Muslim*, Daru İhyâu't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1392.
- ÖZAFŞAR, Mehmet Emin, "Vek'i b. Cerrah", *DİA*, İstanbul 2013.
- ÖZÇELİK, Fikret. "Urve b. Zübeyr ve Kütüb-i Tis'a'daki Rivâyetleri", *Artuklu Akademi*, cilt: 2, sayı: 2, Mardin 2015.
- ÖZEK, Ali, *Hadis Ricali*, Fatih Matbaası, İstanbul 1967.
- ÖZEN, Şükri, "Leys b. Sa'd", *DİA*, Ankara, 2003.
- ÖZKAN, Halit. "Zührî", *DİA*, İstanbul 2013.
- SENEDÎ, Muhammed b. Abdulhâdî et-Tetevî Ebu'l-Hasan. *Haşiyetü's-Senedî âlâ*
- SEZGİN, Fuat. *Tarihu't-Turâsi'l-Arabî*, y.y.
- SÖNMEZ, M. Ali. "Ali b. Medînî", *DİA*, İstanbul 1989.
- SUYÛTÎ, Celaleddin, *Tedribü'r-Râvî Fî Şerh Takrîbi'n-Nevevî*, (thk. A.Ömer Haşim), I-II, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrût, 1985.
- ŞAFİÎ, Muhammed b. İdrîs b. Abbâs b. Osman b. Şâfi' b. Abdülmatalib b. Abdülmenâf, el-Umm, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1410/1990.
- TAKİYYUDDİN EL-HISNÎ, Ebû Bekr b. Muhammed b. Abdulmümin b. Harîz b. Ma'î, *Kifayetu'-Ahyâr fî Halli Gayeti'l-İhtisâr*, (thk. Alî Abdülhamid), Darü'l-Hayr, Dimeşk, 1994.
- TİRMİZÎ, Ebu 'İsa Muhammed b. 'İsa, *es-Sünen*, İstanbul, 1981.

WENSİNCK, “Tirmizî”, *İslâm Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1979.

YÜCEL, Ahmet. “Sika”, *DİA*, İstanbul 2009.

-----, “Humeydî, Abdullah b. Zübeyr”, *DİA*, İstanbul 1998.

ZEHEBÎ, Ebû Abdillâh Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed. *Siyeru A‘lami’n Nübelâ‘*, (thk. Beşâr Avâd Ma‘rûf), Müessesetü’r-Risâle, Beyrut, 1988.

ZEYLÂ‘Î, Osman b. Ali b. Muhcin el-Bâri‘î, *Tebyinu’d-Hakaik Şerhu Kenzi’d-Dakâik*, el-Matbaatü’l-Kübrâ el-Emiriyye, Mısır, 1313.

ZİRİKLİ, Hayruddîn. *el-A‘lâm Kamus Terâcim li Eşheri’r-Ricâl ve’n-Nisa mine’l-Arab ve’l-Müsta‘rabîn ve’l-Müsteşrikîn*, Darü’l-İlm li’l-Melayîn, Beyrut, 2002.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı	Semra Yüksel
Doğum Yeri	Genç
Doğum Tarihi	1980

LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite	Anadolu Üniversitesi
Fakülte	İlahiyat
Bölüm	İlahiyat

YABANCI DİL BİLGİSİ

İngilizce	KPDS (...-.) ÜDS (...-.) TOEFL (...-.) IELTS (...-.)
...	

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurum	Diyanet İşleri Başkanlığı
Görevi/Pozisyonu	Vaize
Tecrübe Süresi	14 yıl

İLETİŞİM

Adres	İlçe Müftülüğü
E-mail	syuksel12@hotmail.com